یەکڕیزی و یەکگرتوویی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان

کۆمەڵێک دیمانە، لێدوان و هەڵسەنگاندنی

هاوڕێ د. سمایل بازیار

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

جۆزەردانی ٢٧٢٦ی کوردی = جوونی ٢٠٢٦ی زایینی

سەرچاوە
Serchawe

پێڕست:

١- قاسملوو، ناسیونالیزم و ئەندێشەی چەپ... ٣

٢- خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک... ٢٠

٣- یادی ٥٠ ساڵەی ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ وتووێژی لەگەڵ "کوردستان"......................... ئا: عەلی بداغی ٤١

٤- ڕۆژی گەشبینی بە داهاتووی خەباتی شوناسخوازیی کورد.. ٥٦

٥- خوێندنەوەیەکی، سەرهەڵدانی جووڵانەوەی چەکدارانەی ٤٦ - ٤٧.............................. ٦٩

٦- باوەڕ و بنەما فیکرییەکانی دوکتور شەرەفکەندی، لە وتووێژێکدا......................... ئا: مووسا باباخانی ٧٨

٧- شۆڕشی ١٣٥٧ و ڕووحانییەتی شیعە.. ٨٣

٨- پوختەی قسەکانی لە کۆبوونەوەیەکدا بە بۆنەی چاردەهەمین ساڵوەگەڕی تێرۆری میکۆنووس.................. ٨٨

٩- وتووێژ لەگەڵ ڕۆژنامەی کوردستان.. ئا: هەردی سەلیمی ٩٥

١٠- سۆسیالیزمی دێموکراتیک و هەنگاوانی حیزبی دێموکرات بەرەو سۆسیال دێموکراسی........................... ١٠٦

١١- ئاوڕێک لە ژیان و خەباتی تێکۆشەر سمایل بازیار.. هەیاس کاردۆ ١٢٢

قاسملوو، ناسیونالیزم و ئەندێشەی چەپ

بەشی یەکەم

سمایل بازیار

قاسملوو لە چەپێکی کوردەوە بۆ کوردێکی چەپ

٧٠ سال پێش ئێستا لە فرۆکەخانەی مێهراباد لە تاران عەبدولڕەحمانی قاسملوو کە ئەو کات تازەلاوێکی ١٨ ساڵە بوو، سواری فڕۆکە دەبێ و بەرەو پاریس وەڕێ دەکەوێ. ئەمە سەرەتای سەفەرێکە کە ٤١ ساڵی خایاند. ئەو سەفەرە سیاسییە لە ١٣ی ژوئییەی ساڵی ١٩٨٩ بە گیان لەدەستدانی لە ڤیەن لە پایتەختی ئوتریش کۆتایی پێهات.

ئەو کات کە ئەو سواری فڕۆکە بوو و بەرەو پاریس کەوتەڕێ، بۆ یەکەم جار بوو سەفەری دەرەوەی وڵاتی دەکرد و بۆ یەکەم جاریش بوو پاریسی دەبینی و هەرگیز نە بەفکری ئەودا دەهات و نە بە فکری کەسی دیکەدا کە ٤١ ساڵی دی لەو شارە ئەو بە خاک دەسپێردرێ و ئەوێ دەبێتە مەزارگەی ئەو.

ئەو ٤١ ساڵە سەفەرێکی دوور و درێژە و چەند ڕەهەندێکی گرینگ لە ژیانی سیاسی و خەباتکارانەی دوکتور قاسملوو دەگرێتە خۆ کە ئەمن لێرەدا تەنیا باس لە ڕەهەندێکی ژیانی سیاسی - فیکری دوکتور قاسملوو دەکەم.

ئەگەر بمانەوێ سیمای سیاسیی دوکتور قاسملوو وێنا بکەین، دوو هێڵی سەرەکی سیمای سیاسی و فکریی ئەو تەرسیم دەکەن. ئەو دوو هێڵەش نەتەوەیی بوون و عەداڵەتخواز بوونە، واتە چەپ بوونە و دەمەوێ بەو پرسیارە بچمە نێو باسەکە کە ئایا ئەو دوو هێڵە سەرەکییەش لەو ٤١ ساڵەدا وەک خۆیان مانەوە؟ یان ئاڵوگۆڕیان بەسەردا هات و گۆڕان، هەرووەها ئامانج لەو باسە چییە؟ مەبەست ئەوەیە کە بڵێم ئینسان دەتوانی و دەبێ بگۆڕدرێ، ناکرێ هەر وا بە هێندێک شتی چەقبەستوو و دۆگم بنووسێ و ئاڵوگۆڕی بەسەردا نەیە. ئەوەی دەمەوێ باسی بکەم ئەو دوو گۆڕانکارییە گرینگەن لە ژیانی سیاسی و فکری دووکتور قاسملوودا.

یەکەم قۆناغی ژیانی سیاسیی دوکتور قاسملوو (١٩٤٧ - ١٩٧٠) بۆ ماوەی ٢٣ ساڵە. ئەو قۆناغە چۆنی پێناسە بکەین دوکتور قاسملو لەودا لە ڕووی فیکری و سیاسییەوە هەم چەپێکی کوردە و هەم چەپێکی ڕادیکاڵە، بەڵام دواتر ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێ و لە چەپێکی کوردەوە دەبێتە کوردێکی چەپ و لە چەپێکی ڕادیکاڵەوە دەبێتە چەپێکی میانەڕەو.

چالاکیی سیاسیی د.قاسملوو بە حیزبی تودەی ئێران دەست پێدەکا بە ڕەسمی، هەرچەند پاشخانی چالاکیی لە سازمانی جەوانانی ئەو حیزبەدا هەبوو، بەڵام پێناچێ زۆر جیددی بووبێ. چالاکیی ئەو لە حیزبی تودەدا بە گەیشتنی بە فەڕانسە و لەم وڵاتە دەست پێدەکا، دیارە براکەی «ئەحمەد قاسملوو» پێشتر لە فەڕانسە بووە و ئەندامی حیزبی تودە بوو.

دیارە چەپبوونی دوکتور قاسملوو پاشخانێکی دوورتری هەیە و ئەو کات کە لە تارانیش قۆناغی دواناوەندیی دەخوێند، سیمپاتیی بۆ چەپ هەبوو، ئەو هەم بە کردەوە چەوسانەوە و ڕەنج و کوێرەوەری جوتیارانی گوندەکەی خۆی دەبینی کاتێک کە بۆ پشووی هاوین دەچووە گوندی قاسملوو و هەم لە دواناوەندیدا لە تاران بەهۆی مامۆستایەکی قوتابخانەی ئاشنا ببوو بە کتێب و نووسراوەی ڕێبەرانی چەپ وەکوو لێنین.

د.قاسملوو بۆ چەپ بوو؟ لەو کاتەوە کە مرۆڤ خۆی ناسیوە هەمیشە دەغدەغەی یەکسانی و عەداڵەتی بووە. مرۆڤ هەموو کاتێ عەوداڵی عەداڵەت بووە. هەر ئایدۆلۆژییەک بانگەوازی یەکسانیخوازیی کردبێ و خۆی بەوە باسەوە خەریک کردبێ، لای خەڵک سەرنجڕاکێش بووە و خەڵک وەدووی کەوتوون. چەپیش یەکێک لەو ئایدۆلۆژیانەیە کە نە تەنیا خۆی بە مەسەلەی یەکسانی و عەداڵەتەوە خەریک کردوە، بەڵکوو بانگەشەی عەداڵەت و بانگەشەی یەکسانی و بەرابەری دەکا، هەر بۆیە جەزابیەتی زۆرە بەتایبەت بۆ ڕوناکبیران و بە تایبەتیتر بۆ کورد. چونکی کورد هەمیشە و بە درێژایی سەدان ساڵە زوڵمی لێکراوە و کەوتۆتە بەر تیغی غەدر، بۆیە هەمیشە عەوداڵی ئایدۆلۆژیایەک بووە کە بتوانێ ئەو یەکسانییە و ئەو بەرابەرییەی بۆ دابین بکا و ئەو زوڵمەی لێی دەکرێ، ئەوەی لەسەر بڕەوێنێتەوە.

ئێستا با بپرسین کە لە بنەڕەتدا فەزای سیاسیی ئەوکات چۆن بوو؟ فەزای ئەو کات و ئەو سەردەمە و گوتاری سیاسیی ئەوکات موتەئەسیرە لە ئەندێشەی چەپ. واتە گوفتومانی چەپ بەسەر کەش و هەوای فیکریی ئەو سەردەمەدا زاڵە و تەنانەت کاریگەریی کردووەتە سەر هێزە ئیسلامییەکانیش، با نموونەیەک بێنینەوە لە ڕێکخراوێکی کوردی، لە کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد.

کۆمەڵەی ژ – کاف ڕێکخراوێک بوو نەتەوەیی - ئیسلامی. یەک لە چوار کۆڵەکەکان کە ژ - کاف لەسەری ڕاوەستاوە ئیسلامێتییە، بەڵام دەبینین ئەندێشەکانی چەپ لەو ڕێکخراوەیەشدا ڕەنگی داوەتەوە و لە نۆ ژمارەی گۆڤاری نیشتماندا کە هەر نۆ ژمارەی بەرگی یەکەمی بە ئایەتەکی قورئان چاپ بووە، لە سێ ژمارەیدا لەسەر شۆڕشی ئۆکتۆبری ساڵی ١٩١٧ وتاری تێدایە و، عەکسێکی لینینی تێدا بڵاو بۆتەوە کە تەواوی لاپەڕەیەکی گۆڤاری نیشتمانی گرتووە و هەروەها شێعرێکی تێدایە کە بە لینینیدا هەڵکوتووە.

با نموونەیەکی دیکە بە ئێران بێنمەوە. «نهضت خداپرستان سوسیالیست» یەکەم ڕێکخراوی ئیسلامی بوو لە ساڵی ١٩٤٤ لە ئێران پێکهات، ئەو ڕێکخراوەیەی دواتر بوو بە نیهزەتی ئازادی؛ دەبینی ناوەکەی بەخۆوەیەتی و بۆ خۆیان دەڵێن بزووتنەوەیەکی خوداپەرستن بەڵام لە عەینی کاتیشدا سوسیالیستن.

سازمانی موجاهدینی خەلق ئەو ڕێکخراوەیەی لە ساڵەکانی ١٣٤٣ - ١٣٤٤دا پێکهات. سازمانی موجاهدین ڕێکخراوێکی ئیسلامییە، بەڵام ئەندێشەکانی مارکسیستی بەتایبەت لە ڕووی ئابوورییەوە لەو سازمانەدا قەبووڵ کراوە.

یەکێک لە ڕێبەرەکانیان بەناوی مەحموود عەسکەریزادە کتێبێکی هەبوو بە ناوی «اقتصاد به زبان ساده» ئەوە لە شانەکانی سازمانەکانی چەپ وەک دەرس دەگوترایەوە و دەخوێندرا. یان دوکتور عەلی شەریعەتی، ئیدئۆلۆگی بە ناوبانگی شۆڕشی ئیسلامی، ئەو کەسەی سوخەنرانییەکانی لە حوسەینییەی ئیرشاد بە ناوبانگن و بوون بە کتێب؛ بەڵام ئەندیشەکانی شەریعەتی هەم کاریگەریی مارکسیزمی بەسەرەوەیە و هەم کاریگەریی ئیگزستانسیالیزمی بەسەرەوەیە؛ یانی شەریعەتی هاتووە ئەندیشەکانی مارکس و ژان پۆل سارتری لەگەڵ دین تێکەڵ کردوە، کەوابوو ئێمە چاو لە ژینگەکە و چاو لە دۆخەکە دەکەین.

فەزاکە ئەوەیە، ئەگەر سەیری گۆڕانکارییەکانی دەیەکانی ٤٠ و ٥٠ و ٦٠ لە پاش دووهەم شەڕی جیهانی دەکەین، ئەو سێ دەیە لوتکەی خەباتی ڕزگاریخوازیی گەلانی ژێردەستەیە. بە دەیان وڵاتی تازە لەو ماوەیەدا هاتنە سەر نەخشەی جوغرافیا و لەو خەباتە ڕزگاریخوازانەیەدا مارکسیستەکان و چەپەکان دەوری سەرەکی دەبینن. دەبینین ژینگەکە و هەلومەرجەکە

ئەوەیە و کەوابوو ئاساییە بۆ تازەلاوێکی تەمەن ١٧ - ١٨ ساڵ کە ئەندێشەی چەپ بۆ ئەو جەزابییەتی هەبێ.

وەبیر قسەیەک لە "ڕۆمێن ڕۆلان" کەوتمەوە کە دەڵێ: ئەو کەسەی لاو بێ و ڕادیکاڵ و شۆرشگێڕ نەبێ، دڵی نییە.

دوکتور قاسملوو ئەودەم کە ئێران بەجێ دێڵێ و دەچێتە ئورووپا، لە ئورووپایەش هەر بەسەر فەزایەک و بەسەر ژینگەیەکی وادا دەکەوێ. ئەو کاتەی د.قاسملوو دەگاتە پاریسە، ئورووپا ئێستا لە ژێر خۆڵەمێشی شەڕ سەری وەدەر نەناوە و وەخۆ نەهاتۆتەوە. لەوێ لە یەکەم هەڵبژاردنەکانی پاش شەڕدا کە دەکرێ، ژێنەڕاڵ دوگول کە سەمبوڵی مقاومتی فەڕانسەوییەکانە، - چونکی فەڕانسە تەسلیمی ئاڵمان بوو دوگول خۆی بە دەستەوە نەدا و سەرۆکایەتیی نەهزەتی مقاومەتی میللیی کرد - کەچی ئەو لە یەکەم هەڵبژاردن کە لە دوای شەڕ کرا بە هاوپەیمانیی چەپەکانی دۆڕاند، دوکتور قاسملوو پێی نابووە وەها ژینگەیەک.

لە بریتانیا چی؟ لە بریتانیاش چێرچیل کە سەرۆکایەتیی ئینگلستانی دەکرد لە شەڕی دووهەمی جیهانیدا، بەڵام ئەویش لە پاش شەڕ کایەکە دەدۆڕێنێ و هەڵبژاردنەکان بە زیانی وی و لە قازانجی چەپەکان دەشکێتەوە. دوکتور قاسملوو ساڵێک لە فەڕانسە دەمێنێتەوە و دوایە بۆ درێژەپێدانی خوێندن بە ناچاری فەڕانسە جێ دەهێڵێ و دەچێتە چێکۆسلۆاکی. دەچێتە وڵاتێک کە سوسیالیستییە و دەچێتە زانکۆ و لەوێ ئابووریی سوسیالیستی دەخوێنێ و لە ڕاستیدا لەوێ بە چەمک و مەقولەکانی مارکسیستی ئاشنا دەبێ. سرووشتییە کە هەموو ئەوانە کاریگەریی زۆریان لەسەر ئەو هەبوو تا کەسایەتییەکی چەپی لێ دەربچێ.

ئێستا پرسیاری دووهەم، ئەدی بۆ حیزبی توودەی هەڵبژارد؟

ئەو کات حیزبی توودە تەنیا حیزبی پێشکەوتوو و بە نفووزی چەپی سەراسەری لە ئێران بوو، ئەو کات حیزبی دیکە نەبوو کە ئیدعای چەپ بوون بکا و پێشکەوتنخواز بێ.

دوکتور قاسملوو هەر بۆخۆی لە «چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادیدا» دەڵێ؛ حیزبی توودە بە نفووزترین حیزبی ئێران و ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بوو لەو کاتدا زۆربەی نووسەران، ڕووناکبیران، هونەرمەندان، خوێندەواران یا ئەندامی حیزبی توودە یا لانیکەم سەمپاتی ئەو حیزبە بوون، بە تایبەت سەرکەوتنی یەکیەتیی سۆڤیەت لە شەڕ بە دژی فاشیزمدا ئێعتباری ئەو حیزبانەی زۆر سەیر بردبووە سەرێ.

ئێرنێست همینگوای، نووسەری بەناوبانگی ئەمریکایی بە دوای سەرکەوتنی سۆڤییەت بەسەر ئاڵمانی هیتلێری‌دا دەڵێ:
هەر مرۆڤێک ئازادیی خۆش بوێ زۆر پتر لە تەمەنی خۆی قەرزداری یەکیەتیی سۆڤیەت و ئەرتەشی سوورە، چوون فاشیزمی شکەست داوە.

فاشیزم هەیولایەک و ئەژدیهایەک بوو دنیای قووت دەدا. ئەم نەخش و دەورەی یەکیەتیی سۆڤیەت لە تێکشکانی فاشیزمدا ئیعتباری ئەو حیزبە کۆمۆنیستانەی یەکجار زۆر بەتایبەت لە جیهانی سێهەمدا و تەنانەت لە ئورووپایەش بردە سەرێ.

«هابز باوم» دەڵێ؛ شتێکی زۆر سەیر نییە ئەگەر ئەو حیزبانە لە پاش شەڕ پێشوازییەکی زۆریان لێکرا. چوون ئەو فیداکارییە و ئەو دەور و نەخشەی یەکیەتیی سۆڤیەتی لە تێکشکاندنی فاشیزمدا ئیعتباری کۆمۆنیستەکانی لە جیهانی سێهەم و لە ئورووپاش زۆر بردە سەرێ.

ئەم قۆناغە لە ژیانی سیاسیی د. قاسملوو(١٩٤٧ - ١٩٧١)، ئەو لە پێشدا چەپە و دوایە کوردە، واتە پرسی نەتەوەیی بۆ ئەو لە ئەولەوییەتی یەکەمدا نییە و پرسە چینایەتییەکان بۆ ئەو لە پێشەوەن.

قاسملوو لە بۆتەی گۆڕانی فیکریدا

بەشی دوویەم

لە ساڵی ١٩٧٠ دا دوکتور قاسملوو بە ڕەسمی حیزبی توودەی ئێران بەجێ دێڵێ و دەبێتە ئەندامی حیزبی دێموکراتی کوردستان و لە کۆنفڕانسی سێی حیزب و دواتر لە کۆنگرەی سێهەمدا دەبێ بە سکرتێری ئەو حیزبە. سرووشتییە ئەتۆ ببی بە سکرتێری حیزبێکی نەتەوەیی یانی لەوە بەدواوە مەسەلەی کورد بۆ تۆ مەسەلەی ئەساسییە و چارەسەری پرسی کورد بۆ تۆ لە سەرەووی هەموو پرسەکانی دیکەی کۆمەڵگەیە. هەر لە ئەساسدا پێویستیی دروستبوونی حیزبی دێموکرات چییە؟ فەلسەفەی وجوودییەکەی چییە؟ هەموو حیزبێک لە ئاکامی کەلێنە کۆمەڵایەتییەکاندا دروست نابن، جا ئەو کەلێنانە یا چینایەتییە یا مەزهەبییە یان نەتەوەییە.

حیزبی دێموکراتیش زەروورەتی پێکهاتنەکەی لە سەر ئەو ئەساسە درووست بووە کە کەلێنی نەتەوەیی هەبوو لە ئێراندا و چارەسەری مەسەلەی میللی زەروورەتی دروستبوونی حیزبی دێموکراتی پێک هێناوە. ئێستا ئەو پرسیارەش لە جێی خۆی دایە کە ئایا دوکتور قاسملوو ئەو ئاڵوگۆڕە کە دوای ٢٣ساڵ لەودا دروست دەبێ کتوپڕە؟ نا ئەمە شتێکی مێژووکردە و بە زەمان

هاتووە و وردە وردە ئەو گۆڕانکارییەی تێدا دروست کردوە. بەڵام پێش ئەوەی بچینە سەر چییەتی ئەو ئاڵوگۆڕەی لە ئەندێشەی سیاسیی د. قاسملوودا دروست بووە و هۆکارەکانی، با باسێک لەوە بکەین کە ئایا دوکتور قاسملوو کەسێکی نەتەوەیی بووە یا نەتەوەیی نەبووە؟ بەشێک لە وەڵامی ئەو پرسیارە لەو باسەدا دراوەتەوە، بەڵام زۆر کەس دەڵێن چونکی قاسملوو خودموختاری ویستووە کەوابوو نەتەوەیی نەبووە. ئەم باسە هەیە و ئێستا هەندێ ئینترناسیونالیستی دوێنێ و ناسیونالیستی ئەمڕۆ ئەو قسانە دەکەن، دیارە خۆ ئەوە باشە و ئێمەش پێشوازی دەکەین لەو گۆڕانەی لەواندا دروست بووە و لە ئینترناسیونالیستەوە بوون بوونە ناسیونالیست، دیارە لە بنەڕەتدا هەر باسەکە ئەوەیە و پێشوازی لە گۆڕان دەکەین و دەڵێین کە ئینسان دەبێ بگۆڕدرێ و ئاڵوگۆڕی بەسەردا بێ، بەڵام ئەوان دەڵێن لەبەر ئەوەی لە بەرنامە حیزبی دێموکراتی کوردستاندا و لە یەکەم بەرنامەدا لە ساڵی ١٩٧١ حیزب باسی لە خودموختاری کردووە نەتەوەیی نەبووە، یا لەو وتووێژەی کە چەند ساڵ لەوە پێش لە تەلەڤیزیۆنی بی بی سی بڵاو بۆوە - دیارە ئەو وتووێژە ٢٥ ساڵ لەوە پێش «عینایەت فانی» لەگەڵ دوکتور قاسملوو کردبووی و لەوێدا باس لە ئێرانی بوون دەکا و لەسەر ئەوە زۆر باس کرا کە ئەوەتا خۆی پێ ئێرانییە. ئەمن دەمەوێ وەڵامی ئەوانە بدەمەوە و لەسەر ئەو باسانە تۆزێک ڕاوەستم.

یەکەم: لە ستراتژیی دوکتور قاسملوودا لە ئاسۆی دووری ئەودا، هەمیشە کوردستانی سەربەخۆ بوونی هەبووە. بۆ ئەوە بەڵگە زۆرە کە دەیانهێنمەوە. با بچن بەرهەمەکانی بخوێننەوە و وتوێژەکانی ببینن تا بزانن کە لە ئاسۆی دووری ئەودا هەمیشە کوردستانی سەربەخۆ و کوردستانی یەکپارچە هەیە و هەمیشەش بووە.

با باس لە چەند نموونەیەک بکەین. لە پێشدا با بە ئیرەجی کەشکوولی دەست پێبکەین؛ ئیرەج کەشکوڵی ئەندامێکی سازمانی ئینقلابی حیزبی توودە بوو کە ساڵەکانی ١٣٤٧ - ١٣٤٨دا لە باشووری کوردستان بوون و دەیانویست لە ڕێگای باشووری کوردستان و ڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە بەرنامەکانیان و چالاکیی خۆیان لە ئێراندا پەرە پێبدەن. ئەو دەڵێ: ئەو کات کە دوکتور قاسملوو چاوی بە ئێمە کەوت لە بوونی ئێمە لە کوردستانی عێراقدا ڕازی نەبو. ئەو پێی خۆش نەبوو کە مارکسیستەکانی ئێرانی لە کوردستان لاوانی کورد بۆ لای کۆمۆنیزم ڕاکێشن. کەشکوڵی دەڵێ دوکتور قاسملوو لە بوونی چەپی سەراسەری لە کوردستان ناڕازییە و نەیدەویست لاوی کورد بۆ لای ڕێکخراوێکی چەپی سەراسەری بڕوا.

بەڵگەی دیکە با بێنینەوە، برنامەی حیزبی دێمکرات کوردستان کە سەرەتا لە کۆنفرانسی سێ و دواتر لە کۆنگرەی سێ دا پەسند کرا، لە فەسڵی یەکەم و لە ئامانجە گشتییەکاندا، لە خاڵی دووهەمدا دڵێ: ئامانجی دوارۆژی حیزبی دێموکراتی کوردستان پێکهێنانی کۆمەڵێکی سۆسیالیستیی دادپەروەرانەیە. لە کوێ ئەو کۆمەڵگەیە پێکدێ، خۆ ناڵێ لە ئێرانێ. نا ڕوونە ئەوە بۆ کوردستانە، ئەوەیە کە دەڵێین لە ئاسۆی دووروی ئەودا، کوردستانی سەربەخۆ هەیە. سەرنج بدەنە ئەوە کە هەر لە خودی برنامەکەدا وا دەڵێ. ئەو پێکهێنانی کۆمەڵێکی سۆسیالیستیی بۆ ئێران ناوێ ئەوەی بۆ کوردستان دەوێ. خۆ

ناکرێ لە کوردستان ئابووریی سۆسیالیستی پیادە بکرێ و لە شوێنەکانی دیکەی ئێران ئابووریی بازاڕی ئازاد (سەرمایەداری) بەڕێوەبچێ. دوکتور قاسملوو دواتر لە ساڵی ١٣٦٢دا ڕاشکاوانەتر لە «کورتەباس»دا، باس لەوە دەکا کە ئەو کۆمەڵگەیە و ئەو سۆسیالیزمەی بۆ کوێ دەوێ. لەوێ بە ڕوونی دەڵێ کە ئەو ئامانجەی بۆ کوردستان دەوێ. هەر لەوێ دوکتور قاسملوو پرسیارێک دەکا و بۆخۆیشی وڵام دەداتەوە. دەپرسێ ئەو سووسیالیزمەێ دمانەوێ داییمەزرێنین چ جۆرە سووسیالیزمێکە و ئایا بە تەواوی عەینی ئەوە دەبێ کە لە وڵاتە سۆسیالیستییەکان دامەزراوە؟ دوایە لە وەڵامدا دەڵێ نا، «سۆسیالیزمێک کە لەگەڵ وەزعی وڵاتەکەمان بێتەوە، چوونکی ڕاستە کۆمەڵی کوردەواری پێی ناوەتە قۆناغی سەرمایەداری بەڵام هێشتا خۆی بە تەواوی لە پێوندییەکانی سەردەمی درەبەگایەتی ڕزگار نەکردووە.» دیقەت بکەن دەڵێ کۆمەڵی کوردەواری، واتە وڵاتەکەمان، یانی کۆمەڵی کوردەواری نەک ئێران.

لەسەر یک پارچەیی کوردستان و لە سەر ئەوێ هەر چوارپارچەی کوردستان لە داهاتوودا دەبێ یەک بگرێتەوە. دوکتور قاسملوو لە کتێبەکەی خۆیدا دەڵێ: «کوردیش وەک هەموو نەتەوەیەک مافی دیاریکردنی چارەنووس و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی هەیە. سرووشتێکی تایبەت کە لە مەسەلەی کورددا هەیە ئەوەیە کە مەسەلەکە بۆ کورد تەنیا جیابوونەوە نییە، بۆ کورد تەنیا ئەوە نییە جیابێتەوە لە ئێران، لە عێراق یا لە تورکیە؛ بەڵکوو پێش هەموو شتێک یکگرتنەوەیە، یانی پێش جیابوونەوە بۆ کورد پرسێکی سەرەکی یەکگرتنەوەی ئەو چوار پارچەیەی کوردستانە.»

د. قاسملوو ئەو کات کە مارکسیستیشە و دەبێ بەپێی بیردۆزەکانی ئەو مەکتەبە پرسی نەتەوەیی ببەسرێتەوە بە سەرکەوتنی چینی کرێکار، بەڵام ئەو سەربەخۆیی کوردستان نابەستێتەوە بەو ڕۆژەی کە چینی کرێکار بێتە سەر دەسەڵات و جا ئەو پرسە بێتە گۆڕێ. ئاخر کۆمۆنیستەکان و جەپی ڕادیکاڵ دەڵێن هەتا چینی کرێکار نەیەتە سەر دەسەڵات، نابی ئەتۆ گرینگی بە پرسی نەتەوەیی، بە پرسی ژنان و پرسی کولتوری و هیچ کام لەو شتانە بدەی؛ کەچی دەڵێ نا ئەوە پێوەندی بەوەوە نییە و تەنانەت ئەگەر نیزامەکە سەرمایەداریش بێ، وڵاتێک دەتوانێ بەخۆی جیا بێتەوە و نابی ڕابوەستێ لەسەر ئەوەی کە کەی و چ کاتێک چینێ کرێکار دێتە سەر دەسەڵات.

ئەوە کە سەربەخۆیی نەتەوەیەک لە سێبەری ڕێژیمی سەرمایەداریدا جێبەجێ دەبێ یا تەنیا لە ڕێژیمی سووسیالیستیدا، دوکتور قاسملوو دەڵێ: هیچ کام لەوانە نابێ ببێتە هۆی ئەوەی کە حاشا لەوە بکرێ کە هەموو نەتەوەیەک مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆی و مافی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی، خۆی هەیە. مافی یەکگرتنەوە تەنانەت لە مافی جودابوونەوە زیاترە، کە وابوو ئێمە ئەو مافەمان هەیە، چوونکە دابەشبوونی کوردستان لە ڕاستیدا دابەشبوونێکی دەستکردە. ئاخۆ ئەمانە ناتوانن بەڵگە بن بۆ نەتەویی بوونی ئەو؟

سەرچاوە
Serchawe

لە وتوویژ لەگەڵ «عینایەتی فانی« لە «بی بی سی»دا دەڵێ چی؟ باسی ئەوەی کردوە کە ئێمە ئێرانین. لێرەدا پرسیارێک دێتە گۆڕێ. ئەرێ ئەو باسی ئەوەی کردوە و گوتویەتی «نەتەوەی ئێران»؟ با بڕۆن هەموو وتوویژەکە ببینن و ئەگەر گوتبێتی نەتەوی ئێران قەبوولمانە. کێشەی ئیمە لەگەڵ ناسیونالیستەکانی ئێرانی لەسەر «نەتەوەی ئێران»ە، لەبەر ئەوەیە کە ئێمە باوڕمان بە نەتەوەی ئێران نییە و پێمانوایە نەتەوەی ئێران شتێکی دەستکردە و هەر بوونی نییە. دوکتور قاسملووش قەت باسی نەتەوەی ئێرانی لە هیچ جێیەک و لەو وتوویژەشدا نەکردوە. دوای ئەوە ئێران وەک چی؟ ڕوونە ئێران وک یەکەیەکی جوغرافی هەیە و حاشای لێ ناکرێ، بەڵام ئەگە لە هەموو وتارکان، نووسراوەکان و وتوویژەکانی دوکتور قاسملوودا لە شوێنێک باسی لە نەتەوەی ئێران کردبێ، ئێمە قسەمان نامێنێ، کە دەشزانین قەتی نەکردوە.

با نموونەیەکی دیکە بێنینەوە لە سەر خودموختاری، ئەوەی کە دەڵێن چونکی خودموختاریی ویستوە نەتەوەیی نەبووە. باشە مەلا مستەفای بارزانی مەگەر یەکێک لە سیمبولەکانی کوردایەتی نییە؟ کێ شکی لەوەیە کە مەلا مستەفای بارزانی نوێنگەی هەرە ڕوونی کوردایەتی نەبووە، بەڵام ئاخۆ مەلا مستەفا لە تەواوی سەردەمی ژیانی سیاسیی خۆیدا شتێک زیاتر لە خودموختاریی ویستوە ،ئەوەی بۆخۆیان پێی دەڵێن حوکمی زاتی؟

با نموونەیەکی دی لە ئێستادا بێنینەوە، خۆ ئیدی ئێستا گومان لەوەدا نییە کە ڕێبەرانی باشووری کوردستان نەتەوەیین و ئێستا هەموو هەوڵەکان بۆ ئەوەیە دۆڵەتێکی سەربەخۆی کوردی پێکبێنن و هیوادارین بەم ئاوات و ئارەزوویەش بگەن؛ بەڵام دەبینین کە لە حەفتا ساڵی ڕابردوودا، باشووری کوردستان نیزیک بە چل و حەوت ساڵ خودموختاریی ویستووە، بیست ساڵیش داوای فیدراڵی کردوە، خۆ ئەگەر وابێ دەبێ بگوترێ ئەوان لە ڕابردوودا نەتەوەیی نەبوون و هەر ئەو سێ - چوار ساڵە نەتەوەیی کە داوای سەربەخۆیی دەکەن؟ ئەم ئیستدلال و بەڵگانەی ئەوان دەیهێننەوە بە قەولی مەولەوی «پایەکەیان چووبین»ە و، زۆر زەعیفە.

ئێستا با باس لەوە بکەین کە ئەم ئاڵوگۆڕە فیکرییە چۆن لە د.قاسملوودا پێک هات، واتە لە چەپێکی کوردەوە بوو بە کوردێکی چەپ؟ باکگڕاوەندی ئەم گۆڕانکارییانە چین و لە کوێوە کاریگەرییان کردە سەری و لە کامە بەستێندا دروست بوون؟

دوکتور قاسملوو کتێبەکەی (کوردستان و کورد) لە ساڵی ١٩٦٢دا تەواو دەکا. ئەو لە ساڵی ١٩٥٨ەوە دەستی بە نووسینی ئەو کتێبە کردوە کە تێزی دوکتوراکەیەتی، بەڵام سەرنج بدەنە عینوانی کتێبەکەی. ئەوکات کە ئەو مارکسیست -

لێنینیستە، ئەوکات کە ئەو ئەندامێکی حیزبی تودەیە، «کوردستان و کورد» دەنووسێ. یانی بۆ یەکەم جار کوردێک بە شێوازی ئاکادمیک لە سەر پرسی کورد و لەسەر هەر چوار پارچەی کوردستان دەنووسێ.

خۆ ئەگەر شوێنپێی ئەنگیزەی ئەو کتێبەی هەڵبگری، بە بڕوای من دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شەش - حەوت ساڵ پێش لە دەسپێکی نووسینی ئەو کتێبە، ئەو کاتەی دوای کودیتاکەی ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢ بەنەهێنی و بۆ ماوەیەکی زۆر لە ماڵی پێشوا قازی محەممەد ماوەتەوە. وەک بۆ خۆی دەڵێ لەو ماوەیەدا دەڵێ ئیستفادەیەکی زۆری لە کتێبخانەکەی پێشوا کردوە و هەر لەوێ هەست بەوەی دەکا کە کەلێنێک هەیە لە کتێبخانەی کوردیدا و دەبێ کتێبێک بەشێوەی ئاکادمیک لە سەر کوردستان و کورد، واتە هەر چوارپارچەی کوردستان بنووسرێ.

خراپ نیە هەر لەو پێوەندییەدا باس لە فاکتێرێکی دیکەش بکەین. ئەو گۆڕانکارییەی دەکرێ لە هەموو ئەوانەی دیکە شوێنکاری زیاتری لەسەر دوکتور قاسملوو دانابێ و وایکردووە لە باری فیکرییە ئەو ئاڵوگۆڕە قووڵەی بەسەردا بێ. ئەویش ئەو ماوەیە و ئەو کاتانەی کە ئەو لە نێو حیزبی توودەدا بەجیدی لەگەڵ شوینیزمی فارس بەرەڕوو دەبێ. ئەو کاتەی د. قاسملوو لە ئورووپایە و لە دەیەی ٦٠ دا بە هەموو وجوودەوە هەست بە شوینیزمی فارس لە نێو حیزبێکی کۆمۆنیست(توده)دا دەکا ئەویش لە ڕێکخراوێکی چەپدا کە ئوسوولەن نابێ ڕێکخراوێکی چەپ تێڕوانینی شوینیستیی هەبێ. بەڵام ئەو زۆر بە باشی هەستی پێدەکا و بە بڕوای ئەمن ئەمە فاکتێریکی سەرەکییە بۆ بیچمگرتنی ئەو گۆڕانکارییە لە دوکتور قاسملوودا، لەوەی کە لە چەپێکی کورد ڕا بۆ کوردێکی چەپ بگۆڕدرێ. بۆ ئەوەش بەڵگەمان زۆرن کە ئاماژە بە هێندێکیان دەکەین.

سەرەتا با بزانین دوکتور سارمەدیین سادقوەزیری لەسەر دوکتور قاسملوو دەڵێ چی؟ ئەوکات کە دوکتور قاسملوو کادری حیزبی توودەیە بەڵام پرسی کوردی نەخستۆتە پراوێزەوە و هەموو کاتێ دەغدەغەی ئەو بووە. ئەو دەڵێ قاسملوو بە درێژایی ئەو ساڵانەی ئەندامی حیزبی توودە بوو، هەمیشە هۆگرییەکی زۆری بۆ کورد و خوێندنەوە لەسەر ئەو بابەتە هەبوو. یانی کاتێک کە ئەو کومۆنیستێکە و بۆ کۆمۆنیستەکان پرسی نەتەواییەتی پلە دوو و پلە سێیە، بەڵام ئەو قەت پرسی کوردی نەخستە پەراوێزەوە. با نموونە لەو ململانێیانە بێنینەوە کە دوکتور قاسملوو لە ئورووپای شەرقی لەگەڵ شوینیستە فارسەکانی نێو حیزبی توودە بوویەتی.

دوکتور قاسملوو ئەو کات کە بە خۆی کادری حیزبی تودەیە لە نامەیەکدا کە بۆ کاک کەریمی حیسامی نوسیویەتی و ئەو نامانە ئێستا هەن؛ دەڵێ: «بە نەزەری من بۆ ئەوانە - یانی بۆ ڕێبەرانی حیزبی توودە - پرسی کورد و هەروەها ڕۆژنامەی کوردستان وەک شتێکی دەرەجە چوار و دەرەجە پێنجە و لە هەموو لایەکیش بە ناسیۆنالیست و مونحەریفمان

دەزانن؛ بە تایبەتی ئەمن.

وەک دەبینین دوکتور قاسملوو لەو نامەیەدا گلەیی دەکا و بۆ کاک کەریمی حیسامیی نووسیوە و دەڵێ: «ئەوانە بە ناسیۆنالیست و مونحەریفمان دەزانن و کورد و ڕۆژنامەی کوردستان بۆ ئەوانە بایەخی نییە و ئاخریش ڕۆژنامەی کوردستانی لە دەستیان دەرهێنا. وەک دەزانین دەوری دووهەمی ڕۆژنامەی کوردستان لە ساڵانی ١٩٦٤ تا ١٩٦٦ لە ئورووپای شەرقی دەرچوو و بیست و پێنج ژمارەی لێ چاپ و بڵاو بۆوە. کێشەکە لێرەدا دابوو کە ڕێبەرانی حیزبی توودە دەیانگووت دەبێ ناوی ڕۆژنامەکە بنێن «نامەی مردم» و دەبێ ئۆرگانی حیزبی توودەش بێ و گرینگ نییە ئەگەر بە کوردی وتاری تێدا بنووسن. دوکتور قاسملووش کێشەی ئەوەیان لەگەڵ دەکا کە دەبێ ناوی کوردستان و ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستانیش بێ. کوردستان، هەر ئەو کوردستانەی میراتی سەردەمی کۆمار و هەمان ناو و دوایەش لە بن دەستی دەرهێنان.

ئێحسان تەبەری لە کتێبی «کژ راهە»دا دەڵێ: دوکتور قاسملوو بە «لطایف الحیل» ڕۆژنامەی کوردستانی لە دەست ئێمە دەرهێنا. بەڵێ لە دەستی دەرهێنان و بە ناوی کوردستان بڵاوی کردەوە. لە نامەیەکی دیکەدا دوکتور قاسملوو دەنووسێ کە چۆن کێشە و ململانێی هەیە لەگەڵ شوێنیستە فارسەکانی نێو حیزبی توودە. ئەو دەڵێ: «چاوم بە ڕام کەوت [ڕەزا ڕادمەنێش، سکرتێری ئەوکاتی حیزبی توودەی ئێران] و پێی گوتم ئێوە هەمووتان ناسیۆنالیستن و دەبێ خۆتان یەکلا بکەنەوە و دەست لە حیزبی دێموکراتی کوردستان هەڵگرن.

هەر لە ڕاستیدا هەموو هەوڵی حیزبی توودە ئەوە بوو. حیزبی توودە لە ساڵی ١٣٢٤بەولاوە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان دامەزرا، هەموو هەوڵی ئەوە بوو کە حیزبی دێموکراتیش بە فیرقە بکا؛ یانی وەکوو فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان ببێتە لقێکی ئەیالەتیی ئەو حیزبە. واتە حیزبی دێموکراتی کوردستان هەبێ، بەڵام لقی ئەیالەتی و لقی کوردستانیی حیزبی توودە بێ. بەڵام لە ڕاستیدا دوکتور قاسملوو نەیهێشت. با بۆ مێژوو بیڵێم کە دوو کەس نەیانهێشت حیزبی دێموکراتی کوردستان ببێ بە لقی ئەیالەتیی حیزبی توودەی ئێران. یەکەمیان ئەحمەد تەوفیق و پاشان دوکتور قاسملوو، هەڵبەت هەر کامەیان بە مێتۆدی خۆیان.

ئەحمەد تەوفیق بە پێداگرییەکی توند لە سەر ناسیۆنالیسم، بەڵام دوکتور قاسملوو بە خوێندنەوەیەکی دیکە لە سۆسیالیسم، بە خوێندنەوەیەکی جیا لە خوێندنەوەی حیزبی توودە بۆ سۆسیالیسم و بۆ چەپ. ئەوان هەر کام بە مێتۆدی خۆیان نەیانهێشت حیزبی توودە حیزبی دێموکراتی کوردستان قووت بدا.

ئەو دەرگیری و ئەو کۆنتاکتەی دوکتور قاسملوو لە گەڵ ڕێبەرانی حیزبی توودە لە ساڵانی دەیەی ٦٠ دا هەیەتی، دەگاتە

ئەو جێیەی کە چیدی ئیعتماد بە دوکتور قاسملوو ناکەن، با بزانین لەو پێوەندییەدا کاک کەریمی حیسامی دەڵێ چی؟

کەریم حیسامی خۆی یەکێک لە ڕەخنەگرانی دوکتور قاسملوویە، بەڵام ئەوە باشە کە بەڵگەکان لەوی بێنینەوە. کەریم حیسامی دەڵێ: کاتێک ڕێبەرانی حیزبی توودە ئیجازەیان پێدابن سەردانی عێراق بکەین، ئەو کاتەی ڕاپەڕینی چەکدارانەی ١٣٤٦ - ١٣٤٧ درووست دەبێ؛ حیزبی توودەی ئێران بۆ ئەوەی کایەکە بە سازمانی ئینقلابیی حیزبی توودە نەدۆڕێنێ کە ڕەقیبی بوو، دواجار لەسەر هاندان و پێداگریی کاک کەریمی حیسامی و دوکتور قاسملوو سەردانێکیان دەکەین. ئەوان (کەریم حیسامی و ڕادمەنش) دێن لە بەغدا چاویان بە کاک سولەیمانی مۆعینی و کاک حەمەدەمینی سیراجی دەکەوێ. بۆ ئەو سەفەرە ڕادمەنیش بە کەریمی حیسامی گوتوە کە نابێ قاسملوو بزانێ کە ئێمە ئەو سەفەرەی دەکەین بو بەغدا.

کەریم حیسامی دەڵێ لەبەرچی؟ بۆ نابێ دوکتور قاسملوو بزانێ؟ ئەویش دەڵێ: لە سەر قاسملوو ئەزموونمان هەیە، ئەو ئەندامی حیزبی توودە بوو و ئێمە ناردمانەوە کوردستان، کەچی بوو بە هۆی بنەڕەتیی لێکپچڕانی حیزبی توودە و حیزبی دێموکراتی کوردستان. ڕادمەنیش و حیزبی تودە ئیدی چیدی متمانەیان بە د. قاسملوو نامێنێ.

قاسملوو، ناسیونالیزم و ئەندێشەی چەپ قاسملوو، تیتۆی کورد

بەشی سێهەم

ئێستا باس لە قۆناغی دووهەمی ژیانی سیاسیی د.قاسملوو دەکەین کە دوکتور قاسملوو چۆن لە چەپێکی ڕادیکاڵەوە دەبێتە چەپێکی میانە؟ ئێستا ئیدی لە چەپێکی کوردەوە بۆتە کوردێکی چەپ، بەڵام ئەم گۆڕانکارییە، [لە چەپێکی ڕادیکاڵەوە بۆ چەپێکی میانە] چۆن دروست دەبێ؟ ئەو گۆڕانکارییە ساڵی١٩٨٣ بە نووسین و بڵاوکردنەوەی نامیلکەی «کورتە باسێک لە سەر سوسیالیسم» خۆی دەرخست. لەوێ ئیدی دوکتور قاسملوو بە تەواوی مەرزبەندیی خۆی لە گەڵ چەپی ڕادیکاڵ ئاشکرا دەکا. لەوە بە دوا ئیدی ئەو کۆمۆنیست نییە و کۆمۆنیست نەماوە، بەڵکوو سۆسیالیستە. دەقیقتر بڵێم ئیدی بەرەو سۆسیالیزمی دێموکراتیک دەڕوا و بە دەرکردنی ئەو نامیلکەیە ماڵئاوایی لە متافیزیکی کۆمۆنیزم دەکا.

مێتافیزیکی کۆمۆنیسم مەسەلەی چینایەتی وەک پرسی بنەڕەتیی هەموو لێکدانەوەیەکی سیاسی بەکار دەهێنێ و کێشەکانی دیکە وەک کێشەی نەتەوەیی، کێشەی ژنان، کێشەی کولتوری؛ ئەوانە بەلایەوە مەوزووع نین. ئەو هەموو تەحلیلێکی سیاسی و هەموو لێکدانەوەیەک لە سەر بنەمای چیینایەتیە و دوکتور ماڵئاوایی لە ئەمە.

دوکتور قاسملوو ساڵی ١٩٧٠ هاتەوە نێو حیزبی دێمۆکراتی کوردستان و بوو بە ڕێبەری ئەو حیزبە. کە چاو لە بەرنامەکانی ئەو کاتی حیزب دەکەین، دەبنین بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە کۆنگرەی ٣ دا گوزارشت لە چەپێکی ڕادیکاڵ دەکا و بۆ یەکەم جار سوسیالیسم بەڕەسمی دێتە نێو بەرنامەی حیزبەوە وەک ئامانجی دوارۆژ.

لە ئەساسنامەی حیزبدا نووسراوە: «حیزبی دێموکراتی کوردستان پێڕەوی لە تێئۆریی گەشەسەندنی کۆمەڵ دەکا.» ئەمە بێ ئەملا و ئەولا ماتریالیزمی تاریخیی مارکسە. بەپێی ئەو ئیدەیە (تاریخگەرایی یا هیزتوریزم) مێژووی مرۆڤایەتی سەرەتایەک، مەبدەئێک و مەقسەدێکی دیاریکراوی هەیە و هەموو ئەو ئاڵوگۆڕ و گۆڕانکارییەکان لە قۆناغە جیاوازەکانی مێژوودا «مانادارن» و هەر قۆناغێک لە مێژوو پێشکەوتووترە لە قۆناغی پێش خۆی و بمانەویٚ و نەمانەویٚ؛ واتە بەدەر لە ئیرادەی مرۆڤ دەگەینە قۆناغی کۆتایی و هەرە پێشکەوتوو، واتە قۆناغی (کۆمۆنیزم).

ئەگەر چاو لە ئەدەبیاتی بەرنامە و ئەساسنامەی حیزب بکەن لە کۆنگرەی ٣دا، دەبینین کە پڕە لە ئەدەبیاتی مارکسیستیی ڕادیکاڵ، ئیستعماری کۆن، ئیمپریالیزم، بورژووازی، چین، فیئۆداڵ، دەرەبەگ، زەرورەتی تاریخی، پڕە لە ئەو دەستەواژانە. یانی کە وابوو لە سەرەتادا بەرنامەی حیزب لە کۆنگرەی ٣ دا گوزارشت لە چەپێکی ڕادیکاڵ دەکا بەڵام ئەو گۆڕانکارییە بنەڕەتییە کەی ڕوو دەدا؟ لە ساڵی ١٩٨٣ دا. بە چی ڕوو دەدا؟ بە نووسینی «کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم. کورتە باس چ بوو؟ کورتەباس پێناسەی سوسیالیزمی دێموکراتیکە. سۆسیالیزمی دێموکراتیکی پێناسەکراو لە کورتە باسدا چییە و چیی دەویٚ؟

مرۆڤی موتەمەدین مرۆڤی هەمیشە عەوداڵ و تامەزرۆی ئازادی و عەداڵەتە، بەڵام کامیان دەبێ پێش ئەوی دیکەیان کەویٚ؟ ئازادی یان عەداڵەت؟ کێشەکە لێرەدایە کە کامیان لە پێشترن؟ هەر کۆمەڵگەیەک هەر کام لەم دوو چەمکەی وەپاش گوێ دابێ و پەراوێزی خستبێ زەرەری کردوە. سوسیالیزمی مەوجوود، ئازادییەکەی لە بەر چاو نەگرت، دیتمان چیی لێ بەسەرهات. ئێستاش لە ئۆورووپای سەرمایەداریدا عەداڵەتەکە ئەو جۆرەی کە دەبێ ببێ لە بەرچاو ناگیرێ. کە وابوو مەوزووع چیە و کورتەباس دەیهەویٚ بڵێ چی؟ هەموو مەبەستەکە ئەوەیە کە کورتەباس دەیهەویٚ ئەو دووانە پێکەوە کۆ بکاتەوە. دیارە ئەوە کارێکی دشوارە و هەروا سادە نییە هەوڵە کە بۆ ئەوەیە.

دوکتور قاسملوو لە «کورتەباس»دا باس لە دێموکراسیی کۆمەڵایەتی، دێموکراسیی سیاسی و دێموکراسیی ئابووری دەکا، هەر سێکیان پێکەوە باس دەکا. «کورتە باس» چیی دیکە دەڵێ؟ کورتەباس هێندێک مەرزبەندی و پەیامێکیشە. پەیامەکە چییە؟ دوکتور قاسملوو دەڵێ دەمانهەویٚ سوسیالیزمێک دابمەرزێنین کە لەگەڵ هەلومەرجی وڵاتەکەمان بێتەوە، ئەمە یانی چی؟ یانی چیدیکە چەپی لۆکاڵی و چەپی کورد نەبێتە پاشکۆی چەپی سەراسەری. لە هەموو مێژووی هاوچەرخی

ئێراندا هەمیشە چەپی ناوچەیی چەپی کورد ویستوویەتی پاشکۆی چەپی سەراسەری بێ و، چەپی سەراسەریش کاریگەری ناسیونالیزمی ئێرانیی بە سەرەوەیە، وەک ئەو نموونانەی باسمان کرد کە چۆن ڕێبەرانی حیزبی توودە دوکتور قاسملوو و کوردەکان بە ناسیونالیست و بە مونحەرێف دەزانن. هەمیشەش چەپی سەراسەری بە گوێی چەپی مەنتەقەیی هەڵێناوە و بە چەپی کوردی گوتوە کە بۆ لای کوردایەتیی نەچن، کوردایەتیی پرسی دەرەجە سێ و دەرەجە چوارە و بۆ ئێمە مەسەلەی ئەساسی مەسەلەی چینایەتییە.

هەر ئەم بەقسەکردنانە بوو کە چەپی سەراسەری چیی بە سەر چارەنووسی ڕێکخراوی چەپی ناوچەیی هێنا. دیتمان ڕێکخراوی «سەهەند» چیی بە سەر کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران هێنا. ئەوانی هەر لە کوردایەتیی شوشتەوە و بەتاڵی کردن و ئەو پرسەی بۆ کردن بە دەرەجە سێ و چوار. ئا لێرەدایە کە دوکتور قاسملوو دەیهەوێ ئەمە بسەلمێنێ و سنووری خۆی لەگەڵ ئەو تێفکرین و مێتۆدە جیا کاتەوە، دواتر لە هێژموونیی چەپی جیهانیش یانی ئینترناسیۆنالیزمی پرۆلیتاریش ڕزگارمان بکا. ئاخر دەبوو هەمیشە لە ژێر ئالای پاراستنی بەرژەوەندیی ئینترناسیۆنالیزمیی پرۆلیتاریا بەرژەوەندییەکانی یەکیەتیی سۆڤییەت بپارێزرێ. دیارە نەک چەپ هەموو، بەڵکوو ئەو چەپانەی کە سەر بە ئۆردوگای سۆسیالیستیی بوون؛ بەڵام دوکتور قاسملوو بەوەش دەیهەوێ خۆی لە ژێر هێژموونیی ئینتێرناسیونالیزم پرۆلیتاریاش بێنێتە دەرێ. دیارە خۆ دوکتور قاسملوو دژایەتیی یەکیەتیی سۆڤییەتیی نەکردووە و هەر لەو «کورتە باسە»ی‌دا دەڵێ سۆڤییەت دۆستی ئێمەیە، بەڵام ئێمە سەربەخۆین و سەربەخۆبوون لەگەڵ کلکایەتی فەرقی هەیە و ئەوەی حیزبی توودە دەیکرد کلکایەتیی بوو. دوکتور قاسملوو لە کورتە باس‌دا دەڵێ: یەکیەتیی سۆڤییەتی دۆستی ئێستراتژیکیی ئێمەیە، بەڵام ئێمە لە سیاسەت و بەڕێوەبەریی خۆماندا سەربەخۆین. ڕاست وەک ئەوەی تیتۆ کردی. دوکتور قاسملوو ئا لێرەدا تیتۆی کوردانە. «تیتۆ»ش لە یوگوسلاڤیا خۆی لە ژێر هێژموونیی یەکیەتیی سۆڤیەت هێنایە دەرێ. ئەویش دەیگوت دۆستایەتیت دەکەم بەڵام خۆم بڕیار لە سەر چارەنووسی خۆم دەدەم.

دوکتور قاسملوو لە «کورتەباس»دا دەڵێ چی و مەرزبەندیەکان چی بوون؟ مەرزبەندییەکان ئەوە بوون کە سنووری نێوان خۆی و حیزبی توودە بکێشێ، مەرزبەندی لەگەڵ ستالینیزم بکا و سنوورێک لە نێوان خۆی و ئەو جۆرە بیرکردنەوە دوگم و ویشکەی دابنێ کە ساڵانێک بوو بەسەر فەزای فیکریی ئەو حیزبانەدا حاکم بوو و مەجالی ڕەخنەگرتنیان نەدەدا. دواتر پێداگری لە سەر پێگە و شوێنی دێموکراسیی و هەموو ئەمانە نیوەڕۆکی مەسەلەی سوسیالیزمی دیموکراتیک، پیناسە کراو لە »کورتە باس» دا بوو. لێرە پرسیار ئەمەیە کە سۆسیالیزمی دێموکراتیکی چۆن لە نێو حیزبەکەی خۆیدا جێ خست؟

لە کۆنگرەی شەش‌دا کاتێک دوکتور قاسملوو ئەو بیرۆکەیە دێنێ بۆ جاری یەکەم وەرناگیرێ و پەسند ناکرێ، ئەوە

نیشاندانی قووڵایی سەمپاتییە بۆ چەپی ڕادیکاڵ لە نێو حیزبی دێموکڕاتدا کە ئەوەندە بەهێزە «کورتەباس» دەنگ ناهێنێتەوە. دوایەش کە پەسند کرا دەبینین ڕێکخراوەکانی وەک کۆمەڵە و »ڕاه کارگر» و ڕێکخراوە چەپییەکانی دیکە هەموو هەڵوێست دەگرن لە بەرامبەر ئەم نامیلکە و گوتارە نوێیەی دوکتور قاسملوودا.

کۆمەڵە دەڵێ: «ئەوە کۆمەڵگایەکی سەرمایەداری بۆ ئێمە بەدیاری دێنی»،
ڕای‌کارگەر دەڵێ: «ئەم سۆسیالیزمە بۆ ڕۆژی قیامەتە». دوکتور قاسملوو لەو بارودۆخەدا بە هێنانەگۆڕێی ئەو بابەتە وەک ئەوەی بوو کە بە پێچەوانەی ئاڕاستەی ڕووبار مەلە بکا، بەڵام ئەو لەو بارودۆخەدا قسەی خۆی کرد و باسەکەی خۆی هێنایە پێش و لەسەری پێداگر بوو. چەند ساڵ دواتر و بە ڕووخانی دیواری بێرلین و لە بەریەک هەڵوەشانی سوسیالیزمی مەوجوود دەرکەوت کە بووچوونەکانی دوکتور قاسملوو درووست بوون، بەڵام بە داخەوە چوار مانگ پێش ئەوەی ئەو ڕووداوانە ڕوو بدەن و دوکتور قاسملوو دروستبوون و دەقیق‌بوونی بووچوونەکانی لە سەر ئەو بابەتانە بە چاوی خۆی بیبینێ شەهید بوو.

ئەم تەحەولە فیکرییەش لە د. قاسملوودا زەمینە و بەکگراوندی هەیە و بەرهەمی وردبوونەوە و بە چاوی کراوە ڕوانین لە ڕووداوەکان بوو؛ وەک: ژیانی تاراوگەیی لە وڵاتانی سۆسیالیستی و لە نیزیکەوە هەستکردن بە کەموکوڕییەکان، ناڕەساییەکانی سۆسیالیزمی مەوجوود بە تایبەتی لە بواری نەبوونی دێموکراسی و ئازادی و بوونی دەوڵەتانی توتالیترێ لەم وڵاتانە؛ هەروەها ڕووداوەکانی لەهێستان و ڕاپەڕینی مەجارستان لە دەیەی ٥٠ی زایینی بە تایبەت ڕووداوی «بەهاری پراگ» لە ساڵی ١٩٦٨؛ دەرکەوتنی قوتابخانەی «فرانکفۆرت»، «چەپی نوێ» و «ئۆرۆکۆمۆنیزم» کە هەر کامەیان بە شێوازێک لەگەڵ چەپی کلاسیک و ئۆرتۆدۆکس سنووربەندییان دەکرد. ئەوانە هەموو لە چاوی وردبینی ئەو بەدوور نەمانەوە و شوێنەواری قوڵیان لەسەر دانا.

قاسملوو، ناسیونالیزم و ئەندێشەی چەپ دوا مەنزڵگەی فیکریی دوکتور قاسملوو

بەشی سێهەم

دوامەنزڵگەی فکریی دوکتور قاسملوو لە ڕاستیدا وەکوو بەڵگە و وەکوو دیکۆمێنت هیچمان نییە. زۆر کەس دەڵێن سوسیال دێموکرات بوو، بەڵام بەڵگەمان نییە بۆ ئەوە. هەم ئەوانەی لایەنگر و هەم ئەوانەی دژی «کورتەباس»ن، دەڵێن کورتە باس تەعبیر لە سۆسیال دێموکراسی دەکا. هێندێک کەس کە سیمپاتی سۆسیال دێموکراسین دەڵێن کورتە باس گوزارشت لە سۆسیال دێموکراسی دەکا و ئەوانەش کە چەپی ڕادیکاڵن دەڵێن بەڵێ تەواو سۆسیال دێموکراسییە. بەڵام

سەرچاوە Serchawe

هیچیان وا نین، چونکی لە کورتەباسدا بۆ خۆی بە ڕوونی مەرزبەندی لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی دەکا، بەڵام لە کردەوەدا دوکتور قاسملوو لە سالی ١٣٦٥ بەو لاوە بە چوونی بۆ نێو ڕێکخراوی ئینتێرناسیۆنال سۆسیالیت بەرەو سۆسیال دێموکراسی هەنگاو دەنێ. لەوێرا نامیلکەیەک لەگەڵ خۆی دێنێتەوە، کە میشێل ڕۆکار، سەرۆکی ئەو کاتی ئینترناسیۆناڵ سۆسیالیست نووسیبووی. ئەو نامیلکەیە لە نیو حیزبدا دەکرێتە کوردی و بڵاو دەکرێتەوە و نیشانەکان هەموو ئاماژە بۆ ئەوەن کە بەرەو چـی و بەرەو کـوێ دەڕۆیـن، واتە بـەرەو سوسـیال دێموکراسـی. دوکتـور قاسـملوو بە کـردەوە هەنگاوەکـانی بەرەو سۆسـیال دێموکراسی بوو، بەڵام مەرگ مەجالی ئەوەی پی نەدا کە بە بەڵگە یا بە نووسراوە ئەو بەشە لە ژیـان و تێفکرینەکـانی بە دێکۆمێنت بکا.

دەرەنجام

ئەمن باسم لە گۆڕان و ئاڵوگۆڕ کرد. با قسەیەک لە نیچە بێنینەوە، نیچە دەڵی؛ مار ئەگەر هەموو ساڵێک پێستی فڕێ نەدا دەمرێ، ئەدی ئینسان چۆن نابێ بگۆڕدرێ؟ بەڵام ئەو ئاڵوگۆڕانە لە دوکتور قاسملوودا لـە چەپی کوردەوە بـۆ کوردیکی چەپ و لە چەپێکی ڕادیکاڵەوە بۆچەپێکی میانە و دێموکرات بەرهەمی شـناختی ئەو لـە کۆمەڵگاکەی و بـارودۆخی جیهـان و ناوچە بوو. ئەمە جیاوازیی هەیە لەگەڵ تێکەوتن لـە تەنگەژە و وەرتـەی ئۆپۆرتـۆنیزمی سیاسـی. ئـەوەمان لـێ تێـک نـەچێ ئەم ئاڵوگۆڕ و گۆڕانکارییانە بەرهەمی شناخت بوون و لەگەڵ فورسـەتتەڵەبیی سیاسیی فـەرقیان زۆرە. دواتـر لـەو سـەفەرە سیاسییەی کە دوکتـور دەسـتی پێکـرد لـە سـاڵی ١٣٢٦ کە ٤١ سـاڵی خایانـد و لەم قۆنـاغەدا هینـدیک شت قەت لە بیـری نەچوون و قەت گۆڕان و ئـاڵوگۆڕ نەیگرتنەوە، واتە دوکتـور قاسـملوو هـەر وەک پرەنسـیپ هەمیشـە پێیـان وەفـادار مایەوە. یانی لە ویستگە جۆراوجۆرەکانی ژیانی دوکتور قاسملوودا هێنـدێک پرەنسیب ئاڵوگۆڕیـان بـە سـەردا نـەهات. ئەمانـە خـەتی سوور بوون. یەکەمیان چارەنووسی میللەتەکەی. دەبینین ئـەو کـات کە تـوودەییە هەمیشـە پرسـی کـوردی بـۆ گرینگـە و قـەت وەلای نانی. سارمەددین سادق وەزیری لەو بارەوە نایشارێتەوە و دەڵێ ئەو کات کە ئەندامی حیزبی توودەیـە بـەڵام هەمیشە عەتفی بۆ مەسەلەی کورد هەیە و هەمیشە بەو پرسەوە خەریکە و وەلای نانێ و لەگەڵی دەڕوا.

دوای پرسی کورد پرەنسیپێکی دیکە کە قەت لای ئەو نەگۆڕا، ئەویش دابینکردنی عەداڵـەتی کۆمەڵایـەتییە. هەمیشـە بـۆ دوکتور قاسملوو فیکری یەکسانی و بەرابەری و فیکری عداڵەت و دادپەروەری وەکوو ئەستێرەیەکی قووتبی بوو کە هیـدایەتی دەکرد و ڕێنوێنیی دەدایە. دوکتور قاسملوو لە دوایین ساتەکانی ژیانیـدا ئیـدی کۆمۆنیست نـەمابوو، بـەڵام هـەر سۆسیالیست بوو. یان ئەگەر بڵێم دەقیقتر بیڵێم سۆسیال دێموکرات بوو.

پڕەنسیپی سێهەم یان خەتی سووری سێهەم لای دوکتور قاسملوو چارەنووسی حیزبەکەی بوو کە هەمیشە بۆی گرینگ

بوو. با بە ئاوڕێک لە ویستگەکانی ژیانی دوکتور قاسملوو چەند نموونەیەک بێنینەوە و بزانین حیزبی دێموکراتی چەندە بە لای ئەو گرینگ بووە.

دوکتور قاسملوو ساڵی ١٣٢٦ دەچێ بۆ خوێندن و ساڵی١٣٣١ دەگەڕێتەوە و ئۆرووپا و خێزانەکەی بە جێ دێڵێ. ئەو لیسانسی وەرگرتووە و دێتەوە کوردستان و دەست بە چالاکییە سیاسییەکانی دەکاتەوە. ماوەیک پێناچێ کوودێتای ٢٨ی گەلاوێژی بەسەردا دێ و ژیانی حیزب دەچێتە خانەی چالاکیی نهێنی و ژێر زەمینییەوە و هەتا ساڵی ١٣٣٦ - ١٣٣٧ دوکتور قاسملوو لە چالاکیی نهێنی بەردەوامە و لە نێوان خانە تیمییەکان لە تاران و شاخەکانی کوردستان لە هاتوچۆ دایە. دوکتور قاسملوو ساڵی ١٣٣٧ کوردستان بە جێ دێڵێ و دەڕاتەوە بۆ ئوڕووپا، بەڵام ساڵێک دواتر دەگەڕێتەوە، کەی؟ کاتێک دەبینێ لە عێراق کوودێتاکەی عەبدۆلکەریم قاسم لە دژی سیستمی پاشایەتی و لە دژی مەلێک فەیسەل سەرکەوتووە. دوکتور قاسملوو ئەمە بە هەل دەزانێ، ڕێژیمی پاشایەتی ڕووخاوە، مەلا مستەفای بارزانی گەڕاوەتەوە، ڕیژمی پاشایەتی نەماوە و لە عیراقێ مەجال هەیە و هەڵ بۆ کورد رەخساوە و قاسملوو گەڕاوەتەوە. پاش ماوەیەک دوکتور قاسملوو لە ململانێی حیزبیدا تووشی کێشە دەبێ و دەری دەکەن. هەم لە حیزبی دێموکرات و هەم لە عیراقیشی دەر دەکەن، ئەو کە لە دەرگا دەردەکرێ پاش ماوەیەک دیسان بە پەنجەرەدا دێتەوە ژوورێ. سێ ساڵ دواتر ڕاپەڕینی چەکداریی ٤٦ - ٤٧ سەر هەڵدەدا و سەر لە نوێ دێتەوە مەیدان. دێتەوە و دانیشتنیان لەگەڵ دەکا و تەنانەت لە کۆمیتەی شۆڕشگێڕیدا کاندیدی دەکەن بۆ ئەوەی ببێتە ئەندامی ڕێبەری و بەرپرساتیەتیشی پێ دەدەن و وەک وتەبێژیان لە دەرەوەی وڵات دیاریی دەکەن. هەروەها ئەرکی بارهێنان و پەروەردەکردنی کادرەکان لە کوردستانی پێ دەسپێرن، بەڵام بە داخەوە تەمەنی ڕاپەڕینەکە زۆر کورت بوو و مەجالی ئەوە نەڕەخسا زیاتر لەوەندە دەوری هەبێ.

دوکتور قاسملوو سێ ساڵ دواتر و لە ساڵی ١٩٧٠دا دیسان دەگەڕێتەوە کوردستان، ئەو کاتەی کورد لە عێراق لەگەڵ حکوومەتی ناوەند پێک دێ و دیسان هەلێک بۆ کورد دەڕەخسێ و دوکتو قاسملوو گەڕاوەتەوە و دەیەوێ ئەم هەلە بقۆزێتەوە. لەو ساڵەدا دەبێتە ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان و ڕێککەوتنی عێراق ئێران و پەیماننامەی ١٩٧٥ی ئەلجەزایر چیدی ئەو مەجالە بە ڕێبەریی حیزب نادا لە عێراق و باشووری کوردستان بە ئازادی تێکۆشانیان هەبێ، تەنانەت ناچار دەبن پلینۆمی حیزب لە دەرەوەی وڵات بگرن، بۆیە ئەو دەرفەتە بۆ دوکتور قاسملوو نامێنێ لێرە بمێنی و جارێکی دیکەش دەچێتەوە دەرەوەی وڵات، بەڵام دوو ساڵ دواتر کە خۆپیشاندانەکان لە ئێران دەستیان پێکرد دەسبەجێ دەگەڕێتەوە کوردستان.

دەبینین کە هێشتا حکومەتی پاشایەتی نەڕووخاوە، ڕێبەریی حیزب چەند مانگ پێش ڕووخانی ڕێژیم کۆمیتەی زاگرۆس پێکدێنن و دوکتور قاسملوو دەگەڕێتەوە نێوخۆی وڵات و لە تاران و مەهاباد بە شێوەی نهێنی دەست بە تێکۆشان دەکاتەوە و

سەرچاوە Serchawe

بە ناوی کاک شەریف ڕێبەرایەتیی حیزبی دێموکرات و مودیرییەتی ئاڵوگۆڕەکان دەکا.

مەبەستم ئەوەیە کە دوکتور قاسملوو هەتا هەلی بۆ هەڵکەوتووە هەموو جارێ گەڕاوەتەوە کوردستان و ئەمە ئێدی ئاخر جار بوو و هەتا ئەو کاتەی کە شەهید بوو.

نموونەیەکی دیکە ئاماژەپێکردنی پێویستە. زۆر جار دوکتور قاسملوو لە پێناو حیزبەکەیدا کەوتۆتە سەر دووڕییانیش، بەڵام دەبینین کە واز ناهێنێ و هەمیشە حیزبەکەی و چارەنووسی حیزبەکەی بەلاوە گرینگتر بووە.

ساڵی ١٩٥٨ کە کودیتای ١٤ی تەمووز ڕووی داوە و ڕێژیمی پاشایەتی لە عێراق نەما، بە تەمایە لەگەڵ خێزانەکەی نەسرین خانم بگەڕێنەوە. لێرە لەگەڵ خێزانەکەی کێشەیەکی بۆ ساز دەبێ. با لە زمان نەسرین خانم و وەک خۆی باسی بکەین.

نەسرین خانم دەڵێ: دوکتور قاسملوو گوتی ئەمن دەڕۆمەوە و ئێوەش دەبی بێنەوە، کچەکانیش دەبێ بێنەوە و هەڵیک هەڵکەوتووە وئەمن دەڕۆمەوە و هەتا ڕزگاریی کوردستانیش ناشگەڕێمەوە. ئێوەش دەبێ بێنەوە لەگەڵم. نەسرین خانم دەڵێ کچەکانی من ناتوانن لەو ژینگەیەدا بژین و ئەوێ لەمبارەوە گونجاو نییە و ئەوان بە کولتورێکی دی گەورە بوون. بەڵام دوکتور قاسملوو دەڵێ نا، ئەگەر بێنەوە دەبنە کورد و زمانی کوردی فێر دەبن، فێری زمانی عەرەبیش دەبن و ئەتۆش زمانی چێکی‌یان پێبڵێ. نەسرین خانم دەڵێ کەوتینە سەر دووڕییانییەکی حەسساس. دوکتور قاسملوو دەڵێ بەڵام ئەوە بزانە کە ئەمن چیدیکە ناگەڕێمەوە بۆ ئێرە و هەتا ڕزگاریی کوردستان لەوێ دەمێنمەوە. نەسرین خانم کەوتبووە سەر دووڕییانێک کە یان دەبوا لەگەڵ منداڵەکانی بە دوای عەبدوڕەحمان بکەوێ یا لێی جودا بێتەوە. دیارە دواتر منداڵەکان لەوێ بەجێ دێڵن و دوکتور قاسملوو و نەسرین خانم بۆ خۆیان دێنەوە.

مەبەست لە گێڕانەوەی ئەمە بۆ ئەوە بوو کە بە ڕوونی بڵێین سێ شت لە دنیای فیکری دوکتور قاسملوودا قەت نەگۆڕان و قەت شموولی ئاڵوگۆڕ نەبوون، ئەویش چارەنووسی میللەتەکەی، دابینکردنی عەداڵەتی کۆمەڵایەتی و دادپەروەری لەگەڵ چارەنووسی حیزبەکەی.

(لە ژمارەی: ٧٠٧، ٧٠٨،٧٠٩،٧١٠ی "کوردستان"دا بڵاو بۆتەوە)

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢٣ی سێپتەمبەری ٢٠١٧

خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ سۆسیالیزمی دیموکراتیک

نێوەڕۆک:

* سنووربەندییەکانی سۆسیالیزمی دیموکراتیک

- سۆسیالیزم و کۆنگرەکانی حیزب
- سۆسیالیزمی دیموکراتیک

یەکەم؛ سنووربەندییەکانی سۆسیالیزمی دیموکراتیک
دووهەم؛ گرینگترین خاڵەکانی ئەو خوێندنەوە لە سۆسیالیزم

ئایا سۆسیالیزمی پێناسەکراو لە "کورتە باس" دا، سۆسیال دیموکراسییە؟
تایبەتمەندییەکانی سۆسیالیزمی پێناسەکراو لە "کورتەباس"دا
خاڵە جیاکەرەوەکانی لەگەڵ کۆمۆنیزمی ڕووسی، یان سۆسیالیزمی ئارایی

* نیزامی سەرمایەداری و ئابووریی پلانمەند و سێنترالیزە

– نیزامی سەرمایەداری
– ئابووریی پلانمەند و سێنترالیزە
– سیستمی ئابووریی بازاڕی ئازاد

⁕ سۆسیالیزم وەک نیزامێکی ئابووری – کۆمەڵایەتی

یەکەم، ئازادی
دووهەم، دێموکراسی
سێهەم، یەکسانی

⁕ سنووربەندییەکانی خوێندنەوەی نوێی سۆسیالیزمی دێموکراتیک

ئەلف: نیولیبڕالیزم
ب: هەڵوێست بەرانبەر بە نیولیبڕالیزم
ج: چەپی ڕادیکاڵ

دوا وتە!

خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک

(سنووربەندییەکانی سۆسیالیزمی دێموکراتیک)

لەو کاتەوەی کە بیرۆکەی سۆسیالیزم هاتۆتە نێو بەرنامە و پێڕەوی حیزبی دێموکراتی کوردستان، کەم و زۆر ئەم بابەتە جێگای مشتومڕ و ڕاوبۆچوونی جیاواز بووە لە نێو ڕیزەکانی حیزبدا و ئەمەش ئەگەر لە لایەک بەڵگەی زیندووبوونی قەوارەی ئەو حیزبە بووە، بە جۆرێک کە لە ئاست بابەتە فیکری و سیاسییەکان بە خەمساردی تێنەپەڕیوە؛ لە لایەکی تر نیشانەی هەستیار بوون و گرینگیی ئەو مژارەش بوو کە ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە بەڕێوەچوون و چارەنووسی دواڕۆژی کۆمەڵگەکەمانەوە بووە.

لوتکەی ئەو باس و گەنگەشانە لە کۆنگرەی شەشەمی حیزب لە ساڵی ١٣٦٢ی هەتاوی (١٩٨٤ی زایینی)دا بوو، کاتێک دوکتور قاسملوو بیرۆکەی «سۆسیالیزمی دێموکراتیک»ی هێنایە گۆڕێ. ئەمەش هۆکارەکەی بۆ ئەوە دەگەڕایەوە، کە لەوکاتدا لە باری نەزەری و تیۆرییەوە، چەپی کلاسیک بە سەر فەزای فیکری کوردستاندا باڵی کێشابوو؛ ئەم بیرۆکەیە وەک مەلەوانی کردنی بە پێچەوانەی ئاراستەی ڕووبار بوو.

لە ڕەوتی کاری کۆنگرەی سێزدەیەمی حیزبدا لە ساڵی ١٣٨٣ی هەتاوی (٢٠٠٤ی زایینی) و ئەم جارە لە سۆنگەی ئەوەی کە سۆسیالیزمی ئارایی (مەوجوود) لەبەریەک هەڵوەشابوو هەڵبەت ماوەیەکی زەمانی لێ تێپەڕیبوو - بەرەی چەپیش تووشی شکست و سەرلێشێواوی هاتبوو، جارێکی تر مشتومڕ لەسەر ئەم بابەتە گەرم بۆوە. هەر بۆیە یەکێک لە بڕیارەکانی پەسەندکراوی ئەو کۆنگرەیە بریتی بوو لە خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک. مخابن بەهۆی ئەو قەیرانە نێوخۆییەی کە لە پاش کۆنگرەی سێزدە تووشی حیزب هات ئەم پرۆژەیە وەدوا کەوت و لە کۆنگرەی چواردەهەمی حیزبدا، دەستەی نووسینەوە و پێداچوونەوەی بەرنامە و پێڕەو، خوێندنەوەیەکی نوێی بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک کرد. کە لە چەند خاڵدا فۆرموولە کرابوو کە پاش باس و موناقشەیەکی زۆر لە کۆنگرەدا پەسەند کرا.

ئەم نووسراوەیە هەوڵێکە بە مەبەستی تیشک خستنە سەر و ڕوونکردنەوەی ئەم ڕوانگە نوێیە کە لە سێ بەشی سەرەکی پێکهاتووە:

١) سۆسیالیزم لە بەرنامەی حیزبدا (سووکە ئاوڕێکی مێژوویی)

٢) خوێندنەوەیەکی نوێ بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک

٣) سنووربەندییەکانی خوێندنەوەی نوێی سۆسیالیزمی دێموکراتیک

ئەم نووسراوەیە پاش «نامیلکەی کورتە باس» دووهەمین هەڵوێستی ڕەسمیی حیزبی دێموکراتی کوردستانە، لەسەر سۆسیالیزم، چون لەم بارەیەوە هیچ دەق و هەڵوێستێکی تری ڕەسمییان نەبووە. ئەم دێڕانەش تەنیا وێنای چوارچێوەی گشتیی ئەو بیرۆکەیە دەکا و دیمەنێکی گشتی وێنا و بەدەستەوە دەدا و بێگومان وردەکارییەکانی بۆ پیادەکردنی لە دوارۆژدا لە کۆمەڵگە پێویستی بە شارەزایانی بوارە جۆراوجۆرەکانی زانستی ئابووری و بەڕێوەبەریتی (مودیرییەتی) هەیە.

سۆسیالیزم و کۆنگرەکانی حیزب

پاش ئەوەی بەیاننامەی ١١ی مارسی ١٩٧٠ی زایینی لە لایەن دەوڵەتی عێراقەوە دەرکرا و لە ئەنجامدا بەشێک لە تێکۆشەرانی سیاسی و یەک لەوان دوکتور قاسملوو لە دەرەوەی وڵات ڕا گەڕانەوە باشووری کوردستان و وەرزێکی نوێ لە خەبات و ژیانی حیزبی دێموکراتی کوردستان دەستی پێکرد. حیزب بۆ یەکەم جار لە کۆنفرانسی سێیەمدا (١٣٥٠ی هەتاوی (١٩٧١ی زایینی) بوو بە خاوەن بەرنامە و پێڕەوێکی کۆنکرێت. لە بەرنامەی حیزبدا و لە فەسڵی یەکەم (ئامانجە گشتییەکان)، مادەی دووهەمدا سۆسیالیزم هاتە نێو بەرنامەی حیزب. ئەوە بۆ یەکەم جار بوو کە حیزبی دێموکراتی کوردستان بە ڕاشکاوی لە بەرنامەی خۆیدا باس لە پێکهێنانی کۆمەڵگەیەکی سۆسیالیستی دەکا و سۆسیالیزمی وەک ڕێگەچارەیەک بۆ کێشەی کۆمەڵایەتی و وەک فۆرموولێک بۆ دابینکردنی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگەدا هەڵدەبژێرێ. ئەم پرۆژەیە لە هەڵوێستی باڵی چەپی حیزبەوە سەرچاوەی دەگرت کە تازە لەگەڵ باڵی ناسیۆنالیستیی حیزب لە سەر داڕشتنەوە و بونیاتنانەوە (بازسازی)ی حیزب ڕێککەوتبوون. ئەمە ئاشت بوونەوەوی حیزب لەگەڵ هزری چەپ بوو کە نیزیک بە دە ساڵ دەبوو لێی دوور کەوتبۆوە.

ئەو سۆسیالیزمەی کە لە کۆنفرانسی سێیەم (١٣٥٠ی هەتاوی) (١٩٧١ی زایینی) و دواتر لە کۆنگرەی سێیەم (١٣٥٢ (١٩٧٣)دا پەسەند کرا، «سۆسیالیزمی دادپەروەرانە» بوو، دیارە خودی لایەنی چەپیش کە پرۆژەی سۆسیالیزمی هێنابووە نێو بەرنامەی حیزب، لەسەر چەشنی سۆسیالیزم کۆک نەبوون و خوێندنەوەی جیاوازیان بۆ سۆسیالیزم هەبوو، بۆ وێنە لە کۆنگرەی چوارەمدا (١٣٥٨) (١٩٨٠) کە لە شاری مەهاباد پێکهات، بە هۆی زاڵبوونی ئاخێو (گفتمان)ی چەپی ڕادیکاڵ بەسەر فەزای سیاسیی ئەو کاتی کوردستان و بوونی بڕشت و دەستڕۆیشتوویی حیزبی توودە لە نێو تەشکیلاتی حیزبی دێموکراتدا، سۆسیالیزم بەبێ پاشگر و پێشگر پەسەند دەکرێ؛ واتە «سۆسیالیزمی زانستی». کۆنگرەی پێنجەمی حیزب

(١٣٦٠) (١٩٨٢) لە هەلومەرجی دژواری خەباتی چەکداریدا پێک دێ و لەم کۆنگرەیەدا «سۆسیالیزمێک کە وەڵامدەری هەلومەرجی وڵاتەکەمان بێ» پەسەند کرا. بێگومان جیابوونەوەی تاقمی حەوت کەسی کە بە شوێنپێی حیزبی توودەدا ڕۆیشتن (١٣٥٩) (١٩٨٠)شوێنەواری هەبوو بۆ ئەوەی کە «سۆسیالیزمی زانستی» پاش گوێ بخرێ. سەرەنجام لە کۆنگرەی شەشەمدا (١٣٦٢) (١٩٨٤) «سۆسیالیزمی دێموکراتیک» کە لە سەرەتای نووسینی بەرنامە و پێڕەو لە کۆنفرانسی ساڵی (١٣٥٠) (١٩٧١)دا دوکتور قاسملوو لە سەری پێداگر بوو، بە زەحمەت و پاش باس و موناقشەیەکی زۆر پەسەند دەکرێ. ئەم خوێندنەوەیە لە سۆسیالیزم سەرەنجام پاش ١٢ ساڵ خەباتی فیکری و هەڵکشان و داکشان بەهۆی پشوودرێژی و نفووزی مەعنەویی لایەنگرانی و لە سەرەوەی هەمووانەوە دوکتور قاسملوودا سەرکەوت.

سۆسیالیزمی دێموکراتیک

پێش ئەوەی کۆنگرەی شەشەم لە ڕێبەندانی ساڵی (١٣٦٢ی هەتاوی) (١٩٨٤ی زایینی)دا پێک بێ، دوکتور قاسملوو بۆ پێناسە کردن و ئاشنا بوونی ئەندام و لایەنگرانی حیزبی بەو ئیدەیە دەستی دایە نووسینی نامیلکەیەک لەژێر ناوی «کورتە باسێک لە سەر سۆسیالیزم». بە پێی ئەو پێناسەیەی کە لە کورتەباسدا هاتووە، دەکرێ وڵامی ئەو پرسیارانە بدەینەوە:

یەکەم: سنووربەندییەکانی سۆسیالیزمی دێموکراتیک

* سنووربەندی لەگەڵ ئەو سیستمە فیکرییەی کە نیزیکەی ٤٠ ساڵ بوو لە کوردستان و ئێران باو بوو سیستمێکی فیکریی وشک و دوگم، کە ڕێگەی جیابیری، پێداچوونەوە و ڕەخنەگرتنی بە هیچ کەس نەدەدا.

* سنووربەندی لەگەڵ ئەو سۆسیالیزمەی کە هێزەکانی دیکە بە نیازی دامەزراندنی بوون.

* سنووربەندی لەگەڵ ئەو کەس و لایەنانەی کە بێ ئەملاوئەولا پێڕەوییان لە وڵاتانی سۆسیالیستی دەکرد.

* سنووربەندی لەگەڵ بیروباوەڕی توودەئیستی یا ئیستالینیستی کە لە نێوخۆی حیزبدا پاشماوەی مابوو.

دووهەم: گرینگترین خاڵەکانی ئەو خوێندنەوە لە سۆسیالیزم

* پێداگری لەسەر پێگەی دێموکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک لەژێر هەر ناوێکدا.

* دوورکەوتنەوە لە هەر چەشنە ئۆلگووسازییەک.

* لە بەرچاو گرتنی تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵی کوردەواری واتە سۆسیالیزمێک کە وڵامدەری هەلومەرجی وڵاتەکەمان بێ.

* گرتنە پێشی سیاسەتێکی سەربەخۆ لە بەرامبەر وڵاتانی سۆسیالیستیی ئەو کاتدا و دەسنیشانکردنی هەڵوێست و کەموکووڕی سیستمە سۆسیالیستییەکانی بەرەی ڕۆژهەڵات (سۆسیالیزمی ئارایی (موجود)).

خستنە بەرباسی ئەو خوێندنەوەیە لە سۆسیالیزم بۆ یەکەم جار لە کوردستان کە تێیدا ئاخێو (گفتمان)ی باڵادەست لە فەزای سیاسیدا چەپی ڕادیکاڵ بوو، وەک مەلە کردن بە پێچەوانەی ئاراستەی ئاوی ڕووبار بوو؛ کە هەم ژیری دەویست و هەم بوێری. ئەو ڕوانگە نوێیە بۆ زۆر کەس و تەنانەت بۆ بەشێکی بەرچاوی ئەندامانی حیزب، حیزبێک کە مارکسیست ـ لێنینیستیش، نەبوو هەزم نەدەبوو. هەر بۆیەش دەبینین کاتێک کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم لە کۆنگرەی شەشەمدا دەخرێتە دەنگەوە، لە یەکەم دەوردا دەنگی پێویست ناهێنێتەوە. بەڵام هەر وەک دیتمان ڕەوتی ڕووداوە مێژووییەکان تێگەیشتنی دروست و واقیعبینانەی ئەو ڕوانگەیەیان دەرخست. ماوەی نێوان شەهید بوونی دوکتور قاسملوو (١٣ی ژوویەی ١٩٨٩) تا ڕووخانی دیواری بێرلین لە نوامبری هەمان ساڵدا (١٩٨٩) کەمتر لە ٤ مانگە، بەداخەوە چارەنووس وایکرد کە ئەو نەتوانێ ئەو ڕووداوە ببینێ کە مۆری تەئیدێکی مێژوویی بوو لەسەر ڕوانگە و بۆچوونەکانی لەمەڕ وڵاتانی سۆسیالیستی.

بەکگراوندی دروست بوونی ئەو ڕوانگەیە لەلای دوکتور قاسملوو ژیانی تاراوگەیی لە وڵاتانی سۆسیالیستیی پێشوو و لە نیزیکەوە ئاشنا بوون و هەست کردن بە کەموکووڕی و ناتەواوییەکانی سۆسیالیزمی ئارایی (مەوجوود)، بە تایبەتی لە بواری نەبوونی دێموکراسی و ئازادی و بوونی دەوڵەتانی تۆتالیتێر بۆ دوکتور قاسملوو زۆر پرسیار و گومانی لەسەر سیستمی سۆسیالیستیی ئەو وڵاتانە هێنایە ئاراوە.

ڕووداوەکانی لەهێستان لە دەیەی ٥٠ی زایینی و شۆڕشی ١٩٥٦ لە مەجارستان و بە تایبەتی ڕووداوی بەهاری پراگ لە ساڵی ١٩٦٨ لە چێکوسلۆواکی کە بۆخۆی نیشتەجێی ئەو وڵاتە بوو، شوێنەواری قووڵیان لەسەر دانا. ئەو ڕووداوانەی کە ئامانجیان سەربەخۆیی بڕیاردان لە سۆڤییەت و باڵکشانی دێموکراسی بەسەر گشت لایەنەکانی ژیاندا بوو. بۆ وێنە فەیلەسووف ئیڤان سڤیتاک (Ivan Svitak) بە کورتترین و کاملترین شێوە ئامانجەکانی «بەهاری پراگ» هەر لە سەرەتاوە ئاوا فۆرموولە دەکا: "جێگیرکردنی سۆسیالیزمێکی دێموکراسییانە لە جێگەی

دیکتاتۆرییەکی تۆتالیتێرانە."

یان لە پرۆگرامی نوێی ڕێفۆرمخوازانی نێو حیزبی کۆمۆنیستی چێکوسلۆواکی لە ١٠ی ئاوریلی ١٩٦٨ی زایینی ڕاگەیەندرا: "مۆدێلێکی نوێی سۆسیالیزم؛ ئێمە دەمانەوێ هەوڵی هێنانە کایەی مۆدێلێکی نوێی ئەوپەڕی دێموکراسییانە بدەین کە لەگەڵ هەلومەرجی چێکوسلۆواکیدا گونجاو بێ".

بەشداری کردنی دوکتور قاسملوو لە بزاڤی دێموکراسیخوازانە و سەربەخۆییخوازانەی ڕیفۆرمیستەکانی نێو حیزبی کۆمۆنیستی چێکوسلۆواکی بە ڕێبەریی «ئێلکساندێر دۆبچێک» لە بەهاری پراگدا بە چەشنێک بوو کە پاش تێکشکاندنی ئەو بزووتنەوەیە بەهۆی دەستێوەردانی نیزامیی یەکیەتیی سۆڤیەتی و هاوپەیمانانی لە پەیمانی وەرشۆ و سەرکوتی لایەنگرانی سۆسیالیزمی دێموکراتیک و هاتنە سەرکاری دیکتاتۆرەکانی سەر بە مۆسکۆ، دەرفەتی مانەوەی لەم وڵاتە پێنەدرا و دەرکرا.

هەمووی ئەمانە بوون بەهۆی ئەوەی کە دوکتور قاسملوو لە ڕوانینی خۆیدا لەمەڕ سۆسیالیزمی ئارایی (مەوجوود)، پێداچوونە بکا، بە جۆرێک بە تەواوی لەگەڵ ستالینیزم سنووربەندی بکا و لەگەڵ زۆر بنەمای لێنینیزم ماڵاوایی بکا و لە کلاورۆژنەیەکی نوێوە بڕوانێتە پرسە سیاسی و فیکرییەکان.

بۆ وێنە لە شیکردنەوەی کورتە باسدا دوکتور قاسملوو پێی وایە کوردستان دەتوانێ قۆناغی سەرمایەداری دەور لێبدا و بچێتە قۆناغی سۆسیالیستییەوە. هەمان تیۆری ڕێگەی هەڵدانی غەیرەسەرمایەداری (راه رشد غیر سرمایەداری) کە لێنین لەسەر ڕووسیەی ساڵی ١٩١٧ تاقی کردەوە.

ئایا سۆسیالیزمی پێناسەکراو لە "کورتە باس" دا، سۆسیال دێموکراسییە؟

هەر لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی "کورتەباس" دا تەیفی چەپی ڕادیکاڵ و بە شێوەی دیاریکراو «کۆمەڵە - ڕێکخراوی کوردستانی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران» و ڕێکخراوی شۆڕشگێڕی کرێکارانی ئێران (راه کارگر) بەرامبەر بە کورتەباس ئەوە بوو کە ئەو سۆسیالیزمی دێموکراتیکە شتێک نییە بێجگە لە سۆسیال دێموکراسی و ئاو لە ئاشی سەرمایەداری کردنە. دیارە لە تێڕوانینی هێزێکی چەپی ڕادیکاڵ، ئەگەر ڕوانگەیەک دیکتاتۆریی پرۆلتاریا ڕەت بکاتەوە، بێئەملاوئەولا لە خانەی سۆسیال دێموکراسیدا جێی دەگرت. هەروەها ڕوانگە و بۆچوونی دیکەش هەبوون کە هەر چەند خۆیان بە مارکسیست - لێنینیست نەدەزانی بەڵام پێیان وابوو ئەمە شتێک نییە بێجگە لە سۆسیال دێموکراسی.

سەرچاوە
Serchawe

بەڵام ئەو پێناسەیەی کە بۆ سوسیالیزمی دێموکراتیک کرابوو، پێچەوانەی ئەو بۆچوونانەیە. ڕەنگە بە لامانەوە سەیر بێ ئەگەر بڵێین بە دەیان چەشن سۆسیالیزم هەیە. تەنانەت سۆسیالیزمی ئیسلامیشمان هەیە. مارکسیش بۆخۆی لە مانیفێستەکەیدا ئاماژە بە چەندین جۆر سۆسیالیزم دەکا. سۆسیالیزمی دێموکراتیکیش یەکێک لەو سەدان خوێندنەوە لە سۆسیالیزمە و تەنانەت خودی سۆسیالیزمی دێموکراتیکیش پێناسەیەکی ستاندارد و تاقانەی نییە و خوێندنەوەی جیاوازی بۆ کراوە.

تایبەتمەندییەکانی سۆسیالیزمی پێناسەکراو لە "کورتەباس"دا

لە ڕاستیدا هەروەک لە نامیلکەی کورتەباسدا بە ڕاشکاوی گوتراوە «سۆسیالیزمی دێموکراتیک» لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی جیاوازی هەیە. بۆ پشت ڕاست کردنەوەی ئەم ئیدیعایە دەتوانین ئاماژە بەم ئیستدلالانە بکەین:

- سۆسیالیزمی دێموکراتیکی پێناسە کراو لە کورتەباسدا، ئانالیز و لێکدانەوەی مارکسیزمی لەسەر سەرمایەداری پەسەندە.

- سیستەم (نظام)ی سەرمایەداری ڕەت دەکاتەوە و دەڵێ سەرمایەداری وەک نیزامێکی کۆمەڵایەتی لە لایەن مێژووەوە مەحکوومە.

- بۆ دامەزراندنی سۆسیالیزم وەک سیستەمێکی ئابووری ـ کۆمەڵایەتی هەوڵ دەدا کە تێیدا هەر کەس بە پێی لێهاتوویی کاری پێ دەسپێردرێ و بە پێی کارەکەی حەقی خۆی لە کۆمەڵ وەردەگرێ.

خاڵە جیاکەرەوەکانی لەگەڵ کۆمۆنیزمی ڕووسی، یان سۆسیالیزمی ئارایی

* لەگەڵ ئەو پاوانخوازی و تۆتالیتاریزمەی کە کۆمۆنیزمی ڕووسی یا سۆسیالیزمی ئارایی بەڕێوەی دەبا لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی هاودەنگە، هەر بۆیە جەخت لەسەر دێموکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک دەکا.

* تێڕوانینی مارکسیستی لە جێگای خۆیەتی، ئەگەر نە هەمووی بەڵام زۆر بنەمای لێنینیزم وەلانراوە و ستالینیزم بە تەواوی ماڵئاوایی لێ کراوە.

* ئەم سۆسیالیزمی دێموکراتیکە شکڵێکە لە ئاکامی دوو خەت یان دوو نەریت، واتە هەوڵدانێکە بۆ تێکهەڵکێش کردنی

حەرەکەتێکی واقیعی بەرەو سۆسیالیزم بە دێموکراسییەکی ڕاستەقینە.

ئەم خوێندنەوەیە لە سۆسیالیزم تا ئێستا دەرفەتی پیادە بوونی نەبووە.

نیزامی سەرمایەداری و ئابووریی پلانمەند و سێنترالیزە

پاش پەسەندکردنی سۆسیالیزمی دیموکراتیک ئێستاکە لە بەرزایی چارەگە سەدەیەکەوە دەڕوانینە ئەو سەردەمەی کە سۆسیالیزمی دێموکراتیک وەک ئامانجی درێژخایەنی حیزب پەسەند کرا. زۆر ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی بەسەر لە هەموو بوارەکانی سیاسی، فیکری، ئابووری، تێکنۆلۆژیک، کۆمەڵایەتی و نەخشەی سیاسیی لە جیهاندا هاتوە. لەبەریەک هەڵوەشانی سۆسیالیزمی ئارایی، کۆتایی شەڕی سارد، خێرابوونی ڕەوتی جیهانیبوون، سەرکەوتنی ئابووریی بازاڕ، شۆڕشی تێکنۆلۆژیی زانیاری و پێوەندی گرتن، پەرەسەندنی دێموکراسی، پەرەسەندنی ناسیۆنالیزم و دەرکەوتنی دەیان وڵاتی تازە لەسەر نەخشەی جوغرافیا و زۆر ئاڵوگۆڕی دیکە. «ئێریک هابز باوم» دەڵێ: «هیچ کات مێژووی ژیانی ئینسان و ئەو کۆمەڵگەیانەش کە تووشی ڕووداو بوون لە دەورەیەکی زەمەنیی کورتدا ئەو ئاڵوگۆڕە بنەڕەتییانەیان بە خۆوە نەبینیوە و سەیر ئەوەیە کە ئەو ئاڵوگۆڕانە لۆکاڵی و ناوچەییش نین، بەڵکوو جیهانین و سیمای جیهان بە تەواوی گۆڕاوە.»

هەمووی ئەمانە لە ئێمە دەخوازن کە خوێندنەوەیەکی نوێمان بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک هەبێ و بە ڕوانینێکی سەردەمیانە لەگەڵ ئەو پێناسەیە بەرەوڕوو بین، کە ٣٦ ساڵ لەوە پێش و لە گەرمەی شەڕی سارددا کراوە و بۆ سەردەمی خۆی لە فەزای سیاسیی کوردستاندا، خاڵی وەرچەرخانێکی نوێ، ژیرانە و بوێرانە بوو کە ئێستاش هێندێک پرەنسیپی لەگەڵ ئەم سەردەمە دەگونجێ.

هەر بۆیە لە شرۆڤەی نوێمان بۆ سۆسیالیزمی دێموکراتیک بە جۆرێکی دیکە دەڕوانینە هەندێک چەمک و واتا کە جیاوازن لە هەڵوێستی پێشوومان و لەم سێ تەوەرەیەدا پوخت دەکرێنەوە.

١- نیزامی سەرمایەداری

٢- ئابووریی پلانمەند و سێنترالیزە

٣- سۆسیالیزم وەک نیزامێکی ئابووری - کۆمەڵایەتی

نیزامی سەرمایەداری

ئێمە بە چاکە یان خراپە، باشە یان باش نییە لەسەر نیزامی سەرمایەداری هەڵوێست ناگرین، ئێمە سەرمایەداری وەک چۆن هەیە هەڵدەسەنگێنین. بە پێچەوانەی ئەو پێشبینییانەی کە نەیارانی ئەم سیستەمە دەیان کرد، نیزامی سەرمایەداری لەنێو نەچووە و ئەو گۆڕهەڵکەنە واتە پرۆلیتاریا کە ڕەسالەتی بە خاک ئەسپاردنی ئەو نیزامەی لە ئەستۆ بوو هیچی بۆ نەکرا و ئەو سیستەمە هەروا درێژە بە ژیانی خۆی دەدا.

ڕازی ئەو تەمەن درێژییە سەرەڕای زۆر هەوراز و نشێو و چەندان قەیرانی گەورە کە تووشی هاتووە چییە؟

ئەو سیستەمە بە پێچەوانەی سیستەمە ئابووری - کۆمەڵایەتییەکانی پێش خۆی لە نێو شوێنگەی خۆیدا ناخولێتەوە (واتە لە نێو بازنەیەکی داخراودا ناخولێتەوە)، بەڵکوو ئەو سیستەمە داینامیکە و بەردەوام خۆی تێپەڕ دەکا و هەر وەک بینیومانە لە چەند قۆناغێکدا گەشەی کردوە و یەکێک لە داینامۆ سەرەکییەکانی ئەم گەشەکردنە بریتییە لە داهێنانی تێکنیکی، کە بەردەوام سیستەمەکانی بەرهەمهێنانی نوێ کردۆتەوە.

کۆمەڵگەی سەرمایەداری سێ شۆڕشی تێکنیکی بە خۆیەوە بینیوە، شۆڕشی سەنعەتی (١٨٧٥ - ١٧٦٠)، شۆڕشی کارەبا (١٨٩٠ تا ١٩٦٥) و شۆڕشی ئەنفۆرماتیک (١٩٧٠ - ...) کە لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی بیستەم دەستی پێکردوە و بە تێکنیکی تازەی ڕاگەیاندن و پێوەندی کردن دەست پێدەکا و هەر ئێستاش بەردەوامە و دوورەدیمەنی تەواوبوونی جارێ زۆر دوور لە چاوەڕوانییە. شایانی باسە کە تەنانەت کارل مارکسیش وەک یەکێک لە گەورەترین ئانالیزۆر و ڕەخنەگرانی نیزامی سەرمایەداری دانی بە تایبەتمەندیی پێویستی بەردەوامی و ئەمڕۆیی بوونی سەرمایەداری و داهێنان و ئاڵوگۆڕ بۆ وەدەسهێنانی سوود و قازانج داناوە. بێجگە لەمانە بەهۆی پێشکەوتنی سەرسووڕهێنەری زانست و تێکنۆلۆژی کە بەرهەمی دنیای سەرمایەدارییە، گەورەترین یارمەتیدەری سەرکەوتنی ئینسان بووە بەسەر سروشتدا کە سەدان و بگرە هەزاران دەسکەوتی بە نرخی بۆ مرۆڤایەتی لێ کەوتۆتەوە.

هەروەها سیستەمی ئابووریی سەرمایەداری لە ئاکامی ئەم تایبەتمەندی و سروشتەیدا و بە تایبەتی بە دوای لە شانۆ چوونەدەرێی ڕکابەرەکەی واتە سیستەمی ئابووریی سۆسیالیستی، ئەمڕۆ لە کردەوەدا بۆتە سیستەمێکی ئابووریی بێ ڕکەبەر و زاڵ بەسەر جیهاندا و بالادەستیی خۆی لە وڵاتان، کولتوورەکان و لایەنەکانی ژیاندا قووڵتر دەکا.

ئەوە تا ئێرە نیوەی درەوشاوەی مانگەکەیە، چون سەرەڕای هەمووی ئەمانە، ڕێساکە لە سیستمی سەرمایەداری هەر لە شوێنی خۆیەتی. ئێستاش بەرهەم بۆ وەدەستهێنانی سوود و قازانجە و وەدەستهێنانی ئەو سوودە لەسەر بنەمای خاوەنایەتی تایبەتییە کە بە بناخەی سەرمایەداری دەژمێردرێ. سەرمایەداری لەسەر بنەمای وەدستهێنانی لانی زۆر و ئەوپەڕی سوود و قازانج و کەڵەکە کردنی سەرمایە و سامان ڕاوەستاوە و مەبەستی سەرەکی و هاندەر و ئەنگیزەی هەر خاوەنکار و سەرمایەدارێک بریتییە لە زیادکردنی سامان بە هەر نرخێک و بە هەر فرت و فێڵێک. بۆیە دەکرێ بڵێین تیۆری زێدەبایی (ارزش اضافی) کارل مارکس هەر وەک لە سەرمایەداریی کلاسیکدا هەبوو، هەر وەک خۆی ماوەتەوە.

بەمجۆرە دەگەینە ئەو ئاکامە کە سەرمایەداری وەک سیستمێکی ئابووریی بێ ڕکەبەر و زاڵ بەسەر جیهاندا و ئەوە کە جیهانی بوونی سەرمایەداری، واقعیەتێکە لە بارودۆخی بە جیهانیبوونی ئابووریی سەرمایەداری و هەروەها لە دنیایەکدا کە سیاسەتەکان لە خزمەت ئابووری دان، ئێمە ناتوانین دورگەیەکی بچووک بین لە پاناو (ئۆقیانووس)ێکدا و بەتاک و تەریکی بژین. وتەکانی گۆرباچۆف لە بەردەم ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لەساڵی (١٩٨٩ی زایینی) ئاماژەیەک بۆ ئەم حەقیقەتەیە: «ئابووریی جیهان ئۆرگانیزمێکی یەکگرتووە و هیچ دەوڵەتێک یان هەر سیستمێکی کۆمەڵایەتی یا ڕەوشێکی ئابووری ناتوانێ لە دەرەوەی ئەودا بە شێوەی سروشتی پەرە بستێنێ.»

بەمجۆرە دەبینین کە سەرمایەداری بۆتە ئەمرێکی واقیع و نە ئێستاکە ئاڵترناتیڤێکی هەیە و نە لە ئاسۆی ئێستادا کۆتاییەک بۆ ئەو نیزامە بەدی دەکرێ. کەوابوو ڕووخانی سەرمایەداری ئەمڕۆکە ئیدی دروشمێکی واقیعبینانە نییە. با ئەوەش بڵێم کە ئەوەش وا لێک نەدرێتەوە کە ئەمە بە مانای پشتڕاستکردنەوەی وتەی فۆکۆیاما واتە «کۆتایی مێژوو»ە. هەر ئەوەندە بەسە بڵێم کە بۆخۆیشی دە ساڵ دوای نووسینی ئەو کتێبە پاش ئەو قەیرانەی کە تووشی ئابوورییەکانی ناسراو بە بەورەکانی ئاسیا هات خەریکی پاشگەز بوونەوە بوو. بە وتەی چینییەکان سەرەتا بە نرکەی شێرێک هاتە مەیدان و دواتر بە نەرم ون یانی مارێک پاشەکشەی کرد. بەڵام ئەگەر ڕەتکردنەوەی سەرمایەداری دروشمێکی واقیعبینانە نییە، بەو مانایەش نییە کە جڵەو و پێشی سەرمایەداری ئاوەڵا بکرێ و بە شێوەیەکی ڕەها ئازاد بێ و سنوورێکی بۆ نەبێ. سەرمایەداری ئەگەر پێشی کراوە بێ تا دەتوانێ دەچەوسێنێتەوە و تا بۆی بلوێ لە چاوچنۆکی و کۆکۆدنەوەی سەروەت و سامان ناوەستێ و سنووری بێعەداڵەتی دەگەیەنێتە ئەوپەڕی خۆی. سەرمایەداری هیچ کات پەرۆشی ئەوەی نییە کە خەڵک لە برسان دەمرێ، بێ سەرپەنایە و بەگشتی لە ئیمکانات و نیعمەتە مادییەکان بێبەشە. (لە هێندێک کردەوەی سەمبولیکی چەند سەرمایەدار دەگەڕێین بۆ ژمارەیەک کاری خێرخوازانە).

کەوابوو ئێمە لەگەڵ ئەو هەوسارپچڕاویەی سەرمایەداریدا نین و پێمان وایە دەبێ دەسەڵاتی سیاسی و دێموکراتیکی خەڵک سنوورێکی بۆ دابنێ، ئەم سنوورە بۆ چ مەبەستێک؟ بۆ جێگیرکردنی هاوسەنگیی ڕێژەیی کۆمەڵایەتی و پاراستنی دەسکەوتە

کۆمەڵایەتی و دێموکراتیکەکان و دەبێ بۆ وەدیهاتنی ئەم پرۆژەیە سەندیکاکان، یەکیەتییە کریکارییەکان و دامەزراوە جۆراوجۆرە مەدەنی و کولتوورییەکان هەرچی زۆرتر ڕێک بخرێن.

ئەمە ڕاستییەکی ڕوون و مێژووییە کە ئەو دەسکەوتە دێموکراتیکانە و ئەو دێموکراسییە کۆمەڵایەتییەی کە لە وڵاتانی پێشکەوتووی سەرمایەداریدا وەدەست هاتوون و پیادە کراون، سەرمایەداری لەسەر کەشەفی زێڕین پێشکەشی نەکردوون، بەڵکوو هەمووی ئەوانەی بە سەردا سەپاوە: بوونی یاسای کاری پێشکەوتوو، بیمەی کۆمەڵایەتی، مووچەی خانەنشینی، پشووی ساڵانە، کەمکردنەوەی ساعەتی کار بۆ ٨ ساعەت، مافی مانگرتن، مافی دامەزراندنی سەندیکا و یەکیەتییە کریکارییەکان و ... ئەگینا هیچ خاوەن کار و سەرمایەدارێک ئامادە نییە ڕێککەوتنی کۆمەڵایەتی لەگەڵ هێزەکانی خوارووی کۆمەڵ پێک بێنێ. بەکورتی و بەپوختی بە قەولی ئانتۆنی گیدێنز، کۆمەڵناس و داهێنەری ڕێگەی سێیەم: «چیتر کەس هیچ جێگرێکی باشی لەمەڕ سیستمی سەرمایەداری لە لا نییە، ئەوەی ئێستا قسەی لە سەر دەکرێ، ئەو بەڵگانەی دەهێنرێنەوە ئەوەیە کە تا چ ڕادەیەک و لە چ ڕێگایەکەوە، دەبێ سەرمایەداری کۆنترۆڵ و ڕێک بخرێ».

ئابووریی پلانمەند و سێنترالیزە

ئێمە ئەگەر لە ڕابردوودا لەگەڵ ئەم شێوەیە لە ئابووریدا بووین، ئێستا بۆمان دەرکەوتووە کە ئەم شێوەیە لە ئابووری، ئەزموونی خۆی داوەتەوە و سەرکەوتوو نەبووە.

هۆکارەکانی ئەم سەرنەکەوتنە چ بوون:

- لە هیچ شوێنێکی ئەم دنیایە نەبینراوە کە خێرایی کاری دەوڵەت زۆرتر بێ لەو کەسانەی کە بە دوای کاری تایبەتی خۆیانەوەن و بەرەنجامی کارەکەش زیاتر بێ.

- بوونی دەسەڵاتی سیاسی و دەسەڵاتی ئابووری لە دەستی دەوڵەتدا ئاکامی ئەوە دەبێ خەڵکی کۆمەڵگە لە هەموو لایەکەوە چاو لەدەست و دیلی دەوڵەت دەکا و بچووکترین هیوا بۆ دەسوێڕاگەیشتن بە دەسەڵاتێکی خەڵکسالار و ئازاد ناهێڵێتەوە.

- لەم ئابوورییەدا بەکردەوە سەرمایەی دەرەکی بەهۆی قان و پوانی دەوڵەت ڕادەکا.

- لەم ئابوورییەدا خەڵک بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ و یا ناڕاستەوخۆ دەبن بە خزمەتگوزاری (نانخۆری) دەوڵەت، بەستراوەیی

ئابووریی خەڵک بە دەوڵەت دەبێتە هۆی ئەوە کە ئەوان بە ناچار ملکەچی ئیرادەی حاکمان بن، هەر بۆیەش دەبینین کە هەموو حاکمانی دیکتاتۆر و ملهوڕی مێژوو مەیل بە دەوڵەتی کردنی ئابووری هەیە، چونکە ئەمە دڵنیاترین ڕێگەیە بۆ لەنێو بردنی دەرەتانەکانی وەدیهاتنی ئازادی و دیموکراسی و لە یەک وتەدا جێگیرکردنی کۆمەڵگەی مەدەنی.

بۆ وێنە هەر لە دەوروبەری خۆمان دەتوانین ئاماژە بەو نموونانە بکەین:

تورکیە لە سەردەمی کەماڵ ئاتاتۆرک، (١٩٢٣ - ١٩٣٨ی زایینی). ئێران چ لە سەردەمی بنەماڵەی پەهلەوی (١٩٢٥ - ١٩٧٩ی زایینی) و چ لە سەردەمی کۆماری ئیسلامی (١٩٧٩ - ...) میسر لە سەردەمی عەبدولناسر (١٩٥٤ - ١٩٧٠) عێراق لە سەردەمی بەعس (١٩٦٨ - ٢٠٠٣) سەلماندوویانە کە دەوڵەت یا گرووپی دەسرۆیشتووی نێو دەوڵەت و یان بنەماڵە چەند بە خەستی کۆنترۆڵی بازاڕ بکەن ئەوەندەش کەمترین بڕی ئازادی و دیموکراسی بە کۆمەڵ دەبەخشن.

ئەزموون نیشانی داوە کە ئەو ئابوورییانەی لەسەر ئەو بنەمایە دامەزراون، نە خۆشگوزەرانی مادی لەگەڵ خۆیان دێنن و نە پێداویستییەکانی بەکارهێنەران دابین دەکەن و نە بواریش بە نۆار و ئافراندنی بەرهەمهێنەران دەدەن. لەوێڕا کە هەموو ئیمکاناتی بەرهەم و دابەشکردن (تولید و توزیع)ی مادی و مەعنەوی دەخەنە ژێر کۆنترۆڵی ناوەندی بەرنامەڕێژێکی دەوڵەتیی بەهێز، بمانەوێ و نەمانەوێ بە سەرەڕۆیی هەمەلایەنە دەگات.

سیستمی پلاندانان هیچ حیسابێک بۆ زەوق و سەلیقە و ئارەزووەکانی مشتەری ناکەن. ئابووریی بەرنامەداڕێژراوی دەوڵەتی لە کردەوەدا ناکارامەیی خۆی سەلماندووە، لەم ئابوورییەدا بۆ پێکهێنانی ئازادی ئەرێنی هەوڵ دەدەرێ،

بەڵام پێداویستیی ئازادیی نەرێنی یا ئازادیی هەڵبژاردن لە بەرچاو ناگیرێ.

لە سەر یەک بەرنامەڕێژیی سێنترالیزە و دەستێوەردانی دەوڵەت لە ئابووریدا بە بەستێنی پەیدا بوونی تۆتالیتاریزم و لەنێو چوونی ئازادیی تاک دەزانرێ و ئیمکانی دامەزراندنی دیموکراسی نییە.

لەم سیستمەدا بەڕێوەبەرانی وڵات نە تەنیا ئامرازەکانی دەسەڵاتی سیاسی بەڵکوو هەموو ئیمکاناتیان لەبەر دەست دایە و ئەوەش باشترین هەلومەرج بۆ بێعەداڵەتی دەڕەخسێنێ. کەوابوو بە لەبەرچاو گرتنی ئەو فاکتانەیە ئێمە ئابووریی پلانمەند و سێنترالیزە لە لایەن دەوڵەتەوە ڕەت دەکەینەوە و پێڕەوی لە سیستمی بازاڕی ئازاد دەکەین.

سیستمی ئابووریی بازاڕی ئازاد

ڕکەبەرایەتیی ئازاد دەبێتە هۆی چوونەسەرێی کارامەیی، بازاڕ پەرە بە کارامەیی دەدا و وڵامی ویست و داخوازەکانی مشتەری دەداتەوە و سەربەستیی ئیختیار و ئازادیی سیاسی دەپارێزێ.

- دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی تێچووی بەرهەمهێنان.

- دەبێتە هۆی پەیدابوونی کەلوپەلی نوێ.

- ئەوە شتێکی ڕوون و سەلمێندراوە کە دەبێ لە پێشدا لە نێوخۆی کۆمەڵگەدا سەروەت و سامانێک بەرهەم بێ، تا بۆ دابەشکردنی عادڵانەی هەوڵ بدرێ. ئەگەر هەوڵ و تەقالا بۆ دابەشکردنی وەک یەک و دامەزراندنی یەکسانیی ئابووری بە جۆرێک بێ کە ئەسڵی بەرهەمهێنانی سەروەت لەنێو ببا، دەبێ تەسلیمی دابەشکردنی هەژاریی بەکۆمەڵ بین، کە تەنانەت ئەوەش واتە ئەو دابەشکردنە وەک یەکەش بوونی نابێ هەر وەک لە سیستمی سۆسیالیستیی پێشوودا دیتمان ژمارەیەک دەوڵەمەندتر دەبن.

بەڵام سەرنج بدەین کە دەڵێین پێڕەوی لە سیستمی ئابووریی بازاڕی ئازاد دەکەین لە هەمان کاتدا جەخت لەسەر ئەوە دەکەین کە ئەو سیستمە دەبێ لە لایەن دەسەڵاتی سیاسی و دێموکراتیکی خەڵکەوە چاودێری بکرێ، بۆ؟

سەرەتا لێمان تێک نەچێ ئێمە پێمان وایە دەوڵەت خاوەنایەتی نییە، سەروەری (حاکمیەتی) هەیە. کاری دەوڵەت بەرهەمهێنان نییە. چون بۆ بەرهەمهێنان پێویستی بە سەربەخۆیی بەرهەمهێنەران و کێبەرکێ لە نێوانیاندا هەیە. لە هەر کوێ دەوڵەت بە نیاز بێ وەک بەرپرسی بەرهەم دەربکەوێ، پەرەستاندن ڕاوەستاوە، بەڵام دەوڵەت ئەرکی دیاریکردنی ڕێوشوێنی گونجاو و کۆنترۆڵ کردنیانی لە ئەستۆیە.

ئابووریی ئازاد بە مانای لاچوون و وەلانانی چاودێری یا کۆنترۆڵی دەوڵەت نییە، ئەوەی کە نامێنێ هەڵاواردن لە بەڕێوەبردنی یاساکان و دابەشکردنی ئیمکاناتە، مەبەست ئەوەیە کە لەو چاودێرییەوە کە هەموو ئاسانکارییەکان، پشتگری و پشتیوانیکردنەکان دەبێ بۆ هەموو لایەک وەک یەک بێ. ئەگەر بەشی تایبەتی پشتگری لێ نەکرێ ئابووری بەرەو ناستێنێ.

لەم سیستەمەدا واتە ئابووریی بازاڕی ئازادی چاودێریکراو لە لایەن دەوڵەت و ئۆرگانەکانی هەڵبژێردراوی خەڵکەوە، دەوڵەت نەخش و دەوری دەبێ، بەڵام ئەو دەور و نەخشە سنووردار و کەمترە و ئەوە تەنیا کەلوپەلی گشتی دەگرێتەوە. بەڵام لە سیستمی ئابووریی دەوڵەتیدا، دەوڵەت سەرەڕای بەڕێوەبردنی کەلوپەلی گشتی، بەڕێوەبردن و حاکمیەتی خۆی بۆ کەلوپەلی تایبەتیش پەرە پێدەدا.

پشتیوانی لە بەرهەمهێنانی نێوخۆیی لە بەرامبەر بەرهەمی دەرەکیدا (ئەمریکا کە خۆی نموونەی ئابووریی بازاڕی ئازادە، بۆ داکۆکی لە کەلوپەلی نێوخۆیی، یاسا و ڕێسای بۆ ئەو کەلوپەلانە داناوە کە لە دەرەوە دێن).

بازاڕ دەتوانێ زانیاری لەمەڕ گۆڕان و ڕەوشی ئابووری بخاتە بەر دەست، بەڵام ناتوانێ بەتەواوی دەرفەتی کار «اشتغال» پێک بێنێ و ناشتوانێ دابەشکرنی دادپەروەرانە بکا یان ژینگە بپارێزێ. تەنیا ئەوە دەوڵەتە دەتوانێ بە دەستێوەردان یا قەدەغەکردن یا فشار خستنە سەر بازرگانەکان ناچار بکا بەرامبەر بە وێران بوونی ژینگە پارە بدەن، چون خۆیان هۆکار و بەرپرسی وێران بوونن.

هێندێک شتی دیکە هەن کە ئابووریناسان ناوی لێ دەنێن «کاڵا گشتییەکان» کە لە لایەن بازاڕەوە دابین ناکرێن وەک کارەبا، چاودێریی تەندروستی، گوازتنەوە و پەروەردە و، ناکرێ خەڵکی لە قازانجی کاڵا گشتییەکان بێبەش بکەی. ئەگەر بازاڕ هەروا بەری ئاوەڵا بکرێ، نایەکسانیی قووڵی کۆمەڵایەتیی لێ دەکەوێتەوە. ئەگینا کەم کەس هەیە گومان لەوەی بکا کە میکانیزمی بازاڕ زۆر پڕبەرهەمتر و کارامەترە بۆ پێکهێنانی سەرووەت و سامان.

بەڵام هەمووی ئەمانە بەو مانایە نییە کە ئێمە بازاڕ بە بایەخێک لە قەڵەم بدەین، لێرەدا مەبەست بایەخی مەعنەوی ئینسانییە. بازاڕ ئامرازێکی کاریگەر و بەنرخە، بەڵام لە ئامرازێک زیاتر نییە کە دەبێ ڕێک بخرێ و لە خزمەت کۆمەڵدا بمێنێتەوە، بازاڕ بۆ خۆی ناتوانێ ڕێباز و بەرنامە و پرۆژە دابنێ، ئێمە باوەڕمان بە خوڕافەی دەستی نادیاری بازاڕ نییە کە پێی وایە هاوسەنگیی ئابووری پێک دێنی. ئەزموونی کۆمۆنیستی دەریخست کە ناکرێ هیچ شتێکی تر جێنشینی هاندەری بەرهەم لەسەر بنەمای قازانجی شەخسی بێ، ئەو هاندەرە دەبێ کۆنترۆڵ و بەربەست بکرێ بەڵام وەلانانی لە ڕاستیدا بە مانای فەلەج کردنی هەموو کۆمەڵگەیە.

سۆسیالیزم وەک سیستمێکی ئابووری کۆمەڵایەتی

ئێمە ڕوانینمان بۆ سۆسیالیزم نە وەک سیستمێکی بەرهەمهێنانە و نە وەک سیستمێکی ئایدۆلۆژییە. کێشەی عەداڵەتی

كۆمەڵایەتی كە تەوەر و مەبەستی سۆسیالیزمی دیموكراتیكە، وەک یەكێک لە پرسە ئەخلاقییەكان باس دەكەین، نە ک وەک یەكێک لە پرسە ئابوورییەكان و نە وەک پێویستییەک كە لە بنەماكانی ماتریالیزمی مێژووییەوە سەرچاوە بگرێ.

ئێستا بەو بەرچاوڕوونییەوە دەتوانین بڵێین كە ئەم پێناسە نوێیە لە سۆسیالیزمی دیموكراتیک، تێكەڵاوییەک و ئاوێتەیەكە لە بەها و بایەخەكانی لیبراڵی و سۆسیالیستی. نموونەی ئەم مۆدێلەش لە دەورەی پاش شەڕی دووهەمی جیهانی لە نێوان ئەم دوو ڕوانگەیەدا پێک هات، كە چەشنێک سازان بوو لەسەر بنەمای تیۆری ئابووریی دەوڵەتی كە لە «جان مینارد كینز» «دا دەركەوت و بە » خۆشگوزەران سەردەمی زێڕینی سەرمایەداری ناوبانگی دەركرد. دەركەوت كە تێیدا پشكوتنی ئابووریی بازاڕ، دیموكراسی و خۆشبژێوی زۆر سەركەوتوو بووە، هەڵبەت ئێستا ئەو مۆدێلەش بەرەوڕووی زۆر دیاردەی تازە بۆتەوە و تووشی ململانێ هاتووە و بەرەوڕووی پرسیار كراوەتەوە، وەک بە جیهانیبوون، نیولیبراڵیزم، ژینگەپارێزی و سەرمایەداریی پاش سەنعەتی. ڕێگای سێهەمی ئانتۆنی گیدێنز ئاڵتێرناتیڤێكە بۆ ئەم هەلومەرجە نوێیە.

ئەم نەریتە واتە تێكەڵكردنی بایەخەكانی پۆزەتیڤی سۆسیالیزم و لیبراڵیزم شتێكی نوێ نییە و ئەو مەسەلەیە لە سەدەی هەوە «جان ستوارت میل» نۆزدەیەم بە دەستی پێكرد و لە سەدەی ٢٠ دا بەهۆی و «بێرتراند ڕاسێل» كەسانێک وەک درێژەی پێدراوە و لەم » كارلۆڕۆسلی «سێ دەیەی دواییشدا كەسانێكی وەک و... «مەک فێرسۆن» و «جان ڕاڵز» هەوڵیان بۆ داوە. دیارە تێكەڵكردنی بایەخەكانی لیبراڵیزم و سۆسیالیزم كارێكی زۆر دژوارە، چون لیبراڵیزم لە تاک و سۆسیالیزم لەكۆمەڵەوە دەست پێدەكا.. «هەڵبەت لیبراڵیزم لە مانای سیاسیدا» بیرمەندانی لیبراڵ پێیان وایە مرۆڤ تەنیا و خۆخوازە و ناكۆمەڵایەتی، بەڵام سۆسیالیزم پێی وایە مرۆڤ بوونەوەرێكی كۆمەڵایەتییە.

ئێستا تیشک دەخەینە سەر گرینگترینی ئەو بایەخانە:

یەكەم، ئازادی

ئێمە لە بایەخەكانی پۆزەتیڤی لیبراڵی بۆ دابینكردنی یاساگەلێک بۆ ماف و ئازادییە كانی تاک و هەروەها، لە ئازادییە نێگەتیڤەكان كە دەور و نەخشی هەرە پێویست و تەواوكەری ئازادییە پۆزەتیڤەكان داكۆكی دەكەین و، پێمان وانییە كە ئازادیی پۆزەتیڤ و ئازادیی نێگەتیڤ بەستراوەیی دوو لایەنەیان نییە و پێمان وایە ئازادیی تاک لێرە دەبێ ئەو چوارچێوە كۆمەڵایەتییانە لە بەرچاو بگرێ كە تێیدا كار دەكا، چون تاک لە نێو كۆمەڵدا دەژی و ناتوانێ دوورگەیەكی سەربەخۆ و بێ نیاز بێ. هەروەها پێمان وایە بەبێ ئازادی، عەداڵەتی كۆمەڵایەتی كە جەوهەری سۆسیالیزمی دیموكراتیكە و ئامانجی ئێمەیە، دابین ناكرێ چون تەنیا لە سێبەری ئازادیدایە كە بە ڕێكخستنی جەماوەر، چ لە شكڵی سەندیكا و یەكیەتیی كرێكاران و چ لە شكڵی دامەزراوە جۆراوجۆرە مەدەنی و كولتوورییەكاندایە كە دەسكەوتە كۆمەڵایەتی و دیموكراتیكەكان لە

هێرشی ڕاستی نوێ و کۆنسێرڤاتیڤەکان دەپارێزرێن.

دووهەم، دێموکراسی

ئەوە ڕاستە کە هەم جووڵانەوەی لیبڕاڵ و هەم جووڵانەوەی سۆسیالیستی ئارمانی دێموکراسییان پەسەند کردوە و ئەمەش خۆی لە حکوومەتی لیبڕاڵ دێموکرات و سۆسیال دێموکراتدا دۆزیوەتەوە، بەڵام ئەوەی ڕاست بێ لیبڕالیزم خۆی لە ئاست دێموکراسیی کۆمەڵایەتی گێل دەکا و چەپی ڕادیکاڵیش لە ئاست دێموکراسیی سیاسی (مافی تاک). ئێمە دێموکراسی تەنیا لە دابینکردنی نان و خانوو و لەشساغی و فێرکردن و ئاو و برقدا نابینین واتە دێموکراسیی کۆمەڵایەتی و ئەگەر ئەرکی دێموکراسی ئەوە بێ، ئەوە دووپات بوونەوەی ئەزموونی سۆسیالیزمی ئارایی (مەوجوود)ە و ئەگەریش بە مانای مافی دەنگدانی هەموانە و لە ئاکامدا ئامرازێکە بۆ دەربڕینی ئازادانەی ئیرادەی هەر تاکێک ئەوە سەقەت و نەقوستانە. کەوابوو دەبێ هەر دووی ئەو دێموکراسییانە لە بەرچاو بگیرێن، دەنا دێموکراسییەکی سەقەت دەبێ. ئێمە پێمان وایە مافی مەدەنیی سەدەی ١٨ و سیاسیی سەدەی ١٩ و کۆمەڵایەتیی سەدەی ٢٠ تەواوکەری یەکترن.

سێهەم، یەکسانی

یەکێک لەو بایەخانەی کە ئێمە لە سەری پێداگرین و بە بەهایەکی سۆسیالیستی دەژمێردرێ؛ یەکسانییە و ئێمە لە پێناسەی یەکسانیدا لەگەڵ لیبڕالەکان جیاوازیمان هەیە. یەکسانی لە ڕوانگەی ئێمەوە وەک لیبڕالەکان دەخوازن هەر ئەوە نییە کە هەموومان تەنیا لە بەرانبەر یاسادا وەک یەک بین. یەکسانی واتە شانسی وەک یەک بۆ بەشداریی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئاسایشی کۆمەڵایەتی و هەلی وەک یەک بۆ بەشداری و کێبەرکێ، ئیدی ئەوە

خەڵک چۆن کەلک لەو هەل و شانسە وەردەگرێ پێوەندی بە خۆیانەوە هەیە. یەکسانیی شانسی ژیانی وەک یەک بەو مانایە نییە کە هەموو کەس دەبێ هەموو شتێکیان بە یەک ڕادە هەبێ، بە مانای یەک شکڵ بوون نییە، بەڵکوو بە مانای مەیدانی پەرەپێدانی داخواز و بەهرەکانی تاکە. لەوانەیە یەکسانی دابەش کردن لە ڕووی ئیدۆلۆژی و ئەخلاقەوە و سەرنجڕاکێش بێ، بەڵام کارێکی ئەوتۆ ناکا بۆ برەوپێدان بە بەرژەوەندیی ئابووری.

سنووربەندییەکانی خوێندنەوەی نوێی سۆسیالیزمی دێموکراتیک

ئەگەر سۆسیالیزمی دێموکراتیک بە پێناسەی کورتە باس، لە) ١٩٨٣ی زایینی(ڕێگەی سێیەم بوو لە نێوان سۆسیال - دێموکراسی و کۆمۆنیزم (سۆسیالیزمی مەوجوود) واتە سنووربەندی هەم لەگەڵ سۆسیال - دێموکراسی هەبوو و هەم لەگەڵ سۆسیالیزمی مەوجوود و هەوڵێک بوو بۆ دابینکردنی سۆسیالیزمێکی واقیعیی تێکەڵ بە دێموکراسییەکی حەقیقی. ئێمە لەم

خوێندنەوە نوێیەدا لە نێوان سۆسیالیزمی دێموکراتیک لە لایەک و نیولیبڕالیزم و چەپی ڕادیکاڵ لە لایەکی دیکە سنووربەندی دەکەین.

ئەلف: نیولیبڕالیزم

ئێمە سیاسەتی نیولیبڕالیزم ڕەت دەکەینەوە. نیولیبڕالیزم کۆمەڵێک ڕوانگە و بۆچوونی ڕۆژئاواییە لە بیرکردنەوەیسیاسی و ئابووری کە لە بنەڕەتدا دژکردەوەیە لە ئاست دروستبوون و چێبوونی قەوارەی دەوڵەتی خۆشگوزەران. ئەو دەوڵەتەی کە بەدوای قەیرانی گەورەی ١٩٣٣ی زایینی(و بە - ئابووری) ١٩٢٩ تایبەتی پاش شەڕی دووهەمی جیهانی لە سەر بنەمای بۆچوونەکانی ئابووریناس پێک هات.(سەیر «جان مینارد کینز» ئەوەیە کە چەپی ڕادیکاڵیش ڕەخنە لە دەوڵەتی خۆشگوزەران دەگرێ چون پێی وایە بە سیاسەتە کۆمەڵایەتییەکانی دەوڵەتی خۆشگوزەران ئاشتیی چینایەتی پێک دێ و تیۆری شەڕی چینایەتیی ئەو سەر ناگرێ).

لیبڕالیزمی نوێ لە سەر ئەم خاڵانە پێداگری دەکا:

- چوارچێوە و سنووری چالاکیی دەوڵەت تا ئەو جێگەیەی دەلوێ کەم بکرێتەوە و یاساکانی بازاڕ بەبێ دەستێوەردانی دەوڵەت لە هەموو بوارەکانی ژیان و ژیانی کۆمەڵایەتی باڵادەست بن.

- دەوڵەت شەیتانێکی پێویست و لازمە کە تەنیا ئەرکی پشتگری لە تاکەکان و سەرووەت و سامانی هاوولاتیانە. هەروەها، پێشگیری لە دزی و ساختەکاری دەکا و گەرەنتی بەڕێوەچوونی ڕێکەوتنەکان دەکا و ئەگەر بە ڕادەی سەری نووکە دەرزییەک لەوەی بترازێ ئەوە مافی خەڵکی سەربەستی پێشێل کردوە.

- لە هەمووان گرینگتر هێرشکردنە سەر دەسکەوتەکانی دەوڵەتی خۆشگوزەرانە، بە بیانووی ئەوەی بڕەو بە تەمبەڵی دەدا و پشت بەخۆ نەبەستن دروست دەکا.

- هێرشی هەوسارپچڕاو بۆ تایبەتیترین لایەنەکانی ژیانی مرۆڤ، ئەمە بێجگە لەوەی کە دەخوازن تەنانەت پۆلیس، دەزگای قەزایی و بەرگریی نیشتمانی (دفاع ملی)یش بە تایبەتی بکرێن و تەنانەت سیستمی قوتابخانە و پەروەردە و فێرکردن، تایبەتی بێ و نابێ خوێندن ئیجباری بێ، چونکە پێچەوانەی ئازادیی سروشتی مرۆڤە.

- ماڵیات دەبێ تەنیا بۆ دابینکردنی نەزم و ئاسایش بێ، نە بۆ خزمەتە کۆمەڵایەتی و خۆشبژیوی (رفاهی)یەکان و نابێ

دەوڵەت هێندێک مەجبوور بکا بە هێندێکی دیکە یارمەتی بدەن.

ب: هەڵوێست بەرانبەر بە نیولیبڕالیزم

ئێمە لەگەڵ ئەم ڕوانگە و هەڵوێستەی لیبڕالیزمی نوێ نین و پێمان وایە:

- دەوڵەتی خۆشگوزەران یەکێک لە گەورەترین دەسکەوتەکانی مرۆڤایەتییە و دەوڵەت نابێ تەنیا پارێزەری سەروەت و سامانی هاووڵاتیان بێ.

- دەوڵەتی خۆشگوزەران میکانیزمێکە بۆ دابەشکردنەوەی سامان لە دەوڵەمەندەوە بۆ هەژار.

- دەوڵەتی خۆشگوزەران نە ئامانجی یەکسانیی ڕەهای کۆمەڵایەتییە و نە دەتوانێ ئەمەش ئەنجام بدا.

- دەوڵەتی خۆشگوزەران بۆ کەمکردنەوەی نایەکسانی هەوڵ دەدا، زۆر جار خەڵک بەهۆی جیاوازی وەک: نەخۆشی، بێکاری، پیری و... ناتوانن ژیانی خۆیان دابین بکەن، دەبێ ئەمانە ئاسایشیان دابین بکرێ. چون ناکرێ بەبێ دەستێوەردانی دامەزراوەیەکی ناوەندی، نایەکسانیی کۆمەڵایەتی و ئابووری کەم بکرێتەوە.

- دەوڵەتی خۆشگوزەران هەوڵ دەدا لانیکەمی هەلومەرجێکی باشتر بۆ چینە بێبەشەکان دابین بکرێ تاکوو بتوانن لانیکەم لە ژیانێکی شیاو بەهرەمەند بن. بۆیە ئێمە پێمان وایە ئەوەی لە بەرانبەر ئەم بەرپرسیارەتییە کۆمەڵایەتییەدا دەرووەستە، دەوڵەتە. دەبێ یەکێک لە بەرامبەر بەرپرسیارەتیی کۆمەڵایەتی بەرپرسیار بێ، ئەویش کەس نییە بێجگە لە دەوڵەت کە مافی کۆمەڵایەتیی هاووڵاتییان دابین بکا.

ئەوە ڕاستە کە لیبڕالیزمی ئابووری باڵادەستی تەواوی هەیە و کارامەترە بە سەر ئابووریی دەوڵەتی و بەرنامەڕێژی لە چەشنی یەکیەتیی سۆڤیەتی پێشوو، بەڵام ئەو قازانج و سوودەی لیبڕالیزمی ئابووری بە شێوەی نابەرامبەر بە هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگە دەگا، کەوابوو دەبێ ئەو داهاتە سەر لە نوێ دابەش بێتەوە، بە مەبەستی کەم کردنەوەی مەودای نێوان چینەکان و ئەمەش لە ئەستۆی کێیە و کێ دەبێ جێبەجێی بکا، کام دامەزراوە دەبێ بڕیاردەرانە و بە دەسەڵاتەوە بەجێی بگەیەنێ؟ ئەوە دەوڵەتە، ئەم سەرلەنوێ دابەشکردنە، نە دەبێ بە شێوەی یەکسان و نە هەمووی بڕواتە گیرفانی چەند کەسێکەوە.

ج: چەپی ڕادیکاڵ

هاوکات لەگەڵ ئەو سنوورکێشانە لەگەڵ لیبڕالیزمی نوێ، ئێمە لەگەڵ چەپی ڕادیکاڵیش سنووربەندی دەکەین.

١- ئێمە لەگەڵ خۆگێل کردنی چەپی کۆن یان ڕادیکاڵ لە بەرامبەر مافی تاکدا نین (ئازادییە مەنفییەکان).

٢- چەپی ڕادیکاڵ لەسەر یەکسانیی ڕەها پێ دادەگرێ و ئەوە هیچکات نایەتە دی، مەگەر کەرتی تایبەتی لەنێو بچێ و ئابووریی پلانمەند و دەوڵەتی بەڕێوە بچێ و ئەوەش یەوکسانە لەگەڵ مالاوایی لە ئازادی و دیموکراسی و ئابوورییەکی گەشەکردوو.

٣- ئێمە لەگەڵ سیستمی بەڕێوەبەری(مودیرییەت) و کارگێڕیی چەپی ڕادیکاڵ نین کە تێیدا تاقمێکی پێشڕەو و بژاردە لە جێی خەڵک بیر دەکەنەوە، چون پێیان وایە ئەگەر ئەو ئاڤانگاردەیە کە لە ڕاستییەکان تێدەگا، هەر بۆیە بێپرسی خەڵک کە چۆن بیر دەکەنەوە، بڕیار دەدەن و، بەناوی خەڵک دەستپێشخەری پرۆسەی ئاڵوگۆڕەکان دەبن.

دوا وتە!

لە کۆتاییدا پێویستە جەخت لەسەر ئەو خاڵە بکەینەوە کە سۆسیالیزمی دیموکراتیک دەبێ وەڵامدەری هەلومەرجی وڵاتەکەمان بێ و پێش هەموو شتێک لەگەڵ بەرژەوندیی نەتەوەییمان بگونجێ. ئێمە دەتوانین لە زۆر بەرنامە و پرۆگرامی ئەو وڵاتانەی سۆسیالیزمی دیموکراتیکیان پێڕەو کردوە کەلک وەرگرین، هەڵبەت لە تەواوەتی خۆیدا، بەڵام نابێ هیچکات تایبەتمەندییەکانی وڵاتی خۆمان لەبیر بکەین کە لە زۆر لایەنی ئابووری، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی و مێژوویی جیاوازی لەگەڵ وڵاتانی دیکە هەیە. بەرەی چەپ لە ئورووپا ئەمڕۆ کێشەی سیکۆلاریزمی نییە، هەروەها کێشەی پاشماوەکانی نیزامی فیئۆدالی و عەشیرەتی و دیموکراسی نییە، بەڵام ئەمانە هەموو کێشەی جیدین بۆ بەرەی چەپ لە وڵاتەکەماندا. سەرمایەداریی ئەمریکا لەگەڵ سەرمایەداریی ئورووپا جیاوازی هەیە و سەرمایەداریی ژاپۆن لە تەک هەردووکیان. هەر وەک سیستمی دەوڵەتی خۆشگوزەران لە نێو وڵاتانی ئورووپایی جیاوازە. خوێندنەوەی نوێی ئێمە لە سۆسیالیزمی دیموکراتیک دەقێکی پیرۆز نییە، کە ڕەخنەهەڵنەگر بێ، نەگۆڕ نییە، ئەمە ڕێککەوتنێکی کۆمەڵایەتییە بە مەبەستی دابینکردنی هاوسەنگیی ڕێژەیی لەنێو کۆمەڵدا. ئەو ڕێککەوتنە بە دەستی مرۆڤ ئەنجام دەدرێ کەوابوو قابیلی گۆڕانە. ڕازی مانەوەی ڕێبازی سۆسیال - دیموکراسی لە چیدایە؟ خۆگونجاندن لەگەڵ هەلومەرجی نوێ. ئەگەر بەرنامەی حیزبی وەک (SPD) سۆسیال - دیموکراتی ئاڵمان کۆنترین حیزبی سۆسیال - دیموکرات لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم لەگەڵ بەرنامەی ئەم حیزبە

سەرچاوە Serchawe

لە کۆتایی سەدەی بیستەم پێک بگرین، دەبینین مەودای جیاوازییان چەندەیە؛ ئەو کاتەیە ڕازی ئەو مانەوەیەمان بۆ دەردەکەوێ.

ئامانجی ئێمە ئەوەیە کە هەوڵ بدەین و خەبات بکەین بۆ ئەوەی ئەو کۆمەڵگەیەی تێیدا دەژین لە چاو دۆخی ئارایی یەکسانتر بێ. ئێمە لەو خوێندنەوە نوێیەدا دەستمان هەڵگرت لە هێندێک خەون و ئارەزوو، هەر چەندە مرۆڤدۆستانە، دادپەروەرانە و جوان دەهاتنە بەرچاو، بەڵام فکری ئەوەی کە ژیانی مرۆڤ ئاسوودەتر و یەکسانتر بێ هەمیشە وەک ئەستێرەیەکی قوتبی ڕێنوێنمانە. کاتێک یەکسانی و بەرابەریی ئابووری سەقامگیر نابێ و تا ئێستاش ڕێگەیەک بۆ بەرقەرار بوونی ئەو یەکسانییە پەیدا نەبووە، لانیکەم دەتوانین هەلومەرجێکی باشتر بۆ چینە بێبەشەکان دابین بکەین کە تێیدا لە ژیانێکی قابیلی قبووڵ بەهرەمەند بن.

ئەوەش دەزانین کە بە لەبەرچاو گرتنی واقعییەتی جیاوازییەکانی نێوان مرۆڤەکان و بەرژەوەندیی تایبەتیان هیچ سیستمێکی یەکدەست کە بۆ هەمووان ئیدەئال و دڵخواز بێ بەدی ناکرێ.

سەرچاوە؛ ماڵپەڕی کوردستان کورد - ڕێکەوتی: ٢٣مای، ٦ و ٢١ی جوونی ٢٠١٩

سمایل بازیار: ڕێبەرانی ڕاپەڕینی ٤٦ - ١٣٤٧ی هەتاوی کوردستانیان تێکەڵ بەو روحی خەباتگێڕی‌یە کرد کە لە شەستەکان‌دا لەسەرتاسەری جیهان وەڕێ کەوتبوو

یادی ٥٠ ساڵەی ڕاپەڕینی ٤٦ - ١٣٤٧ لە وتووێژی "کوردستان" لەگەڵ سمایل بازیاردا

بانەمەڕی ئەمساڵ نیوسەدە بەسەر بڕگەیەکی گرینگی مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستان‌و ڕاپەڕینی سیاسیی کورد لە ئێران ڕادەبڕێ. لە بانەمەڕی ساڵی ١٣٤٦ی هەتاوی‌داو لە گەرمەی شەڕی ساردو هێمنی‌یەک کە حەمەڕەزاشای پەهلەوی بۆ خۆی‌و دەسەڵاتەکەی دانابوو، چەخماغەی ڕاپەڕینێکی چەکداری بە دژی ڕێژیمی پاشایەتی لێ‌درا کە ئەو گۆمە مەندەی شڵەقاند. جووڵانەوەیەک کە باوەڕو وورەی بە ڕوحی خەباتگێڕیی کوردو تێکۆشەرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان‌دا کردەوە.

ڕاپەڕینی ٤٦ – ٤٧ ئەگەرچی تەنیا ١٨ مانگی کێشاو بەهۆی هەلومەرجی سەختی خەباتی چەکداری لەو کاتداو ناهاوسەنگیی هێز تێکشکا، بەڵام کاریگەری‌یەکانی ئەو جووڵانەوەیە تا ئێستاش لەسەر بیرو ئەندێشەی خەباتکارانی سیاسیی کورد درێژەی هەیە.

عەلی بداغی: لە وتووێژێکدا لەگەڵ سمایل بازیار، مامۆستای مێژوو لە زانکۆی کۆیەو ئەندامی پێشووی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکرات باسی لە چەند ڕەهەندێکی ئەو ڕاپەڕینە کردوە:

سمایل بازیار: ٥٠ ساڵ دوای ئەو ڕاپەڕینەی ساڵانی ٤٦ - ٤٧ی هەتاوی لەلایەن تێکۆشەرانی حیزبی دێموکراتەوە لە دژی ڕێژیمی پاشایەتی وەڕێ‌خرا، بە ڕوانینی مێژوویی چۆن پێناسەی ئەو ڕووداوە دەکرێ؟ ئەوە ڕاپەڕین بوو؟ جووڵانەوە بوو؟ یان حەڕەکەتێکی سنووورداری نیزامی؟

ئەوەی باسی دەکەی لە زۆر جێگاو سەرچاوەدا پێناسەی جۆراوجۆری بۆ کراوە، تەنانەت لە هەندێ جێ ناوی «شۆڕش»یشی لێنراوە. چونکی شۆڕش بریتییە لە ئاڵوگۆڕێکی قووڵو بنەڕەتی لە هەموو بوارەکانی سیاسی، ئابووریو کلتووریو کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگادا. ئەمن لە نووسراوەی ئاکادمیکیشدا دیتوومە کە بە شۆڕشیان ناوبردوە کە ئەوە ناتوانێ دەقیقو لەجێی خۆیدا بێ. بەرامبەر بەوەش هەیە کە دەیانەوێ زۆر بچووکی بکەنەوە، یانی بە ماجەراجوویيو سەربزێویی ناو دەبەن. هەڵبەت وەک گوتم ڕوانگەی جۆراوجۆر هەیە لەو بارەوە. ئی واهەیە عاتفی چاوی لێدەکا و زۆری گەورە دەکاتەوە، ئی واشە دەیەوێ بچووکی بکاتەوە. بەڵام دەکرێ بڵێین ڕاپەڕین بووە، چونکی ڕاپەڕین ڕاستەوخۆ لەگەڵ عەزمو ئیرادە پێوەندیی هەیەو پشتئەستووت بە فیکرو ڕێکخستنە. ڕاپەڕین بنەماکەی بۆ ئاگاهیو تێفکرین دەگەڕێتەوەو لاوەکان لە ڕاپەڕیندا دەوری سەرەکی دەبینن؛ چونکە ئارمانگەراو رادیکاڵنو بە گژ زوڵمو ستەمو چەوسانەوەدا دەچنەوە.

ئەم تایبەتمەندییانە بە تەواوی لە ڕاپەڕینی چەکدارانەی ٤٦ - ٤٧دا دەبینـدرێ. بە تایبەتیش کە لە نێو کۆمەڵانی خەڵکدا زۆری پەرە نەگرتو تەواو نەبووە جەماوەری. بۆیە بە ڕاپەڕین ناوهێنانی ئەو حەرەکەتە دەکرێ لە چەمکو زاراوەکانی دیکەی وەک شۆڕش، ڕاپەڕینو ... دەقیقتر بێ.

عەلی بداغی: ڕێبەرانی ئەو ڕاپەڕینە کێ بوون؟ سەر بەکام ڕەوتی فیکریی حیزبی دێموکڕات لەو کاتەدا بوون؟

سمایل بازیار: ئەوانەی ڕێبەرایەتیی ئەو ڕاپەڕینەیان کرد تەرکیبێکن لە کۆمەڵێک خوێندکارو ڕووناکبیری شاری، وەک سولەیمان موعینی کە ساڵێکی لە زانکۆی تاران خوێندبوو، سمایل شەریفزادە کە دواساڵی خوێندنی لە بەشی ئەلەکترۆنیک زانکۆی تاران بوو، حەمەدەمینی سیراجی کە ڕشتەی «حقوق»ی لە زانکۆی تاران تەواو کردبوو، سالار حەیدەری کە خوێندکار بوو ئەویش لە سەرەتاکانی جووڵانەوەدا لەگەڵ بوو. کاک عەبدوڵلا موعینی ڕێبەرێکی دیکەی جووڵانەوەکەیە کە دیپلۆمی بووە و بێ ئەوەی بیەوێ بچێتە زانکۆ دێتە ڕیزی جووڵانەوەکە. بە گشتی ئەوان ڕێبەرانی ئەو ڕاپەڕینەن.

عەلی بداغی: ئەدی مەلائاوارە؟

سمایل بازیار: مەلا ئاوارەش یەکێک لە ڕێبەرانی ئەو ڕاپەڕینە بوو کە پێگەیەکی ئایینی هەبوو، مەلایەکی ناوچەی سەردەشت کە لە حوجرەدا پێگەیشتووە، هەڵبەت ئەو بەو مانایە نییە کە چونکی زانکۆ نەچووە تێگەیشتنی سیاسیی نەبووبێ، پێچەوانە کەسایەتییەکی وشیاری سیاسیو مایەی بەهێزی ئەدەبیی هەبوو. شێعری «توتنەوان»ی ئەو جوانترین تەعبیرە لە مەینەتیو نەهامەتییەکانی جووتیارانی چەوساوە. بەڵام دەتوانین بڵێین کە زۆرینەی ڕێبەرانی ئەو جووڵانەوەیە توێژی خوێندکارانو ڕووناکبیرانی شار بوون. بەڵام زۆرینەی هێزەکەیانو بەدەنەیان لە جوتیاران، خەڵکی

ئاسایی‌و گوندنشینەکان پێکهاتبوون.

عەلی بداغی: ئەو کەسانەی ناوت هێنان یەکیان ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکڕات بووە لەو کاتەدا، مەبەستم کاک سولەیمان موعینی‌یە. دەمەوێ بپرسم ئەو ڕاپەڕینە چەندە وەڵامدانەوە بە زەروورەتێکی تاریخی لە سەر بەستێنێکی سیاسیی گونجاو و چەندە دەراوێشتەی قەیرانێکی تەشکیلاتیی حیزبی دێموکڕات بوو؟

سمایل بازیار: کاتێک باس لە دیاردەیەک دەکەین ناکرێ «تەک سەبەبی» بۆی بچینو هەر فاکتەرێک بەبەڵگە بێنینەوە. بۆ خوڵقانی هەر ڕووداو و دیاردەیەک ئەوە کۆمەڵە فاکتەرێکن دەست دەدەنە دەستی یەکتر، بەڵام گرینگ ئەوەیە کە ئێمە چۆنیان ئەولەوییەتبەندی دەکەین. ئەوە کە کامەیان فاکتەری سەرەکی‌یە؟ هەموو ئەوانە دەتوانن کاریگەرییان لەسەر ئەو ڕەوتە بووبێ؛ بەڵام بێ‌گومان هۆکارێک قورسایی‌و وەزنی زۆرترە لەوانی دیکە.

لە ڕاستی‌دا لە ڕوانگەی جۆراوجۆرەوە باسی ئەو جووڵانەوەیە کراوەو کێشەکە یان جیاوازیی بۆچوونەکان لەو ئەولەوییەتبەندییەڕا سەرچاوە دەگرێ. ئی وایە دەڵێن ئەوە هەلومەرجی باشووری کوردستانو بارودۆخی شۆڕشی ئەیلوولە کە شوێنکاری لەسەر جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ داناوە. ئی واهەیە ئەو فشارانەی ڕاپەڕینی سیاسی لە باشووری کوردستان خستوویەتە سەر چالاکانی سیاسیی ڕۆژهەڵاتو دەرەتانی تێکۆشانی پێ‌نەداون، ئەوە بووەتە هۆی هەڵگیرسانی ئەو جووڵانەوەیە لە نێوخۆی ڕۆژهەڵاتی کوردستان. هیندێکی دیکەش دەیبەستنەوە بە قەیرانی نێوخۆیی‌و کێشە نێوخۆیی‌یەکانی نێو حیزبی دێموکڕات. تەنانەت ئی واهەیە کە دەڵێ ئەوانە لە حەیفان خۆیان بە کوشتن داوە کە ئەمە ئیدی سەرسووڕهێنەرە بۆچوونی لەم چەشنە.

عەلی بداغی: بەڵام ئەو کێشە و ناکۆکی‌یانە بووە، تەنانەت لە پێش کۆنگرەی ٢ی حیزبەوە بووە، کۆمیتەی ساغکەرەوەی لێ کەوتۆتەوەو درێژەی بووە.

سمایل بازیار: وایە، ئەوە دەزانم، بەڵام هیندێک کەس دەڵێن ئەوەیان بەسەردا سەپاوە، کە دیارە ناکۆکی‌و تێبینیی من تایبەت لەسەر ئەو خاڵەیە. ڕاستە ئەوانەی ئاماژەم پێکردن کەم‌و زۆر کاریگەرییان لەسەر بووە. بەڵام ئەوەی دەڵێ ئەوەیان بەسەردا سەپا ئەوە غەدرە، چونکی فاکتەری گرینگی باوەڕو ئیرادەیان لێ زەوت دەکا. چونکی ئێمە دەبینین هەر لەو کاتەدا بەشێکی زۆری ڕێبەری‌و کادرو پێشمەرگەی حیزب هەر لە باشوور ماونەتەوەو کێشەو گرفتیشیان نەبووە.

عەلی بداغی: ئەمەیان ئی ئەو نەبووە کە ئەو بەشە لە بنەڕەتدا کێشەیەکیان دروست نەکردوە بۆیە کێشەشیان نەبووە؟

سەرچاوە Serchawe

سمایل بازیار: بەڵێ وایە، ئەوانەی جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ یان وەرێخست ئەوانیش دەیانتوانی وەک ئەوان بێکێشە دانیشنو فارس گوتەنی « آهسته بیا، آهسته برو». بەڵام ئەوان نەیانتوانی بەو شێوەیە دابنیشنو هیچ نەکەن. دیارە ئەوانیش کێشەی خۆیان بووە بەڵام وانەبووە کە ئەوەیان بەسەردا سەپابێ. هۆکاری سەرەکیی ئەوە دەبێ لە کەشو هەوای سیاسیی ئەو کاتدا بۆی بگەڕێی. ناکرێ ئەو دیاردەیە لە دۆخی ئێستادا هەڵسەنگاندنی بۆ بکەی، دەبێ بگەڕێیەوە کاتی ڕووداوەکانو بزانی لە چ هەلومەرجێکدا سەری هەڵداوە.

جارێ با لە پێشدا با سەیری ڕەوتی ڕووداوەکان لەو کاتی ئێراندا بکەین، با بزانین لە ئێران دەرەتانی چالاکی‌یەکی ئاسایی هەیە؟ بە تایبەت دوای ئەوەی کرانەوەیەکی سیاسی لە ساڵەکانی ١٣٣٩ تا ١٣٤٢ بەهۆی فشاری ئەمریکا بۆ ناچارکردنی ئێران بە هەندێ چاکسازی دروست ببوو. عەلی ئەمینی، سەرۆک وەزیری ئەو کات هەندێ دەرەتانی سیاسی بۆ خەڵک کردبۆوە کە تێیدا بەرەی نیشتمانیو ئەوانە دەستیان بە چالاکی کردبۆوە. لە کاتی جوڵانەوەی ٤٦ - ٤٧دا ئەو قۆناغە کۆتایی هاتبوو، ئەو دەرەتانە بچووکەش نەمابوو، بەتایبەت دوای ئەوەی لە ١٥ی جۆزەردانی ١٣٤٢ هەرای خومەینی‌یان سەرکوت کرد. ئیدی دوای ئەوە مەجالێک بۆ چالاکیی سیاسی نەما. مهەندیس بازرگان قسەیەکی جوانی هەیە لەو کاتدا. ئەو کە ئەندامی ڕێبەریی نێهزەتی ئازادی بوو لە کاتی دادگاییکردنیدا بە دادستانەکەی دەڵێ: «ئێمە ئاخرین کەسانێکین کە دەمانەوێ لە چوارچێوەی قانوونی بنەڕەتی‌دا خەباتو تێکۆشانمان هەبێ.» ئەو کە بۆخۆی لە نێو کۆمەڵگاو لە هەناوی ڕووداوەکاندا بووە، پێشبینیی ئەوە دەکاو دەڵێ ئێمە ئاخر نەسڵین. نەسڵەکەی دیکە دەست بۆ چەک دەباو لە ڕێگەی دیکەوە خەبات دەکا، واتە لە ڕێگەی توندوتیژی‌یەوە.

عەلی بداغی: یانی دەفەرمووی دۆخی سیاسیی ئەو کات ئەو شێوازەی بەسەردا سەپاندن یان ئیلهامیان لە شتێکی دی وەردەگرت؟

سمایل بازیار: دەمەوێ بڵێم هەلومەرجێکی ئاسایی و یاسایی بۆ تێکۆشان لەبەردەستدا نەبووە، ئەوە یەکەم. دواتر با سەیرێکی ڕەوتی ڕووداوەکان لە ناوچەو جیهان بکەین. دەیەی ٦٠ی زایینی کە ئەو جووڵانەوەیەی تێدا کراوە دەیەیەکی زۆر تایبەتی‌یە لە سەدەی بیستەمدا. ئێریک هابزباوم بە دەیەی ڕادیکالیزمو شۆڕش ناوی دەبا. لە دەیەی ٦٠دا لە زۆر شوێنی دنیا رادیکالیسمو شۆڕشو ڕاپەڕین دەستی پێکردوە. چاو لێکە تەنانەت لە ئەمریکا لە دەیەی ٦٠ دایە کە ڕەشپێستەکان بە ڕێبەرایەتیی مارتین لوترکینگ بۆ مافە مەدەنییەکانیان ئاوا چالاکانە دێنە پێشێ. ئەوجار وەرە ئورووپا و سەیری بزاوتە خوێندکارییەکان لە پێتەختی وڵاتانی ئورووپایی بکە، بزانە چۆن لە پاریس پاشەکشە بە «دوگول» دەکا. لە جیهانی سێیەم بە تایبەت ئەوە بەرچاوترە. لە ڤێتنامڕا بگرە تا دێتە فەلەستین لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست تا دەچێتە ئەفریقاو

تەنانەت ئەمریکای لاتین. بە دەیان وڵات لەو دەیەدا زنجیری کۆلۆنیالیسمو دیلییان پساندو هاتنە سەر نەخشەی جوغرافیای سیاسیی وڵاتان. لەو دەیەدا خەباتی ڕزگاریخوازی دەگاتە لوتکەی خۆی. ئەوەی جالبە، ئەوەی لایەنگرانو هەروەها دژبەرانی ئەو جووڵانەوەو بزاوتانەی سەرسام کردبوو ئەوەیە کە ئەوەندەی تۆمار کراوەو ئاماژەی دراوەتێ نیزیک بە٣٢ حاڵەتو جووڵانەوەو بزاوتی چەکداری هەیە لە دنیادا. مەسەلەن ڤیتنامییەکان کە پێشتر فەڕانسەوییەکانیان تێکشاندبوو، لەو دەیەدا ئەمریکایان بە تەواوی بە «چالش» کێشابوو. فەلەستینییەکان هەروەها. سەیر کە بزانە چۆن ئەلجەزایرییەکان هەر لە ڕێگای خەباتی چەکدارییەوە فەڕانسەوییەکانیان لە وڵاتانی خۆیان دەرکرد، سەرکەوتنی شۆڕشی کوبا، شۆڕشی چین هەر لە ڕێگای خەباتی چەکدارییەوە بوو، گۆڕانکارییەکان لە ئەمریکای لاتین. ئەو رادیکالیسمەو ئەو پەنا بۆ چەکبردنە کاریگەریی زۆری لە سەر ڕێبەرانی ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ بووە. هەر لە کوردستانی خۆشمان، لە باشووری کوردستان ئەوکات خەباتێکی چەکدارانەی بەهێز هەیەو هەموو ئەوانە کاریگەریی لەسەر ئەوان بووە. جا کە سەیر دەکەی دەبینی زۆربەی ڕێبەرانی جووڵانەوەکە کەسانێکی لاون، پێشینەیان لە خەباتو بزاوتی خوێندکاریی ئێران لەو ساڵانەدا هەیە، ئەوانە هەموو کاریگەرییان لەسەر بیرکردنەوەو بڕیارەکانی ڕێبەرانی ئەو جووڵانەوەیەدا هەبووە.

عەلی بداغی: بەشی هەرە زۆری ئەو بزاوتانەی جەنابت باست کرد لەچین، لە ئەلجەزایر، لە ڤیتنامو لە ئەمریکاش سەرکەوتن بە تایبەت لە کوبا؛ بەڵام لە کوردستان نا. هۆکارەکەی چییە؟ ئایا ڕێبەرانی جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ لە لێکدانەوەکانیاندا بەهەڵەچووبوون؟ ئایا ئیحساسی بڕیاریان دابوو؟

سمایل بازیار: ئێمە بۆ قسەکردن لەسەر ئەو بابەتە دەبێ بگەڕێینەوە کەشوهەوای سیاسیی دەیەی ٦٠ کە جۆرێک لە ڕوحی خەباتگێڕی هەموو جیهانی گرتبۆوە، لە ئورووپا، لە جیهانی سێیەم بە ئەمریکاشەوە. ئەو ڕوحە خەباتگێڕییە کاریگەریی خۆی لە هەموو جێیەک داناوە. لە ڕاستیدا سەرکەوتنی کوباییەکان لە کوبا لە ڕێگای خەباتی چەکدارییەوە بوو. ئەو سەرکەوتنە بوو ئولگوو، بوو بە ئیلهامدەری زۆر لە شۆڕشگێڕەکان، لە لاوە ڕادیکاڵەکان لە زۆر وڵاتان جا لە ئاسیا، لە ئەفریقاو لە ئەمریکای لاتینو شوێنەکانی دیکەش.

هەلومەرجی کوبا جۆرێک بوو زۆر ڕاحەت بە دەستیانەوە هات. ئەوان ١٩٥٧ لە چیاکانی «سیرا مائێسترا» دەستیان پێ کردو لە ١٩٥٩ سەرکەوتن. ئەو سەرکەوتنەوە و بەدەستەوەهاتنەوە بووە ئیلهامدەری زۆر ڕاپەڕینەکانی دیکە کەچی لە زۆر جێیان ئەمە سەرکەوتنی وەدەست نەهێنا. هەر یەکێک لە ڕێبەرانی ئەو جووڵانەوەی کوبا کە بەناوبانگەو هەموومان دەیناسین، چێگوارا. ئەو ویستی عەینی ئەو شێوازە لە بۆلیوی کۆپی بکا بەڵام نەیتوانی، بۆ خۆیشی لەوێ کوژرا.

جا بێ ئەملاوئەولا ئەوە کاریگەریی زۆری هەبوو لەسەر بیرکردنەوەی ڕێبەرانی جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧. تەنانەت لە

سەرچاوە
Serchawe

ئێرانێشدا ئەم کۆپیکردنە لە شۆڕشی کوبا کرا، ئەوەی سازمانی چریکەکان لە سیاهکەل لە ساڵی ١٣٤٩ کردیان، دیارە ئەوانیش تێیدا سەرکەوتوو نەبوون. بۆیە ئەمن ناڵێم ئەوان ئیحساسی جووڵاونەتەوە، بەڵام لە لێکدانەوەکانیاندا ئەو وردبینییە پێویستەیان نەکردبوو. دەمەوێ بڵێم عونسوری ئیحساس لە وەرێخستنی ئەو جووڵانەوەیەدا زۆر لاوازەو ئەوەی پتر تۆخو دیارە باوەڕبەخۆبوونو ئیرادەخوازیی ئەوانە.

عەلی بداغی: دەکرێ وەک نموونە بەڵگەیەک لەو پێوەندییەدا باس بکەی؟

سمایل بازیار: بەڵگە زۆرن. تۆ کە نامەیەکی کاک سولەیمان موعینی دەخوێنییەوە کە دێکۆمێنتەو هەیە، بۆت دەردەکەوێ کە لە لێکدانەوەی هەلومەرجی کوردستاندا دیققەتی تەواویان نەکردوە. چونکی لە نامەکەدا وا باس دەکا کە هەلومەرج لەبارە، خەڵک پێیان پێوەست دەبێ و ئەوان تێیدا سەردەکەون. ئەوە ئیحساسی بوون نییە، بەڵام دەکرێ بڵێین لێکدانەوەکانیان ورد نەبووە، لە سەر بارودۆخی کوردستان.

لەگەڵتم بۆ ئەوەیان. چونکی دەبینی ئەو جووڵانەوەیە لە بەشی گوندنشینەکانی کوردستاندا دەکرێ، لە شوێنێک کە چەند ساڵێکە ئیسلاحاتی ئەرزی بە فەرمانی شا کراوەو خەڵکی گوندی بوونەتە خاوەنی مەزراو مووچە. سروشتییە لەو هەلومەرجەدا کار بۆ ئەو شۆڕشگێڕانە سەختو دژوار دەبێ.

ڕاست وایە. ئەگەر باس لە هۆکارەکانی سەرنەکەوتنی بکەین، یەکێک لە هۆکارەکانی دەتوانێ ئەوە بێ.

دوایە وردتر دێینە سەر باسی هۆکارەکانی تێکشکانی ڕاپەڕینەکە، لێرە پرسیارێک دێتە گۆڕێ ئەویش ئەوەیە کە ئەو ڕاپەڕینە هەڵگری چ گوتار و گوفتومانێک بوو؟ لە بنەڕەتدا ئەو جووڵانەوەیە تیوریزە کرابوو، گوتاری تایبەت بە خۆی هەبوو؟

لە ڕاستیدا ئەوان گوفتومانێکی تایبەتییان نەبوو. ئەوان زۆر بە خێراو بەپەلە کەوتنە ڕێکخستنی ڕاپەڕینەکە. تۆ سەیر بکە ئەو ساڵەی کە ئەوان دەستیان بە ڕاپەڕینەکە کرد، ئەو ساڵە بوو کە حەمەڕەزا شا تاجی پاشایەتیی لەسەر دانا. حەمەڕەشا لە ساڵی ١٣٢٠ دەبێتە شای ئێرانێو لەسەر تەخت دادەنیشێ بەڵام دوای ٢٦ ساڵو لە ساڵی ١٣٤٦دا تاجگوزاریی کرد. کاتێک کە هەست بە سەقامگیری دەکا. ئەو کات ئیدی ژاندارمی ناوچەکە بوو، ئەمریکا ئەو نەخشەی پێدابوو، یانی نەک خۆی هەستی تەواوی بە ئەمنیەتی خۆیو وڵاتەکەی دەکرد، بەڵکوو لە پێناو ئامانجی بەرەی ڕۆژاوادا خۆی بە پارێزەری ئەمنیەتی ناوچەکەش دەزانی. ئێمە دەبێ بیر لەوەش بکەینەوە کە جووڵانەوەکە لە چ کاتێکدایە، لە کاتی شەڕی

سەرچاوە
Serchawe

ساردردا. مەبەستم ئەوەیە کە تۆ بتەوێ بە گژی ڕژێمێکی ئاوا بەو ئیمکاناتەو بەو جێگەو پێگەیە ڕاچی، دەبێ بە ئیمکاناتی زیاتر، بە وردبینیی زۆرترو بە دووربینیی باشترەوە دەست پێبکەی. خۆئامادەکردنی زیاتری دەویست هەم لەباری فیکرییەوە، هەم لەباری ماددیو لۆجستیکییەوە کارەکەیان زۆر کتوپڕ بوو، ئەوە ڕەخنەیەکە لەو ڕاپەڕینە دەگیرێ، جا ڕەنگبێ هەلومەرجی باشووری کوردستانیش وای لێکردبن کە پەلە بکەنو دەست ببزوێن.

با یەک شتی دیکەش لە سەر ڕێبەریی جووڵانەوەکە بڵێم. تۆ کە چاو لە نامەکانیان دەکەی، بەشی زۆریان کاریگەریی بیری چەپیان بەسەرەوە بوو، ئەویش چ جۆرە چەپێک، چەپی مائۆییستی. ئەوان سەرسامن بە شۆڕشی چینو ئیلهاموەرگرتن لە ئەزموونەکانی شۆڕشی چینو بە تیۆرییەکانی مائۆ کە پێی لەسەر نەخشو دەوری گوندەکانو جوتیاران دادەگرت. ئەوەی کە دەیگوت ئاوردووی شۆڕش لە گوندەکان باشتر دەسووتێو گەمارۆدانی شارەکان لە ڕێگای دێهاتەکانەوە. شۆڕشی چین بە ڕێبەرایەتیی مائۆ لەو ڕێگایەوە سەرکەوت، پێگەی سەرەکیيان گوندەکان بوون، ئەرتەشی سووری مائۆ زۆرینەی هەرە زۆری جوتیارەکان بوون، ئەوە کاریگەریی زۆری بەسەر بیرکردنەوەی زۆربەی ڕێبەرانی ٤٦ - ٤٧ەوە هەبوو، هەڵبەت حاشاش لەوە ناکرێ کە کاریگەریی بیری نەتەوایەتیش ئاوێتەی ڕاپەڕینەکەیان بووە.

عەلی بداغی: باشە بۆ ئەوان کەوتبوونە ژێر کاریگەریی بیری چەپ ئەویش لەو جۆرەی؟ بەڵگەی بۆ ئەوە چییە؟

سمایل بازیار: جیا لە تایبەتمەندیی ڕێبەرانی ئەو جووڵانەوەیە کە باسمان کرد بەشێکی دیکەی هۆکاری ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پێوەندییەی لە نێوان ئەوانو سازمانی ئینقلابیی حیزبی توودەدا هەبوو. سازمانی ئیقلابیی حیزبی توودە ئەم ڕێکخراوەیە بوو کە ساڵی ١٣٤٣ لە ئورووپا بەشێک لە جوانەکانی ئەو حیزبە پێکیان هێنابوو. دیارە هەندێ ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی توودەش وەک فرووتن و قاسمیو سەغایی لەگەڵیان کەوتبوون، بەڵام زیاتر کەسانی وەک موحسین ڕیزوانی، مێهدی خانبابا تێهرانیو کورش لاشاییو ئەو تیپە کەسانە لە حیزبی توودە جیابوونەوەو سازمانی شۆڕشگێڕی حیزبی توودەیان پێکهێنا. ئەوانیش تەواو لە ژێر کاریگەریی بۆچوونەکانی مائۆدا بوون، ئەو کاتەی بەرەی سۆسیالیستی لە دنیادا ئینشعابی تێکەوت، یانی یەکیەتیی سۆڤییەتو چین ڕیزی خۆیان لە یەکتر جیاکردەوە، لە ژێر کاریگەریی ئەم ئینشعابە لە زۆربەی وڵاتانی دنیادا لە نێو حیزبە کۆمۆنیستییەکاندا ئەو جیابوونەوەیە ڕوویان دا. ئەم ڕێکخراوەیەی ئینقلابیی حیزبی توودەش لەو چوارچێوەیەدا دروست بوو. ئەوان یەکیەتیی سۆڤیەتیان بە ڕیویزیونیسیت تاوانبار دەکردو دەیانگوت ئەوان پێداچوونەوەیان بە بنەماکانی مارکسیزمو لێنینیسمدا کردوە. جا ئەو ڕێکخراوانە باوەڕیان بە خەباتی چەکداری هەبوو و کاریگەریی مائۆییسمیان بەسەرەوە بوو. ڕێبەرانی جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧و ئەوانە پێکەوە پێوەندیيان هەبوو.

بەڵگەیەکی دیکە بۆ ئەوەی زۆربەی ڕێبەرانی خەباتکاری جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ چەپی مائوییستی بوون بیرەوەرییەکانی یەکێک لە ڕێبەرانی سازمانی ئینقلابیی حیزبی توودە کورش لاشاییە. کورش لاشایی لە ئورووپاڕا گەڕاوە، هاتەوە باشووری کوردستانو تەقریبەن دوو مانگیان لەگەڵ بووە. لەگەڵ کاک سمایل شەریفزادەو کاک حەمەدەمین سیراجیو ئەوان زیاتر لە دوو مانگ لە ناوچەدا جەولەی کردوە.

دوایە دەڕواتەوە ئورووپا کە دێتەوە ئی دیکەش لەگەڵ خۆی دێنێ، بەڵام ئیدی ڕاپەڕینەکە کۆتایی پێهاتوە، تەواو بووەو بەشێک لە ڕێبەرەکانی شەهید بوون. لە لاپەڵای بیرەوەرییەکانی کورش لاشاییدا تێڕوانینی چەپی مائۆئیستیی ڕێبەرانی ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ دەبیندرێو بە تایبەتی لە نامەکانیاندا کە بۆ د. قاسملوو و کەریم حیسامییان نووسیوە کە تێیدا پێداگری لەسەر پێویستیی خەباتی چەکداریو دەوری جوتیارانو گوندەکان لە بەرپاکردنی شۆڕشدا دەبینین.

با ئەوەش بڵێم چەند ساڵ پێشتریش سازمانی ئینقلابیی حیزبی توودە ویستی لە نێو ئێلی قەشقایی لە باشووری ئێران لە خانو دەرەبەگەکان بە ڕیفۆرمەکانی شا لە بابەت زەویو زار ناڕازی بوون کار بکەنو ئاراستەی پێبدەن کە سەرکەوتوو نەبوون. دیارە ئەوەی قەشقاییەکان ملبادانو سەربزێویی خانو دەرەبەگەکان بوو بە ڕیفۆرمەکانی شا و ناچێتە چوارچێوەی ڕاپەڕین، چون فیکرو ڕێکخستنو ئیرادەی تێدا نەدەبینرا.

عەلی بداغی: **باشە پێوەندیی نێوان سازمانی ئینقلابیی حیزبی توودەو خەباتکارانی ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ چۆن دروست بووە؟ ئەوان لە وڵاتانی ئورووپایی، ئەمان لە باشووری کوردستانو چیاکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان؟**

سمایل بازیار: ئەو پێوەندییە لە ڕێگای «مام جەلال»ەوە دروست بووە. دوای دروستبوونی کێشەو ناکۆکی لە نێوان ڕێبەری شۆڕشی ئەیلوول کە باڵی مەکتەبی سیاسیی پارتی جیابوونەوە ، مام جەلال یەکەم کەس لە ڕێبەرانی کوردە کە کاریگەریی ئەندێشەکانی مائۆی لەسەر بوو. یانی دەتوانم بڵێم مام جەلال زووتر لەو کاتو لە نیوەی پەنجاکانی زایینییەوە کەوتبووە ژێر کاریگەریی بیرو ئەندێشەکانی مائۆ. ئەو بۆ خۆی ئەو کات بۆ بەشداری لە فستیڤاڵێکی خوێندکارانی جیهان سەردانی چین دەکاو ئەوێ دەبینێو بە تەواوی دەکەوێتە ژێر کاریگەریی بیرو ئەندێشەکانی مائۆ. ئەمانە، واتە باڵی مەکتەبی سیاسی لە دەرەوەی وڵات، لە بێرلین نەفەریان هەیەو لەگەڵ ڕێبەرانی سازمانی ئینقلابی یەکتر دەبینن‌و بەو جۆرە پێوەندییەکان لەگەڵ خەباتکارانی ڕۆژهەڵات دروست دەکەنو کەسانێکی وەک کورش لاشایی دێنەوە بەکرەجۆ و لەوێ لەگەڵ سمایل شەریفزادەو ئەوان یەکتر دەگرنو دێنەوە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. واتە لە ڕێگای مام جەلالەوە ئەم پێوەندییە دروست بوو.

عەلی بداغی: بە هەموو ئەو سەرنجو تێبینییانە ئەگەر بمانەوێ باس لە گرینگیی ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ بکەین دەبێ قامک لەسەر چی دابنێین؟ ئێوە گرینگیی ئەو جوولانەوەیە لە چیدا دەبینن؟

سمایل بازیار: با لە پێشدا و سەرەتا بزانین ئەو ڕاپەڕینە لەبەرچی بۆ حیزبی دێموکرات گرینگە. حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە دوای رووخانی کۆماری کوردستان ئەگەرچی تێکۆشانی بووەو خەباتەکەی هەورازو نشیوی زۆری بە خۆیەوە بینیوە. بەڵام هەتا ئاشکرابوونەوەی تێکۆشانی لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ٥٧ لە ١١ی ڕەشەمەدا و لە میتینگەکەی مەهابادا؛ جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ دیارترینو بەرجەستەترین قۆناغی چالاکیو فەعالیەتێتی.

دیارە لەو ماوەیەدا خەبات بووە، چالاکی بووە، ئەندامانی ئەو حیزبە کەوتوونەتە زیندانەوە، بەڵام ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ گرینگترینی ئەو مێژووەیە. واتە لە دوای کۆماری کوردستانەوە هەتا شۆڕشی ١٣٥٧ ئەمە لوتکەی چالاکیو تێکۆشانی حیزبی دێموکراتی کوردستانە. ئەگەر دەبینی لە میتینگی ١١ی ڕەشەممەدا پێشوازییەکی بەرین لە حیزبی دێموکڕاتی کوردستان کرا بەشێکی کاریگەریی ئەم ڕاپەڕینەیە. ڕاستە بیرەوەرییەکانی کۆمار، نۆستالیژیای کۆمار ئێستاش لە بیری بەشێکی خەڵکدا هەر مابوو، بەڵام کۆمەڵانی خەڵک کە ڕوو لە حیزب دەکەن، حیزبێک کە ساڵەهایە دوورە لە خەڵکو چالاکیی ئاشکرای نەبووە، خەباتەکەی کز بووە، ئەدی چۆنە پێشوازییەکی ئاوای لێدەکرێ؟ ڕاستە بەرنامەو شوعارەکانی حیزب گرینگن، بەڵام بەبێ ئەملاوئەولا یەکێک لە فاکتەرەکانی ئەو پێشوازییە لە ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ و ئاکامەکانیەتی. چونکی هەر دە ساڵ بوو ئەو ڕاپەڕینە تێکشکابوو. کەسایەتییەکانی ئەو جووڵانەوەیە لە یادەوەریی خەڵکدا هەر مابوون. کەوابوو ئەمە خاڵێکی گرینگە. دواتر لە ئێراندا ئەمە یەکەمجارە کە ڕێکخراوێک بە کردەوە ڕوو لە خەباتی چەکداری دەکاو ئەو شێوازە بۆ خەبات لە دژی حکومەت هەڵدەبژێرێ. ڕەنگە وەک فیکر هەبووبێ، بەڵام بە عەمەلی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بە جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ یەکەم ڕێکخراوە کە پەنا بۆ ئەو شێوازە لە خەبات دەبا. بە ڕوویەکی دیکەدا ئەو جووڵانەوەیە کاریگەریی بووە لەسەر ڕێکخراوەکانی دیکە لە ئێران کە ئەو شێوازە لە خەبات بگرنە بەر. دیارە ئەوەی مهەندیس بازرگان کە باسم کرد، لە دوای سالی ١٣٤٣ یەکەم بیر و گەراکانی خەباتی چەکداری بە دژی ڕێژیمی پاشایەتی لە ئێراندا دروست دەبێ بەهۆی «بیژەنی جەزەنی»، ئەمیر پەرویزی پوویانو مەسعوودی ئەحمەدزادەو ئەوانەوە کە دوایە لە ساڵی ١٣٤٩ ڕێکخراوی فیداییانی لێکەوتەوە، ساڵی دواتر سازمانی مجاهیدنی خەلق کە ئەوانیش لە بیری خەباتی چەکداریدا بوون؛ لە کاتێکدا کە ئەو ڕێکخراوانە هەر لە فیکری ئامادەکاری دابوون ئەو لە کوردستانە کە چەخماغەی ئەم شێوازە لە خەبات لێدەردێ. ئەمن گوتم کە یەکەم هەستەکانی چریکە فیداییەکان لە ساڵی ١٣٤٣ دروست دەبێ، بەڵام یەکەم کاری بەکردەوەیان ڕووداوەکەی سیاهکەل لە ساڵی ١٣٤٩ بوو. بەبێ ئەملاوئەولا جوولانەوەی ٤٦ - ٤٧ کاریگەریی لەسەر ئەو ڕێکخراوانە بووە. تەنانەت کاک سمایلی شەریفزادە لە سەردەمی خوێندکاریشدا لەگەڵ هیندێک لە خوێندکاران کە دواتر لەگەڵ چریکەکان کەوتن پێوەندیی بووە، نامەو نامەگۆڕینەوەیان لە نێواندا بووە، وەک عەلیڕەزا نابدل، بێهرووز دێهقانی،

برای ئەشرەف دێهقانی کە دواتر هەردووکیان کوژران. ئەوەمان لەبیر نەچێ کە چۆن ئەو ڕاپەڕینە هێمنیو ئارامیی ئێرانی شڵەژاند. شا کە ئێرانی بە جەزیرەی ئارام لە دەریای تۆفانیی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست دەشوبهاند، ئەو گۆمە مەندەیان لێ شڵەقاند. ئەوانە گرینگن.

عەلی بداغی: باشە هەر گرینگە یان دەسکەوتیشی بووە؟

سمایل بازیار: ئەو گرینگییانە هەموو دەسکەوتی مەعنەوین. یەکێک لە دەسکەوتە مەعنەوییەکان درێژەدانی خەباتەو کاریگەریی لە سەر بەردەوامیی تێکۆشان داناوە. نەسڵی پاش ئەوانو نەسڵی دواتر کە من یەکێک لەوانم کاریگەریی ئەوانی بەسەرەوە بووە. بەڵام ئەو نەسلەی کە بەدوای ئەواندا کاریگەریی ئەوانی بەسەرەوەبوو کۆمەڵێک لاو بوون کە لە زانکۆکانی ئێراندا دەیانخوێندو دواتر ئەوەی کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستانیان دروست کرد، ئەوە بەرهەمی کاریگەریی ئەوان بوو. یانی ئەو نەسڵەی دوایە بوونە ڕێبەرانی کۆمەڵە، کاریگەریی ئەوانیان بەسەرەوە بوو. نەسڵی دواتر کە ئەمن بۆ خۆم یەک لەوانم، لە ساڵەکانی ١٣٥٥ - ١٣٥٦ کە دەچووینە شاخەوانی لە ناوچەی مەهابادو شارەکانی پیرانشارو سەردەشت، لەهەر مووچەیەک، لەهەر کانیاوێک کە لامان دەدا، خاوەن مووچەکە باسی کاک سولەیمانی موعینی کە بە کاک فایق دەناسرا، باسی ئەوانیان بۆ دەکردین، ئێمەش کاریگەریی ئەوانمان بەسەرەوە بوو. لام وایە لە کەم حوجرەی فەقێیان باسی مەلا ئاوارە نەکرابێ، زۆر کەس ناوی منداڵەکانی بە ناوی ئەوان دەکرد. هەروەها مینەشەم لە ناوچەی ڕەبەتو سەردەشت ناوو ناوبانگی هەبوو. دیسان تۆ چاو لە مەهابادی ئەو کات بکە کە شارێکی بچووک بوو. لەو شارەدا کە چەند کەسی جوان ئەویش لە بنەماڵە بەناوبانگەکانی ئەو شارەی لێ بکوژرێ، بزانە چ کاریگەرییەکی بووە. بۆ خۆت دەزانی کە باوکی کاک سولەیمان موعینی وەزیر بووە لە کۆماری کوردستاندا، بنەماڵەی شەریفزادە کە بازرگانێکی گەورەی شارەکە بوون، لەو شارە بچووکەدا کە دوو برای وەک کاک عەبدوڵلا و کاک سولەیمان موعینی، کاک سمایل شەریفزادە، کاک سەید فەتاح نیزامی شەهید دەبن چ کاریگەریی سایکۆلۆژیی قووڵی بەسەر شارەکەوە دەبێ. ئەو کاریگەرییە کاتی شۆڕشی ١٣٥٧یش هەر مابوو، وەک گوتم ئێمە نەسڵی دووهەمی دوای ئەوان بووین. ئەم شەهیدانە بۆ ئێمە ئیلهامبەخشو ئۆلگوو بوون؛ چۆن «خوسرەو ڕەزبە»و «بیژەن جەزەن»ی و «حەمید ئەشرەف» بۆ لاوانی ئێران سەمبوولو ئۆلگووی موبارزاتی بوون، ئەوانیش بۆ ئێمەی لاوی کورد وابوون.

عەلی بداغی: ئەدی چ شوێنکارێکی لەسەر ڕەفتاری حکومەتی ناوەندی دانا. حکومەتی پاشایەتیی تووشی چ کاردانەوەیەک کرد؟

سمایل بازیار: ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ حکومەتی پاشایەتیی تووشی شۆکو ڕاچڵەکانێکی گەورە کرد. ڕێژیمی پاشایەتی قەت

چاوەڕوانیی ئەوەی نەدەکرد، باوەڕی نەبوو کە ڕووداوێکی لەو چەشنە ئەو دوڕگە ئارامەی! لێ تێکبدا، ساڵێک پێش ئەم ڕاپەڕینە شا لە وتووێژ لەگەڵ ڕۆژنامەنووسێکی بیانیدا کە لەسەر پرسی کورد پرسیاری لێدەکا، دەڵێ ئێمە کێشەیەکمان بە ناوی کێشەی کورد نییە، هەموو لە نیژادی ئارییاییینو باسێک بەو ناوە نییە. بۆیە لەگەڵ دەسپێکی جووڵانەوەکە کاردانەوەی زۆر خێرایان هەبوو. ئەوان دەسبەجێ ئەفسەرێکی بەناوبانگی ئەرتەشی شاهەنشاهی، «ئەرتەشبود ئۆوەیسی»ی ڕاسپارد کە ڕاپەڕینەکە سەرکوت بکا. ئەو هات لە جەڵدیان ستادێکی فەرماندەیی پێکهێنا. ئەوان زۆریان گرینگی بەوەدا کە نەهێلن ڕاپەڕینەکە بۆ ناوچەکانی دیکە پەرەبستێنێ. با ئەوەش بڵێم کە حکومەتی ناوەندی لە ئێران لەو ڕووداوەدا بوو کە یەکەمجار چەکداری کوردی بەشێوەی ڕێکخراو بۆ سەرکوتی ڕاپەڕینی کوردی بەکارهێنا. بۆیە سەرکوتی ئەو ڕاپەڕینیە گرینگیی یەکجار زۆری پێدرا. ئەگەر چاو لە کتێبی «چپ بە روایت اسناد ساواک» دەکەی، ئەو کات دەزانی کە ئەو جووڵانەوەیە چەندەی هەراسان کردوونو چەندە نیگەرانن لە نفووزی ڕێبەرانی ڕاپەڕینەکە لە نێو خەڵکدا. تەنانەت لە یەکێک لە بەڵگەکاندا هاتووە کە خەڵک بۆ چارەسەری کێشەکانیان ڕوو ناکەنە ئیدارەو شوێنە دەوڵەتیو حکومەییەکان، بەڵکوو ڕوو دەکەنە ئەوان هەتا بۆیان چارەسەر بکەن. یانی کاتێک کە چاو لە بەڵگەنامەکانی ساواک دەکەی ئەو کات بۆت دەردەکەوێ کە چەندە ئەو جووڵانەوەیەو سەرکوتکردنەکەی بەلای حکومەتی پاشایەتییەوە گرینگ بووە، بۆیە بە هەموو تواناوە سەرکوتی کرد. ئەوان جیا لە کۆکو پۆشتەی سەربازی هێزی ئاسمانیو هێلیکۆپتێریان بەکار هێنا. لە دوای تێکشکانی ڕاپەڕینەکەش خەڵکێکی یەکجار زۆریان گرتو ژمارەیەکیان ئێعدام کرد.

عەلی بداغی: جوغرافیای تێکۆشانی ئەو ڕاپەڕینە بۆ هەر لەو بەشە لە موکریاندا مایەوە کە باسمان کرد؟

سمایل بازیار: وەک گوتم جووڵانەوەکە کتوپڕ بوو، دوایە مەوداو دەرەتانیان نەدرایە. دیارە ئەوەش بڵێم ئەم ڕاپەڕینە تیمێکی لە ناوچەی ورمێش بووە، بەڵام زور زوو تیمەکەیان بەداخەوە لەنێو دەچێ، ئەو تیمەی نحۆ، ناسراوی بە باپیر شکاک فەرماندەیی دەکردن. بۆیە بەرنامەش بۆ پەرەپێدان بە جوغرافیای چالاکییەکان هەبوو ئەگەر مەجالیان درابایە. هەروەها بەهۆی پێگەی سوننەتی حیزبی دێموکرات لە ناوچەی موکریان کە دیارە ئەم کەمایسییە دواتر لە بەرگریی چەکدارانەی گەلەکەمان لە دژی کۆماری ئیسلامی چارەسەر کراو جوغرافیای تێکۆشانی سیاسی لە کرماشانەوە تا ورمێو سەڵماسی گرتەوە.

عەلی بداغی: بەر لەوەی وردتر باس لە هۆکارەکانی تێکشکانی ئەم جووڵانەوەیە بکەین، دەپرسم بۆ کەمایەتییەکی زۆر کەم لە ڕێبەریی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بەشداری جووڵانەوەکە بوون؟

سمایل بازیار: نا، ئەمن پێم وانییە کە بەشی زۆرینەی حیزبی دێموکڕات لەگەڵ ئەو جووڵانەوەیە نەبووبێ. ئەی ئەوە نییە

لە هەموو ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی تەنیا یەک کەس، ئەویش کاک سولەیمان موعینی لە ڕێبەریی جووڵانەوەکەدا بووە. ناتوانم بڵێم بەشی زۆری حیزب لەگەڵ نەکەوتوە، لانیکەم نیوەی ئەندامانی حیزبی دێموکڕات لەگەڵ جووڵانەوەکە بووە. دیارە ئەمن ئاماری وردم لەسەر ئەو ئەندامانەی حیزب نییە کە لە باشووری کوردستان مانەوە، بەڵام وایە هەندێ سیمای ناسراوی حیزب هەبوون کە لەگەڵ نەکەوتن. ڕەنگبێ هۆکارەکەی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە ئەو بڕیارە ڕیسکێکی گەورە بوو. ئەتۆ دەست بۆ کارێک دەبەی کە ئیحتمالی ئەوەی تێدابچی یەکجار زۆرە، ئەمن هۆکاری سەرەکیی ئەمە بۆ ئەو خاڵە دەگەڕێنمەوە. بۆ بەشدارییان نەکرد، ڕەنگبێ ئەگەر بەپێی هەلومەرجو تێگەیشتنی ئێستا لێکدانەوەی مەنتیقیی بۆ بکەن، مەسەلەن بڵێن هەلومەرجەکە گونجاو نەبووە. تەنانەت یەکێک لەوان لە بیرەوەرییەکانیدا بە «ماجەراجوویی» ناو دەبا، بۆ خۆی چونکی تێیدا بەشدار نەبووە دەڵێ ماجەراجوویی بووە. دەتوانم بڵێم چونکی زەربی ڕیسکی ڕاپەڕینەکە یەکجار لەسەرێ بووە، بۆیە خۆیان لێ نەداوە. ئەوانەی لەم ڕاپەڕینەدا بەشدارییان کرد دەستیان لە گیانی خۆیان شوشتبووە. لە ژیاندا مانی تەنیا یەکێک لە ڕێبەرانی ئەم ڕاپەڕینە (حەمەدەمین سیراجی) سەلمێنەری ئەم ئیدیعایەیە.

عەلی بداغی: پشتیوانەکانی ئەو جووڵانەوەیە کێ بوون؟ دژبەرانی کێ بوون؟

سمایل بازیار: زۆر لەمێژە دەگوترێ، دەڵێن کوردەکان جیا لە شاخەکان دۆستی دیکەیان نییە، ئەو قسەیە لە پێوەندی لەگەڵ ئەو قۆناغە لە تێکۆشانی خەباتگێڕانی کورددا قەت ئەوەندە ڕاست نەبووە. بەڕاستی پڕ بە پێستی ئەو ڕاپەڕینە بووە. شاخەکانیان بووەو چوار - پێنج کلاشینکۆفو دوو تیربارو چەند تفەنگی کۆنی برنوو. کەس یارمەتیی نەداون، تەنانەت پشتی جیبهەشیان نەبووە، ئەویش لە کاتێکدا کە بۆ خەباتی چەکداری بوونی پشتی جیبهە ئەسڵێکی ستراتیژیو بنەڕەتی‌یە. ئەوان ئەوەشیان نەبوو.

با ئەوەمان لە بیرنەچێ لە دیوی کوردستانی عێراقدا حیزبی شیوعی لە ڕادەی تواناییو دەسەڵاتی خۆیدا زۆر جار فریایان کەوتوە.

عەلی بداغی: هەر ئەوە دەفەرمووی کە جیا لە کۆمەڵێک چەکی سووکو نیوەسووک ئیمکاناتی لۆجستیکیی دیکەیان نەبوە، ئایا ئەوە خاڵی لاوازی ڕاپەڕینەکە نییە کە بە کەیفییەتەوە بەرەنگاری ڕێژیمێکی زەبەلاح بۆتەوە؟

سمایل بازیار: پێشتر ئاماژەم پێکرد کە ئەوان بە خێراییو پەلە دەستیان دایە کارێکی گەورە. لە ڕاستی‌دا ئەوان لە سفرەوە دەستیان پێکردو بێجگە لە ئیمانو وره هیچیان شک نەدەبرد.

عەلی بداغی: گوتت کە جیا لە شاخەکان پشتیوانیان نەبووە، ئەدی دژبەرانیان؟

سمایل بازیار: دژبەرانی دیارە کە بەپلەی یەکەم ڕێژیمی پاشایەتی بوو، وەک پێشتریش باسم کرد بۆ یەکەمجار بوو لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کە حکومەتی ناوەندی هێزی چەکداری کورد بەشێوەیەکی ڕێکخراو بە گژی جووڵانەوەی کورددا بکا. ئەوە زیانێکی گەورە بوو. لەگەڵ ئەوەشدا بەداخەوە ئاغاوەتو دەرەبەگەکانیی کوردیش بە تایبەت لە ناوچەی بانە دەوری خراپیان گێڕا. ئەو هێزە ٤٠٠ - ٥٠٠ کەسەی وەدووی تێکۆشەرانی ئەم جووڵانەوەیە کەوتووە دەبینی بە چاوساغیی ئاغاوەتەکانی ئەو ناوچەیە بووە.

عەلی بداغی: ئەدی لە ئاستی ئێراندا دەنگدانەوەی چۆن بوو، توانی پشتیوانێک بۆ خۆی ببینێتەوە؟

سمایل بازیار: ئەوکاتە تاکی حیزبی سەرتاسەری لە ئێران حیزبی توودە بوو، بەڵام حیزبی توودە چۆن هاتە نێو ئەو مەوزووعەوە. حیزبی توودە کە زانی ڕێکخراوی ئینقلابیی حیزبی توودە پێوەندییان لەگەڵ ڕاپەڕینەکە گرتوە، بۆ ئەوەی ڕێبەرانی ڕاپەڕینەکە بە لای ڕێکخراوی ئینقلابیدا نەکەونو بۆ خۆیان جڵەوی ڕاپەڕینەکە لە دەست نەدەن، چونکی ئەو کات ڕێکخراوی ئینقلابییان وەکوو دوژمنی خۆیان سەیر دەکرد، ئەوانیش بە پەلەپەل وەخۆ کەوتن. هەڵبەت لەو نێوەدا دوکتور قاسملوو و کەریم حیسامی بۆ ئەوەیان زۆر هاندەر بوون کە حیزبی توودە پشتیان بگریو پاڵپشتیان بن. بۆیە دەبینین ساڵی ١٣٤٦ لە بەغدا، ڕەزا رادمەنش، سکرتێری حیزبی توودە؛ لەگەڵ کەریم حیسامی کە لە بوڵغارستان لە ڕادیۆ پەیکدا کاری دەکرد، لەگەڵ دوکتور عەبدوڕەحمان قاسملوو کە لە پراگ بوو دێنەوە بەغدا. ئەوان لەوێ لەگەڵ کاک سولەیمان موعینیو کاک حەمەدەمین سیراجی دادەنیشن. ئەوە دەریدەخا کە دوکتور قاسملوو لە بەرامبەر ئەو حەرەکەتەدا بێتەفاوت نەبووە. کاک سمایل شەریفزادەو کاک سولەیمان موعینی بەردەوام لەگەڵ دوکتور قاسملوو لە پێوەندیدا بوون، لەگەڵ کاک کەریم حیسامیش. نامەکان ماون. ئەوان بەردەوام ئاڵوگۆڕی بیروڕایان لەگەڵ یەکتر بووە. ئەو نامانە هەنو بە ئێمە دەڵێن کە کەریم حیسامیو دوکتور قاسملوو بەردەوام پێوەندییان بە جووڵانەوەکە بووە. هەر ئەوانیش حیزبی توودە هان دەدەنو فشاریان بۆ دێننو حیزبی توودەش لە ترسی ئەوەی ڕاپەڕینەکە نەکەوێتە ژێر کاریگەریی ڕێکخراوی شۆڕشگێڕیی حیزبی توودەوە، بۆیە دانیشتنێکیان لەگەڵ ڕێبەرانی ڕاپەڕینەکە بووە. لەوێ حیزبی توودە هیندێک بەڵێنیی یارمەتیو شتی دیکەیان پێدەدا؛ بەڵام هیچ شتێک لەو وادەو بەڵێنو قسانە شین نەبوو. هیچ شتێکیان نەکرد، تەنانەت هەندێک شەرتیشیان بۆ دادەنان، کە دەبێ ئەو ڕاپەڕینە چەپەکان، واتە باڵی چەپو پێشکەوتنخواز ڕێبەریی بکاو ئەوان باڵادەست بن تێیدا.

عەلی بداغی: بە تۆخی باسی ڕۆڵی دوکتور قاسملوو دەکەی، دەتەوێ بڵێی دوکتور قاسملووش یەکێک لە ڕێبەرانی ئەو

جووڵانەوەیە بوو؟

سمایل بازیار: دوکتور قاسملوو و کاک کەریم حیسامی بەردەوام لەگەڵ ڕێبەرانی ڕاپەڕینەکە لە پێوەندیدا بوون. لە دانیشتنێکی دیکە کە کاک سولەیمان موعینیو کاک سمایل شەریفزادە بە مەبەستی بەرینکردنەوەی کادری ڕێبەریی ڕاپەڕینەکە دەیکەن، دوکتور قاسملوو و کاک کەریم حیسامی کاندید دەکەن. قەرار دەدەن دوکتور قاسملوو بگەڕێتەوە کوردستانو لە بواری فیکریو پەروەردەییو فێرکاریدا یارمەتییان بدا بۆ ڕێبەریی کۆمیتەی شۆڕشگێڕی.

عەلی بداغی: ڕاپەڕینێک کە دەیەوێ پەلو پۆ باوێ، ڕاپەڕینێک کە دەیەوێ ڕێبەرییەکەی بەرینتر بکاتەوە؛ ئەدی بۆ تێکشکا؟ بۆ شکستی خوارد؟

سمایل بازیار: لە ڕاستیدا زۆر هۆکارن دەستیان داوەتە دەستی یەکتر هەتا ئەو جووڵانەوەیە تێکبشکێ. هەلومەرجی عەینی بەهیچ جۆر ئامادە نەبوو، وە تەنانەت هەلومەرجە زێهنییەکەش. بەڵام هەلومەرجی عەینی بۆ ئامادە نەبوو؟ پێگەو چەقی تێکۆشانی خەباتگێڕانی ئەو ڕاپەڕینە گوندەکان بوو، ڕاستە دەبینین لە زۆر جێگادا خەڵکانێک بوون کە پێیان پێوەست بوون. هەر لە بیرەوەرییەکانی کورش لاشاییدا دەردەکەوێ کە خەڵک بە ڕووی خۆشەوە وەری گرتوون، عەتفیان بۆ نیشان داون، یارمەتییان کردوون، پەنایان داون؛ بەڵام ئەمە هەمووشتێک نییە. ڕیفۆرمەکانی زەویو زار بە جۆرێک جوتیارەکانی بێتفاوت کردوە، شار هیچ دەورێکی نییەو بە کورتیو پوختی هەلومەرجی شۆڕشو ڕاپەڕین لەبارو ئامادە نییە. هەلومەرجەکەش سەخت بووە. ئەوەی وایکردبوو کە ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ زیاتر فشاریان بخرێتە سەرو بازنە تێکۆشانو چالاکییەکانیان تەنگەبەرتر بێتەوە. هەروەها لە ژمارەی هێزەکانیان کەم دەبۆوە، بۆیە دەبینین کە کاک سمایل شەریفزادە شەهید دەبێ خۆیو چوار کەس لەگەڵی مابوونەوە کە تەنیا یەک لەوان لەو شەڕەدا بە برینداری ڕزگاری بوو و ئێستاش بە خۆشییەوە لە ژیاندا ماوە.

دەمەوێ بڵێم هەلومەرجە عەینییەکە ئامادە نییە، بارودۆخەکە سەختە؛ لە باری زێهنیشەوە دروشمی ڕاپەڕینەکە دیار نییە کە چییە، ستراتیژییەکی ڕوونی نییە، ڕێکخستنەکانیان لاوازن، لەوە بترازێ حیزب بۆ خۆی لەو کاتەدا لاوازە، تەنانەت دیار نییە کە بە ڕەسمی کێ کەسی یەکەمی ڕاپەڕینەکەیە. مەعلوومە کە کاک سولەیمانی موعینی دەبێ کەسی یەکەمی بەرپرسایەتییەکان بووبێ، چونکی ئەو تەنیا ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبە، بەڵام بە ڕەسمی لە هیچ کوێ ئەوە نەگوتراوە. یان وتەبێژەکەی کێ بووە. دەڵێن کاک حەمەدەمین سیراجی بووە، بەڵام دەبینی لە نێو خۆیاندا ئەو شتانەیان ساغ نەکردۆتەوە. وەک گوتم زۆر بەپەلە ڕاپەڕینەکەیان وەڕێ خستوە. سەرباقی ئەوە پێشتریش باسمان کرد، لەباری چەکو تەقەمەنیشەوە لە تەنگانەدا بوون. ئەوەشمان گوت کە پشتی جیبهەشیان نەبوو، دواتر یەک ڕادیۆ و

چاپەمەنی نییە کە باسیان بکا، دەمەوێ بڵێم نە دەستیان بە ڕادیۆیەک ڕادەگا قسەی تێدا بکەن، نە ڕۆژنامەیەک هەیە هەواڵی چالاکییەکانیان بڵاو بکاتەوە. دوای شەهیدبوونیانە کە هیندێک لە ڕۆژنامەکانی حیزبە کۆمۆنیستییەکانو مەسەلەن ڕادیۆ پەیک، ئەویش بە هیممەتی کاک کەریم حیسامی باسیان دەکەن، ئەویش دوای شکانو تەواوبوونی.

ئەوانە هەموو هۆکارن بۆ تێکشکانی ئەم ڕاپەڕینە. دیارە وەک گوتم ڕێژیمیش زۆری پێ حەسساس بوو، بۆیە فشارێکی یەکجار زۆریان لەسەر بوو.

عەلی بداغی: دوای نیوسەدە لەو ڕووداوە مێژووییە، ئەگەر بە کورتی هەستی خۆت، خوێندنەوەو ڕامانی خۆت لە ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ باس بکەی دەڵێی چی؟

سمایل بازیار: دەڵێم ئەوان نەسڵێکی لەخوبووردووی عەمەلگەرا بوون، ئەوە پێناسەی منە بۆ ئەو خەباتکارانە، بۆ ئەوان کە ئارمانخوازو بەبیرو باوەڕ بوون. ئەوان ئێستاش ئیلهامدەرن بۆ زۆر کەس بە تایبەت خوێندکارانی ئارمانگەرا و ڕادیکاڵ، ئەوان ئێستاش هەر وەک ئولگوو سەیریان دەکرێ.

ئەگەر کەسێکی وەک چێگوارا دەبێتە ئەو کەسایەتییە، دەبێتە ئولگویەک بۆ زۆربەی زۆری گەنجەکانی ئارمانخوازەکانی دنیا، ئەو پزیشکێکی ئارژانتینییە کە لە چیاکانی بۆلیوی دەکوژرێ؛ کاک سمایل شەریفزادەش مهەندیسێکی جەوانە کەساڵێک دوای وی شەهید دەبێ. ئەو لە دارستانەکانی بۆلیەوی شەهید دەبێ، ئەمیش لە شاخەکانی کوردستان، دەبینین کە خاڵی هاوبەشیان زۆرە، ئارمانەکەیان هەر یەکە، هەر دووکیان دەست لە پیشەکانیانو ژیانی ئاسایییان هەڵدەگرنو وەدووی ئارمانەکانیان دەکەون. چێگوارا دەیتوانی وەک پزیشکێک ژیانی ئاسایی خۆی لە ئارژانتین بکا، کاک سمایل شەریفزادەش وەک مەهەندیسێک درێژە بە ژیانی خۆی بدا. شتێکی لەوە گرینگتر، ئەو پۆلە لە خەباتکارانی کورد کوردستانیان تێکەڵ بەو ڕوحی خەباتگێڕییە کرد کە ئەو کات لە دەیەی ٦٠ی دا لەسەرتاسەری جیهان لە کەفو کوڵدا بوو. لە هانۆی لە ویتنام، لە هاوانا لە کوبا، لە ئەلجەزایر، لە غەنا، لە پاریس، ئەوان کوردستانیان تێکەڵ بەو ڕوحە خەباتگێڕییە کرد، یانی کوردستان لەو ڕەوتە بەجێ نەما. یانی کە باس لە دەیەی ٦٠ دەکەین، کوردستان غایب نییە، ون نییەو جێگەی خۆی لەم قۆناغە تاریخسازەی سەدەی بیستەمدا هەیە.

سەرچاوە: ڕۆژنامەی کوردستان ژمارە ٧٠٣.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٧ی مای ٢٠١٧

ڕۆژی گەشبینی بە داهاتووی خەباتی شوناسخوازیی کورد

سمایل بازیار

لەوەڕا کە ئەم ڕۆژە ڕۆژی ئاڵا و پێشمەرگەی کوردستانە و ڕۆژی یادکردنەوە و پیرۆزکردنی ڕۆژێکی نەتەوەییە نەک حیزبی، کەوابوو هەوڵ دەدەم بە کورتیش بێ، ئاوڕ لە دۆزی کورد لە بەشەکانی تری کوردستانیش بدەمەوە، هەرچەند لەسەر ڕۆژهەڵاتی کوردستان پتر هەڵوێستە دەکەم.

ئەگەر بۆ قسەکانم یان بۆ ئەو سیمینارە، عینوانێک دابنێم، ناوەکەی "ڕۆژی گەشبینی بە داهاتووی خەباتی شوناسخوازیی نەتەوەی کورد"ە. ئامانجی وتارەکە چییە؟ هەوڵ دەدەم بیسەلمێنم دوای نیزیک بە سەد ساڵ لە خەباتی شوناسخوازیی نەتەوەکەمان بەرامبەر بە داگیرکەرانی کوردستان، کورد لەو ململانێ و خەباتەیدا سەرکەوتووە و ئەوە داگیرکەرانی کوردستانن لە ستراتێژی خۆیاندا بەرامبەر بە کورد شکستیان هێناوە.

ڕۆژهەڵاتی کوردستان

ناسیۆنالیزمی ئێرانی لە کۆتاییەکانی سەدەی ١٩ و سەرەتای سەدەی ٢٠ەم و دەقیقتر بڵێم لەگەڵ بزاڤی مەشرووتە دەرکەوت، دیاردەیەک کە پێشتر لە مێژووی ئەم وڵاتەدا نەبووە، بەرهەمی ناسیۆنالیزمی ئێرانی "نەتەوەی ئێران" کە لەگەڵ یەکەم قانوونی ئەساسیی ئەم وڵاتە (١٩٠٦) بە فەرمی ناوی هێنرا. "نەتەوەی ئێران" دەستەواژەیەکی فانتازی و دەستکرد بوو، کە بە مەبەستی سیاسی داتاشراو بوو، چونکە لەسەر بنەمای زمانی فارسی، کولتووری فارسی و مەزهەبی

شیعە دادەمەزرێ و هیچ تەعبیرێک یا گوزارشتێکی لە شوناسی نەتەوەکانی دیکەی نیشتەجێ لەم یەکە جوغرافیاییەی کە پێی دەگوترێ ئێران نەدەکرد، کە کورد یەک لەو نەتەوانە بوو.

بیست ساڵ لەدوای لە دایکبوونی ناسیۆنالیزمی ئێرانی و بەرهەمەکەی "نەتەوەی ئێران" بە چوونەسەر تەختی شایەتی ڕەزاخانی پەهلەوی، کە گوزارشتی لە دەوڵەت - نەتەوەی مۆدێرنی ئێران دەکرد، ناسیۆنالیزمی ئێرانی چووە قۆناغێکی تری ژیانی خۆیەوە، واتە دروستکردنی "نەتەوەی ئێران". نەتەوەی ئێران کە تا ئەوکات لەسەر کاغەز مابۆوە، دەچێتە قۆناغی پراکتیکەوە و دەبێ بە کردەوە درووست بێ. بەم جۆرە پڕۆسەی نەتەوەسازی لە ئێراندا دەستی پێکرد.

پڕۆسەی نەتەوەسازی لەسەر بنەمای یەک دەوڵەت، یەک نەتەوە، یەک کولتوور دەستی پێکرد و، بۆ ئەم مەبەستە دەبوو نەتەوەکانی دیکە، کولتوورەکانی دیکە و زمانەکانی دیکە، لە نەتەوە و زمان و کولتووری فارسیدا بتوێنەوە و، ئەمەش لە ڕێگەی هێرش بۆ سەر کولتووری نەتەوەکانی دیکە دەستی پێکرد، بەهۆی ئامرازەکانی دەسەڵات وەکوو سوپا و بورۆکراسییەکی لە حاڵی پەرەسەندندا. بەم جۆرە پڕۆسەی نەتەوەسازی لە ئێراندا بە شێوازێکی غەیرە دێموکراتیک و لە ڕێگەی زۆر و بە زەبری هێز و داسەپاندن و بە دوور لە ویست و ئیرادەی نەتەوەکانی ئێران دەستی پێکرد.

ئەمە سەرەتای دەستپێکی ستەم و چەوسانەوەی نەتەوەیی بە شێوازێکی مۆدێرن و سیستماتیک بوو لە ئێراندا، کە بە درووستبوونی دەوڵەت - نەتەوەی ڕەزاشای پەهلەوی دەستی پێکرد.

ناسیۆنالیزمی کوردیش لە پەرچەکردار بە ناسیۆنالیزمی ئێرانی کە ناسیۆنالیزمێکی هێرشبەر بوو فۆڕمی گرت و بەگژ ئەم ناسیۆنالیزمە هێرشبەرەدا چووەوە و بە چالشی کێشا. بەم جۆرە ستارتی خەباتێکی درێژ خایەن لێدرا کە ئێستا ئەوە بۆ سەدەیەک دەچێ. کۆماری کوردستان، ڕاپەڕینی ٤٦ - ٤٧ و بزووتنەویەک بە تەمەنی ٤٠ ساڵ درەوشاوەترین دەرهاویشتەی ئەم خەباتە بوون.

نێوەرۆکی ئەم خەباتە چ بوو؟ نێوەرۆکی خەباتی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ماوەی ئەم سەدەیە، خەباتی شوناسخوازی بوو. ئەندامانی کۆمەڵگەی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ماوەی ئەم ١٠٠ ساڵەدا هەست و بیر و هەڵوێستی خۆیان بە شێوازی فرەڕەهەند و جۆراجۆر دەربڕیوە بۆ ئەوەی شوناسی نەتەوەیی خۆی بسەلمێنێ و بە ئامانجێکی سیاسی بگا.

شێوازەکانی ئەم دەربڕینە لەم تەوەرانەدا پوخت دەکرێنەوە: خەباتی چەکدارانە، نافەرمانیی مەدەنی، خوڵقاندنی هونەر و ئەدەبیاتی نەتەوەیی و چالاکیی مەدەنی.

خەباتی چەکدارانە؛ خەباتێکی سەخت و دژوار بۆ ماوەی پتر لە ١٥ ساڵ و بێ پسانەوە و چالاکییەکانی ئەم ساڵانەی دوایی، لە "گردینە"ی "هەمزە سارتکەیی" ڕا بگرە تا "قەرەسەقەل"ی کەماڵ خزری، "سەقز"ی "شێخ غەریب"، "کۆساڵان"ی مینبەرییەکان، "دەری ئارگەش"ی "مەریوان" و "کامیاران"ی "حەمەی کامیاران".

نافەرمانی مەدەنی؛ لە شێوەی خۆپێشاندان و مانگرتنی گشتی و داخستنی دووکان و بازار لە شارەکانی کوردستان بەهۆی تیروری دوکتور قاسملوو و شەرەفکەندی و دووپاتبوونەوی لە ساڵانی دواتردا، ئیعتراز بە کوشتنی شوانەی سەید قادر، ئیعدامی فەرزاد کەمانگەر و هاوڕێیانی و دەربڕینی هەستی خەڵکی کورد لە ڕۆژهەڵات بە شێوازی جۆراجۆر وەک خۆپیشاندان، گردبوونەوە و هەڵپەڕکێ لە شین و شاییی بەشەکانی دیکەی کوردستان.

خۆڵقاندنی هونەر و ئەدبیاتی نەتەوەیی؛ لە بوارەکانی شێعر، ڕۆمان، فیلم، پەیکەرسازی، شانۆ، چاپەمەنی و موزیک. شیعرەکانی مامۆستا ئاسۆ، سەلاحی ئاشتی، عەلی ئولفەتی، گەردیگلانی، مارف ئاغایی، ڕەزایی، تاباک، ناسر ئاغابرا و شوانە و زۆریتر، ڕۆمانی گابوری هیدایەتی، گوڵی شۆرانی عەتا نەهایی و بەرهەمەکانی ئەمیری، فیلمەکانی قوبادی وجەمیل ڕۆستەمی، پەیکەرەکانی هادی زیائەدینی کە لە سیما و ڕەمزە نەتەوەییەکان دروستی کردوون، شانوی قوتبەدینی سادقی، موزیکی گرووپی فوول هارمونیکی کاوە فەقێزادە تا هونەرمەندانی ناوچەیی و فولکلوربێژ و دەرکردنی دەیان گوڤار، ڕۆژنامە و وەرگێران.

چالاکیی مەدەنی؛ ئەو جووڵەیەی سەرەتا بە دروستکردنی ئەنجومەنەکانی ئەدەبی و یادکردنەوی بۆمبارانی شیمیایی هەڵەبجە لە تاران و شارەکانی دیکە دەستی پێکرد و، گەیشتە بەڕێوەبەردنی ڕێورەسمە نەتەوەییەکان و نەورۆزی جامانەکان و مەریوانی پێشەنگ لە خەباتی مەدەنی و شەهیدانی ژینگەی ئەم دواییە و هتد.

ئەم خەبات و چالاکییانەی ئەم سەدەیە و بەتایبەتی لە ٤٠ ساڵی ڕابردوودا کە من نموونەکانم بەم قوناغە هێناوە ناسیونالیزمی ئێرانییان بە چالش کێشاوە و بە تایبەتی لەم چەند دەیەی ڕابردوو بۆتە هۆی ئەوەی کە کۆمەڵگەی کوردی بنەماکانی شوناسی خۆی لەگەڵ ئەویتر بە زەقی ببینێ و وەکوو داگیرکەر لێی بڕوانێ. هەر بۆیەش دەبینین وێژمانی نەتەوەیی لە ٣٠ - ٤٠ ساڵی ڕابردوو بەملاوە لە کەش و هەوای سیاسیی کوردستاندا وێژمانی زاڵە، بە پێچەوانەی دەیەی ٤٠ و ٥٠ی هەتاوی. هەڵوێستی ناسیونالیزمی ئێرانی بەرامبەر بە دۆزی کورد و پرسی نەتەوەیی لە ماوەیی١٠٠ ساڵی ڕابردوودا و تا هەنووکە چ بووە؟ ڕوانینێکی تەواو ئەمنییەتی و وەک پرسێکی سیاسی و واقعییەتێکی کۆمەڵگەی ئێران سەیری نەکردووە. هەر بۆیەش هەرگیز بە جیددی لە ڕێگەی وتووێژ و دیالۆگەوە بۆ چارەسەری هەنگاوی نەناوە، بەڵکوو لە ڕێگای هێرشی نیزامی، میلیتاریزەکردنی کوردستان، تیرور، ئیعدام، زیندان و دورخستنەوە ویستوویەتی چارەسەری ئەم قەیرانە

بکا و لە ڕاستیدا کۆتایی بە پرسی کورد بێنێ.

ئەم تێڕوانین و سیاسەتی ناسیونالیزمی ئێرانی لە ١٠٠ساڵی ڕابردوو لەلایەن سێ دەسەڵاتی ناوەندی بەڕێوە چووە، ڕەزاشای پەهلەوی، حەمەڕەزاشا کوڕی لە ٤٠ ساڵی ڕابردوودا وکۆماری ئیسلامی. ڕەزاشا سمکۆی شکاکی بە فێڵ و تەڵەکە و بە وتەی مێژوونووسانی ئێرانی بە (تدبیرکمند) لەنێو برد، حەمەڕەزاشای کوڕی قازییەکانی ئیعدام کرد، کۆماری ئیسلامی قاسملوو و شەرەفکەندیی لە جەرگەی ئورووپای موتەمەدیندا! تیرور کرد. ئەگەر حەمەڕەزاشا ١١ کەسایەتیی فەیزوڵابەگیی لە یەک ڕۆژدا بە پەتی سێدارەوە کرد، کۆماری ئیسلامی لە یەک ڕۆژدا ٥٩ لاوی لە شارێکی بچووکی وەک مەهاباد ئیعدام کرد. تا ئەو ڕۆژەی هاوپەیمانان ڕەزاشایان لە تەختی شایەتی هێنا خوار و هەڵیانداشت بۆ ئەفریقای باشوور، سەرۆک عەشیرەی کورد کە ملی بۆ سیاسەتی سینتڕالیزەکردنی ئێران ڕانەکێشابوو، لە زینداندا بوون (بیرەوەرییەکانی گرووپی ٥٣ کەسی یا گرووپی ئەرانی زانیاریی سەرنجڕاکێشی لەم بارەیەوە تێدایە). حەمەڕەزاشای کوڕی تا ئەو ڕۆژەی لە فڕۆکەخانەی تاران بە چاوی گریانەوە بۆ هەمیشە ئێرانی بەجێ هێشت، زیندانیی ٢٥ ساڵەی کورد لە زیندانەکەیدا هەبوون (عەزیزیوسفی، غەنی بلووریان و ڕەزا شەلتوکی و عەلی عەمووبی کوردی کرماشانی) و لە ئێستاشدا کۆنترین زیندانی سیاسی لە ئێراندا ژن وپیاوی کوردن. (زینەب جەلالیان ١١ ساڵە لە زیندان دایە وحوکمی هەتاهەتایی بۆ بڕاوەتەوە. عوسمان مستەفاپوور، محەممەد نەزەری و کەماڵ شەریفی بەڕێز ٢٧، ٢٥ و ١٠ ساڵە کە لە زیندان دان.)

ئاماژەم بەوەکرد کە داگیرکەر هیچ کات بە جیددی و لە ڕێگەی دیالۆگەوە بۆ چارەسەری پرسی کورد هەنگاوی نەناوە، بەڵکوو بە سەپاندنی شەڕ و گرتنەبەری ڕێگەی توندوتیژانە، بەرگریی چەکدارانەی بەسەردا سەپاندووین. هەندێک کەس پێیان وایە هەر لە سەرەتاوە دەستبردن بۆ چەک هەڵە بووە، وەک شێوازێک لە خەبات لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و نەدەبوو بۆ بەرگری لە ماف و ئازادییەکانی نەتەوەکەمان ئەم شێوازە لە خەبات هەڵبژێرین. ئێمە شەڕ بە یەکێک لە دزێوترین و قێزەونترین دیاردەکانی مێژووی مرۆڤایەتی دەزانین، هەر بۆیەش هەرگیز حەزمان نە لە شەڕ و نە لە چەک هەڵگرتن بووە. چ لەوی تاڵتر و ناخۆشتر کە منداڵ هەتیو بکەوێ، دایک جەرگی بسووتێ و عافرەت بێوەژن بکەوێ، جا فەرق ناکا چ عەرەب، چ فارس، چ تورک و چە کورد، ئەمانە هەمووی دەرهاویشتەی شەڕن. لە ڕێوڕەسمی پەردەلادان لە کتێبی فەرماندەرانی شەهیدی حیزبی دێموکراتدا گوتم: بە شاهیدی بەشێک لە ئێوە کە لەو ڕێورەسمە دان و لە نێزیکەوە ئەو فەرماندەرانەتان دەناسی، بە جۆرئەتەوە دەڵێم هیچ کامیان نە پێیان خۆشبوو بکووژرێن و نە کەس بکووژن.

ئێمە وەک کورد هەرگیز هێرشمان نەکردووەتە سەر هیچ نەتەوەیەک و هەرگیز خاکی هیچ نەتەوەیەکی دیکەمان داگیر نەکردووە. ئێمە چمان ویستووە؟ بە ئازادی لە سەر خاکی خۆمان بژین و مافی بڕیاردانمان لەسەر چارەنووسی سیاسیی خۆمان هەبێ، ئەمە تاوانی ئێمەیە. ئیستا لایەنگرانی ئەم ڕوانگەیە چ ئاڵتێرناتیوێکیان لە تێکۆشان پێ شک دەهات بۆ

دابینکردنی ماف و ئازادییەکانی نەتەوەکەمان؟ مەگەر غەنی بلووریان و هاوبیرانی لە حیزبی دیموکرات جیا نەبوونەوە بۆ ئەوەی لە ڕێگەی خۆیان گوتەنی، "ئاشتیخوازانە"وە دۆزی کورد چارەسەر بکەن. مەگەر چەکیان دانەنا و تەنانەت پشتیوانییان لە کۆماری ئیسلامی نەکرد بە پاساوی "دژەئیمپریالیست بوونی خەتی خۆمەینی". ئایا توانییان لەم ڕێگەیەوە ماف و ئازادییەکانی گەلی کورد دابین بکەن؟ هەروەک بینیمان ئەوانیش کەوتنە بەر تیغی ڕەحمەتی کۆماری ئیسلامی و، قەدەغەبوونی چالاکی، زیندان، ئیعدام و ڕاودوونانی ئەندامانیان بە نەسیب بوو.

ئایا ئەحمەد موفتیزادە و ناسر سوبحانی دەستیان بۆ چەک بردبوو؟ ئەوان نە سێکۆلار بوون و نە چەپ و نە لە خانەی ئەحزابی "براندازدا" بوون، بەڵکوو ئیسلامی، موتەدەین و تەنانەت لە مەقتەعێکدا بەرگریشیان لە کۆماری ئیسلامی کرد، کەچی چارەنووسی ئەوانیش هەر زیندان و کوشتن بوو. ئێمە هەمیشە پێمان وابووە چارەسەری پرسی کورد دەبێ لە ڕێگەی دیالۆگ و وتوویژ بێ، پێمان وابووە گرییەک کە بە دەستی دەکرێتەوە بۆ بە ددان بیکەینەوە، ئێمە هەرگیز وتوویژمان وەک پرەنسیپێک لە شێوازی خەبات ڕەت نەکردۆتەوە، بەڵام ئەگەر لایەنی بەرامبەرت ئامادە نەبوو و یا نیاز پاک نەبوو، وتوویژ مانای هەیە؟

لە ٤٠ ساڵی ڕابردوو کۆماری ئیسلامی سێ جار لە گەڵ بزووتنەوەی کورد یا لەگەڵ لایەنێکی ئەم بزووتنەوەیە وتووویژی هەبووە.

جاری یەکەم لە پاییزی ١٣٥٨ لە گەڵ دەستەی نوێنەرایەتی گەلی کورد وتووویژی ئاشکرای بوو. دوای چەند مانگ وتوویژەکان گەیشتنە بونبەست. دواتر حیزبی دێموکرات یەکلایەنە درێژەی پێدا و هەر بۆیەش پێی دەگوترا سازشکار"، ئەم هەوڵە یەکلایەنەش گەیشتە بونبەست. لە ڕاستیدا ئەوە کۆماری ئیسلامی بوو کە باوەڕی بە وتوویژ نەبوو و مەبەستی لە وتووویژ کرینی کات بوو بۆ پتەوکردنی بناغەکانی خۆی؛ چونکە ئەو کات هێشتا بە باشی جێی نەگرتبوو، بۆ سەلماندنی ئەم ئیدعایە و نیازپاک نەبوونی کۆماری ئیسلامی با لە قسەکانی هاشمیی ڕەفسەنجانی ورد ببینەوە:

لە "صورت جلسە"ی شورای ئینقلاب لە ١١ی سەرماوەزی ساڵی ١٣٥٨، لە زمانی ڕەفسەنجانیوە هاتووە، ئەوان (کوردەکان) بە هیچ شتێک ڕازی نین مەگەر وڵاتێکی سەربەخۆی غەیری ئیسلامی، پێتان وانەبێ بە وتوویژ چارەسەر بێ، بێگومان لە گەڵیان تووشی شەڕ دەبین. (سەرچاوە: مسعود رضوی روزنامەی همشهری سال ١٣٧٢)

جاری دووهەم، لە ڤییەن، پێتەختی وڵاتی ئۆتریش و ئەم جار وتوویژ بە نەهێنی، ئاکام: تیروری دوکتور قاسملوو.

جاری سێهەم: ئەم جارەش بە نەهێنی و ئاکامەکەی هیچ! وەزیری ئیتلاعات لە مەجلیسی شوورای ئیسلامیدا دەڵێ، ماوەیەک لەوە پێش لە گەڵ "گروهکهای معاند" وتووێژمان هەبوو، تا زانیاریی خۆمانیان لەسەر بەڕۆژ بکەینەوە. ئایا ئەو نموونانە کافی نیین بۆ ڕەوینەوی گومانی نیازپاکیی کۆماری ئیسلامی بۆ وتووێژ؟

ئێستا کە نیزیک بە ۱۰۰ ساڵ لە دەسپێکی هەوڵی ناسیونالیزمی ئێرانی بە هۆی دەوڵەتی شێوە مودێرنی ڕەزاشای پەهلەوی بۆ دروستبوونی "نەتەوەی ئیران" و ئاسیمیلەکردنی نەتەوەی کورد لە بۆتەی نەتەوەی فارسدا تێدەپەڕێ، بزانن ئایا داگیرکەر بە ئامانجی خۆی گەیشتووە؟ هەروەک دەزانن لە درێژەی هەمان ڕویکەرد و ستراتێژیی ناسیونالیزمی ئێرانی، واتە پەنابردن بۆ سەرکوتی هەوسارپچڕاو بەرامبەر بە گەلی کورد، سێ مانگ پێش ئێستا کۆماری ئیسلامی هاوکات لەگەڵ ئیعدامی سێ زیندانیی سیاسیی کورد، قەڵای دێموکراتی مووشەکباران کرد، کە لە ئاکامدا پۆلێک لە خەباتگێڕانی کورد گیانیان لەدەست دا و ژمارەیەک بریندار بوون.

وەڵامی کۆمەڵانی خەڵک لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەم هێرشکارییە و ئیعدامەکان چ بوو؟ وەڵام، مانگرتنی سەرانسەری لە ۲۱ی خەرمانان لە شارەکانی کوردستان، مانگرتنێک کە لە ٤٠ و بگرە ۱۰۰ ساڵی ڕابردوودا، وەک گەورەترین نافەرمانیی مەدەنی، بەم پانتایە و ژومارەیە بێوێنە بوو.

ئەم مانگرتنە میلیۆنییە، شارستانییە، کۆمەڵایەتییەی کوردستان دوو دەرهاویشتەی گرینگی هەبوو: یەکەم، پەیامێک بوو بۆ داگیرکەر کە لە دوای ۱۰۰ ساڵ بەتایبەت لە ٤٠ ساڵی ڕابردوودا، لەگەڵ ئەوەی پەنای بۆ هەموو ئامرازێک بردووە، هیچ پێگە و جێگەیەکی لە کوردستاندا نییە و لە سەر خاکی کوردستان بێگانەیە و بوونی ئەو تەنیا بەهۆی هێزی سەربازی و میلیتاریزەبوونی کوردستانە. دووهەم، ئەم مانگرتنە ئەزموونێک بوو، تاقیکارییەک بوو، کە لە ئەنجامیدا دەرکەوت کە ناسیۆنالیزمی ئێرانی لەدوای ۱۰۰ ساڵ هەوڵدان، لە ئامانجی خۆی واتە دروستکردنی "نەتەوەی ئێران" و پێدانی شوناسی ئێرانی بە کورد سەرکەوتوو نەبووە و بەپێچەوانە کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەلماندی کە پێداگرە لەسەر شوناسی نەتەوەیی خۆی.

ئاستەنگەکانی بەردەم خەباتی شوناسخوازانە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە کورتخایەندا

١- یەکریزی و یەکگرتوویی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بەتایبەت لەم دۆخە هەستیارەی ئێران و ناوچە کە تێیدان زۆر لەوەی کە دەبێ بێ کەمترە و، لەو نێوەدا بە تایبەتی هیچ پاساوێک نییە بۆ یەکنەگرتنەوەی دێموکراتەکان، وەک دوو هێزی سەرەکیی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە میراتێکی هاوبەشی ٦٠ ساڵە، کە لەم خەباتە شوناسخوازییەی کورد

لەم بەشەی کوردستان پشکی شێریان بەردەکەوێ. وەدوادان و سەرنجنەدان بە ویستی کۆمەڵانی خەڵک و بەهەندنەگرتنی ئەو کەمپەین و واژۆیانەی کە بۆ ئەم مەبەستە ئەنجام دەدرێن، لەبەر چاوی وشیاری کۆمەڵانی خەڵک ون نییە و خۆدزینەوەیە لە ئەرکی نیشتمانی.

٢- ئەو ناسیۆنالیزمە کولتوورییەی کە لە ناوچەکانی خوارووی کوردستان (کرماشان و ئیلام) لە ساڵانی ڕابردوودا دەرکەوتووە، دەبێ گرینگی پێ بدرێ و ڕەهەندی سیاسی بەخۆیەوە بگرێ، تا کۆتایی بە ناهاوسەنگی تێکۆشانی شوناسخوازیی ناوچەکانی کوردستان بێ.

٣- پێکهاتەی کۆمەڵناسیی سیاسیی کوردستان تووشی گۆڕان هاتووە و لە ئەنجامیدا چینێکی ناوەندیی نوێ دەرکەوتووە. ئەم چینە کولتووری تایبەت بەخۆی هەیە و بە زمان و ئەدەبیات و مێتۆدی دەیەی ٦٠ ئاخاوتنی لەگەڵ ناکرێ.

باشووری کوردستان

لە پاش کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانی و هەڵوەشانی ئیمپڕاتۆریی عوسمانی، لەسەر خواستی هێزە سەرکەوتووەکانی ئەم شەڕە لە سەر میراتی ئەو ئیمپڕاتۆرییە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، چەندین وڵاتی تازە کە ئەفسەرانی ئینگلیسی بە خەتکێش سنووریان بۆ دیاری کردن، هاتنە سەر نەخشەی جوغرافیا. یەک لەو دەوڵەتانە عێراق بوو، کە لە ڕاستیدا میعمارەکەی خانمێکی ئینگلیسی بوو بەناوی "گرتروود بیل".

عێراق چوارچێوەیەکی دەسکرد بوو کە هەم شا و هەم خاکیان بۆ قەرز کرد. شایان (فەیسەل) لە سعوودی و خاکیان لە کوردستان بۆ قەرز کرد - کوردستان لە ساڵی ١٩٢٤ بە عێراق لکێندرا - . ئەو چوارچێوەیە وەک موزاییک لە چەندین نەتەوە و کەمەنەتەوە و ئایین و ئایینزای جیاواز پێک هات، کە یەک لەوان کورد بوو، کە بەپێچەوانەی حەز و ویستی خۆی لەو چوارچێوەیان پەستاوت.

هەر لە سەرەتای درووستبوونی دەوڵەتی عێراقی عەرەبی سوننە کە خۆی کەمینە بوو لە ئاست عەرەبی عێراق، دەستی بە سەر هەموو کاروباری دەوڵەتدا گرت و هەوڵی دا لە ڕێگەی سیستمێکی کارگێڕی و خوێندن و پەروەردەی مەرکەزییەوە، بێ گوێدانە ئەوەی کە نەتەوە و ئێتنیکی جیاواز لە عێراق دەژین، ناسنامەی عەرەبی و زمانی عەرەبییان بە سەردا بسەپێنی و بەکورتی و بەپوختی هەوڵی هاوشوناسکردنی عێراقی دا. کورد بەرامبەر بە هەوڵی ناسیۆنالیزمی عەرەبی بۆ هاوشوناسکردنی عێراق وەستایەوە و ئامادە نەبوو ناسنامەی عەرەبی قبووڵ بکا و بۆ سەلماندنی شوناسی نەتەوەیی خۆی

دەستی کرد بە خەبات و تێکۆشانێکی فرەڕەهەند. لووتکەی ئەم خەباتە شوناسخوازییە شۆڕشی ئەیلوول و شۆڕشی نوێ بوون کە سەرجەم نیزیک بە ۳۰ ساڵی خایاند.

هەرچەندە هەموو دەوڵەتە یەک لە دوای یەکەکانی عێراق هەوڵی سڕینەوەی شوناسی کوردیان داوە، بەڵام ئەو هەوڵە لە سەردەمی دەسەڵاتداریی حیزبی بەعس لە ساڵی ۱۹٦۸ەوە گەیشتە چڵەپۆپەی خۆی. داگیرکەر بە گرتنەبەری سیاسەتی تەرحیل، تەهجیر، تەعریب و تەبعیس و هەروەها پاکتاوکردنی ڕەگەزی (ئەنفال و کیمیاباران) و سیاسەتی زەوی سووتاوە - کە بریتی بوو لە وێرانکردنی گوندەکانی سنووری کوردستان لەگەڵ تورکیە و ئێران بەقووڵایی ۲۰ کیلۆمیتر و لەگەڵ خاک یەکسانکردنی شار و شارۆچکەکان (قەڵادزێ و سەنگەر)- کەمەری بە خاپوورکردنی کوردستان بەستبوو. بەڵام ئێستا کورد لە چ دۆخێکدایە لە باشووری کوردستان؟ ۷۰ ساڵ سیاسەتی داگیرکەر بۆ تواندنەوەی نەتەوەی کورد بە کوێ گەیشت؟

یەکەم: ۲۷ ساڵە کورد لە باشووری کوردستان خۆی، خۆی بەڕێوە دەبا لە ڕێی هەموو ئەو دامودەزگا و دامەزراوانەی کە پێویستن بۆ بناغەی دەوڵەتێکی نەتەوەیی و، بەکورتی هەموو واژۆیەک لە کوردستان بەدەست کوردە.

دووهەم: ۲۷ ساڵە لە کوردستان، زمانی ڕەسمی زمانی کوردییە. ئەو زمانەی کە لە ڕۆژهەڵات خوێندن و نووسین و، لە باکووری کوردستان ئاخاوتنی پێ قەدەغە بوو. گرینگی ئەم دەسکەوتە نەتەوەییە کاتێک دەردەکەوێ کە دەبینین بەسەدان زمان لە جیهاندا لە نێوچوون و چوونەتە خانەی زمانە مردووەکان، واتە ئەو زمانانەی کە کەس قسەیان پێ ناکا. بۆ تەنزی تاریخیش بێ با نموونە بە "ساطع الحصری" بێنمەوە کە لە ئەندازیارانی سەرەکیی ناسیۆنالیزمی عەرەبی بوو لە عێراق، کە لایەنگری قوتابخانەی ناسیۆنالیزمی ئاڵمانی (فیختە و هێردر) بۆ نەتەوە بوو، کە زمان بە توخمی سەرەکیی نەتەوە دادەنێن. حوسەری دەیگوت: "نەتەوەکان تەنیا بەهۆی زمانیان لێک جیا دەکرێنەوە". ئێستا نیزیک بە ۳۰ ساڵە کە زمانی نەتەوەکەی حوسەری زمانی ڕەسمی نییە و وەچەی نوێ لە باشووری کوردستان تەواو لەگەڵی بێگانەیە.

سێهەم: لە باشووری کوردستان پارەکە لە مانگی ئەیلوولدا بۆ یەکەم جار لە مێژووی کورد، ئەو هەلە بۆ کورد ڕەخسا کە بڕواتە سەر سندووقی دەنگدان تا لە سەر گرینگترین پرسیاری سیاسیی ژیانی خۆی بڕیار بدا، ئەوە ئامانجی ستراتێژیکی هەر بزووتنەوەیەکی ڕزگاریخوازە کە هەوڵ دەدا پێی بگا. کورد لە باشووری کوردستان ئەم فورسەتەی وەدەست هێنا.

ئاستەنگەکانی بەردەم خەباتی شوناسخوازیی کورد لە باشووری کوردستان لە کورتخایەندا

یەکەم: نەبوونی هاوسەنگی لە نێوان چینەکانی هەژار و دەوڵەمەند، کە گەندەڵییەکی سەر سووڕهێنەر پەرەی داوەتێ،

یەکێک لە خاڵە لاوازەکان و لە ڕاستیدا پاشنەی ئاشیلی خەباتی شوناسخوازییە لە باشووری کوردستان. بەڕێکەوت نییە کە جووڵانەوەیەکی ئیعتراز بە هەڵگرتنی دروشمی دادپەروەرانە لە ماوەیەکی کورتدا و لە مەقتەعێکدا، نیو ملیۆن دەنگ بۆخۆی مسۆگەر دەکا. ئەم جووڵانەوەیە بەرهەمی ئەم کەلێنە چینایەتی - کۆمەڵایەتییەیە. ئەم دۆخە بەجۆرێک کارتێکەری کردووەتە سەر ئینتمای نەتەوەیی لەو بەشەی کوردستان کە "د.سەلاحەددین خەدیو"، کارناسی مەسایلی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بێتە سەر ئەو باوەڕەی کە قۆناغی "پسا کوردی" لانیکەم لە دەڤەرێکی ئەم بەشە لە کوردستان دەستی پێکردووە.

دووهەم: نەبوونی گوتاری هاوبەش و هاوهەڵوێستی لە نێوان هێزە کوردییەکانی باشووری کوردستان لە بەرامبەر بەغدادا کارەساتبار دەبێ، هەر وەک کارەساتیشی لێ کەوتەوە.

باکووری کوردستان

ئەگەر ناسیۆنالیزمی ئێرانی کوردی وەک عێل و عەشیرە و قەوم ناو دەبرد، یا لە عێراق لە دەستووری کاتیی ١٩٥٨ سەردەمی عەبدولکەریم قاسم دانی بە نەتەوەی کورد هێنابوو و بەگشتی لەم دوو وڵاتەدا (هەڵبەت عێراق زۆرتر) لە چوارچێوەی کولتووریدا مەجالی دەرکەوتنیان بە کورد دابوو، لە تورکیە دۆخەکە بە جۆرێکی تر بوو. لە تورکیە نە تەنیا فورسەتی ئەم دەرکەوتنە کولتوورییە سنووردارەش نەبوو، بەڵکوو لە بنەڕەتدا، حاشا لە بوونی کورد وەک عێل و عەشیرەش دەکرا و شوناس و ناسنامەی ساختە و تەزویری دەدرایە پاڵ و بە "تورکی چیایی" دەناسێندرا. بۆ وێنە: مادەی ٨٨ی دەستووری تورکیە (١٩٢٤) دەڵێ: "هەموو دانیشتووانی تورکیە بەبێ جیاوازیی ئایینی و نژادی گشتیان تورکن". مادەی ١٩ی هەمان دەستوور دەڵێ: "هەموو تورکەکان بەرامبەر بە یاسا یەکسانن". ئەمە یانی بێجگە لە تورک هیچ نەتەوە و ئیتنێکی تر لە تورکیە نییە. لە تورکیە هەر کە کۆمار ڕاگەیەندرا (١٩٢٣) سیاسەتی توانەوە و لە نێوبردنی کوردان وەکوو نەتەوە بوو بە ئامانجی کاربەدەستانی دەوڵەت. هەوڵی ناسیۆنالیزمی تورک بۆ سڕینەوەی شوناسی کورد لە ڕێگەی سەرکوتەوە بە ڕادەیەک بوو کە "نادر ئینتسار"، مامۆستای زانکۆ لە ئەمریکا و بەرەگەز فارس دەڵێ: "لە سەدەی بیستەمدا هیچ وڵاتێک بە ڕادەی تورکیە بۆ لە نێوبردنی شوناسی نەتەوەیی کوردان هەوڵی نەداوە".

سێ ڕاپەڕینی (شێخ سەعیدی پیران ١٩٢٥)، (ئاراڕات ١٩٣٠) و (سەید ڕەزای دێرسیم ١٩٣٦)، کاردانەوەی کوردبوون بە سیاسەتی لە نێوبردنی شوناسی کوردان کە بەتوندی سەرکوت کران. کوودەتا یەک لەدوای یەکەکانی سەربازیی لە تورکیە (١٩٨٠، ١٩٧١، ١٩٦٠) و ڕۆڵی گرینگی سوپا لە ژیانی سیاسیی تورکیە لەو ساڵانەدا، نەیتوانی خەباتی شوناسخوازیی کورد کپ بکا و لە دەیەی ٨٠ی زایینییەوە، بزاڤی ڕزگاریخوازیی کورد، لە بەگژداچوونەوە بە ناسیۆنالیزمی تورک چووە قۆناغێکی نوێیەوە و لە شێوازی خەباتی چەکدارانە، بۆتە یەکێک لە درێژترین جووڵانەوە چەکدارییەکانی مێژووی

بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکانی جیهان.

ئەم بزووتنەوەیە هەر لە شاخدا قەتیس نەماوە و بە کەلکوەرگرتن لە زەمینەی ڕەخساو، خەباتی مەدەنی لە شارەکانیش هاوتەریب و پشتیوانییەتی، کە زۆر دەسکەوتی لێ کەوتۆتەوە.

ئێستا لە دوای ١٠٠ ساڵ ناسیۆنالیزمی تورک، توانیویەتی بە ئامانجی خۆی کە کۆتاییهێنان بە بوونی کورد بوو بگا؟ وڵامی ئەو پرسیارە نەخێرە، بەڵگە بۆ ئەم ئیدیعایە چییە؟

لە چەند ساڵی ڕابردوو لە هەڵبژاردنی پارلمانی لە تورکییە (HDP) ئەو حیزبەی کە نوێنەرایەتیی گەلی کورد دەکا لە دوو هەڵبژاردنی (٢٠١٥ و ٢٠١٨)دا بەشداری کردووە. دەوڵەتی تورک لە ساڵی ١٩٨٠ بەدوای کوودەتا سەربازییەکەی "کەنعان ئیڤرێن" بەربەستی ٥ لەسەدی کردە ١٠ لەسەد، تا بەم ڕێگەیە بەربەست دابنێ لە بەردەم هەر پارتێکی کوردی بۆ چوون بۆ پارلمان. بەڵام لەم دوو هەڵبژاردنەدا کورد بە شکاندنی بەربەستی ١٠ لەسەد و بگرە پتریش بە دەیان کورسیی پارلمان مسۆگەر دەکا. لە ڕاستیدا ئەم هەڵبژاردنانە پێش ئەوەی دەنگدان بێ بۆ هەڵبژاردنی نوێنەری پارلمان، دەنگدانە بە شوناسی نەتەوەیی و دەنگدانە بە ئەوەی کە من کوردم و تورک نیم.

کاتێک نیزیک بە شەش میلیۆن دەنگدەری کورد دەنگ بە ناسنامەی نەتەوایەتیی خۆی دەدا، نیشانەی شکستی ستراتێژی ناسیۆنالیزمی تورکە لە ئاست کورد. با لە وتەکانی وەزیرێکی دەرەوەی سەردەمی ئاتاتورک (١٩٢٣ -١٩٣٨) کە ڕەشترین قۆناغی مێژوویی کوردەکان بوو لە تورکیە، لە زمان کریس کۆچێرا، ورد ببینەوە، ئەمجار قووڵایی شکستی ناسیۆنالیزمی تورک لە کوردستانمان بۆ دەردەکەوێ. وەزیرێکی دەرەوەی تورک لە میوانداریییەکی سیاسیدا بەڕاشکاوی دەڵێ: "حکوومەتەکەی دەیهەوێ هەر چۆنێک بێ کوردەکان لە ئانادۆل دەر بکا، ئێستا کەمتر لە ٥٠٠ هەزار کورد لە تورکیە دەژین، ژمارەیەکی زۆر بۆ عێڕاق و ئێران ڕادەکەن، ئەوانەی ماون تووشی ئەو چارەنووسە دەبن، کە خۆیان نەگونجاندووە و لە نێو دەبرێن".

ئاستەنگەکانی بەردەم خەباتی شوناسخوازیی کورد لە باکووری کوردستان لە کورتخایەندا

سەرەڕای بەرەو پێش چوونی خەباتی شوناسخوازیی کورد لە باکووری کوردستان و شکستی ستراتێژیکی تورک لە بەرامبەر کورد کە بەرهەمی خەباتی شاخ و شار بە مانای واقعی وشەیە، هێشتا دەنگدەری کورد هەیە کە دەنگ بە حیزبی تورکی دەدا و ژمارەشیان گەلێک زۆرە. ئەم دیاردەیە دەبێ خەسارناسیی جیدی بۆ بکرێ و ئەو دەنگدەرانە دەبێ تێ بگەیەندرێن، ئەم دەنگدانەیان بە مانای پشتکردنە لە نەتەوەکەی و حاشاکردنە لە ناسنامەی نەتەوەیی خۆی.

ڕۆژئاوای کوردستان

دەوڵەتی سووریەش لە دابەشکردنی میراتی ئیمپراتۆریی عوسمانی بەهۆی فەڕانسە و بریتانیا لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانی هاتە سەر نەخشەی جوغرافیا. لەگەڵ دروستبوونی ئەم دەوڵەتە بچووکترین بەشی کوردستانی پێ برا. ئەم وڵاتە تا لە ژێر قەیمومییەتی فەڕانسەدا بوو، کوردەکان هەندێک دەرفەتی چالاکیی کولتوورییان هەبوو، بەڵام بە هاتنە سەر دەسەڵاتی نەتەوەپەرستەکانی عەرەب، نە تەنیا ئەو دەرفەتانەش نەمان؛ بەڵکوو لە مافە نەتەوایەتی و سیاسییەکانیش بێبەش کران.

لە درێژەی سیاسەتی دژبەکورد لە سووریە بە هۆی نەتەوەپەرستەکانی عەرەب لە ساڵی ١٩٦٢ لە سەرژمێرکردنی پارێزگای حەسەکە، ١٢٠ هەزار کورد لە ئامار حەزف و لە ناسنامەی سووری و مافەکانی هاووڵاتی بێبەش بوون. هەر لە هەمان ساڵدا دەوڵەتی ناوەندی دەستی کرد بە دروستکردنی پشتێندی عەرەبی. بەپێی ئەو پرۆژەیە دەبوو تەواوی کوردەکانی سنووری تورکیە بۆ ناوچە عەرەبییەکان ڕابگوێزرێن و لە شوێن ئەوان عەرەبەکان نیشتەجێ بکەن. کە ئەمە شتێک نەبوو، جگە لە سیاسەتی جیاوازیی ڕەگەزی"ئاپارتاید". بە هاتنە سەر کاری بەعسییەکان سیاسەتی لەنێوبردنی کوردەکان ڕەچاو کرا، بە جۆرێک یەکێک لە ڕێبەرانی بەعس بەناوی "محەممەد تالب هیلال" لە نامیلکەیەکدا بەرنامەی لەنێوبردنی نەتەوەی کوردی لە سووریە داڕشت. بەڵام ئێستا کورد لە ڕۆژئاوای کوردستان لە چ بارودۆخێک دایە؟ سیاسەتی جیاوازیی ڕەگەزی "ئاپارتاید" و پرۆژەی "محەممەد تالب هیلال"ی بەعسی بە کوێ گەیشت؟

لە ڕابردوودا لە ڕۆژئاوای سووریە جووڵانەوەیەکی سەربەخۆ و گشتگیری کوردی لە ئارادا نەبوو، تەنیا پارچەیەکی کوردستانە کە خەباتی چەکداری بەهۆی سروشتی جوغرافیایی (زۆرتر پێدەشت) تێیدا ئەنجام نەدراوە و هەر بۆیەش پرسی کورد لەم بەشەی کوردستان بەو جۆرەی کە دەبێ بە ڕۆژەڤ نەبووە و تەنانەت لە کتێبە کلاسیکەکانی مێژووی کورد، هێندێک لە مێژوونووسانی بیانی ئاوڕیان لەم پرسە نەداوەتەوە. بەڵام ئێستا کورد بە قۆستنەوەی ژێرانەی ئەم هەلومەرجەی کە لە ساڵی ٢٠١١ەوە، سووریە تووشی هات، توانیویەتی پرسی کورد لەم بەشەی کوردستان بە جۆرێک بەڕۆژەڤ بکا کە بە واقعی پێی بگوترێ "شۆڕشی ڕۆژئاوا". ئێستا کورد لە سێ پارێزگا (کانتۆن) دوو کانتۆنی خۆی ئیدارەی دەکا. دەسکەوتەکانی دیپلوماسی و سەربازیی کورد حاشاهەڵنەگرە. لە کاخی ئێلیزە لەلایەن سەرکۆماری فەرانسەوە میوانداری لە ئاسیە عەبدوڵڵا و نەسرین عەبدوڵڵا وەک نوێنەرانی کوردی ڕۆژئاوا دەکرێ، بە وتەی "هێمن سەیدی" نیزیک لە ناوەندەکانی ئاکادێمی لە ئینگلیستان پتر لە ١٠٠ تێزی ماستەر و دوکتورا و سیمینار لە زانکۆکانی دەرەوەی وڵات لەسەر ڕۆژئاوا نووسراوە و بەڕێوە چووە. ئێستا ئیتر زاراوەی "ڕۆژئاوا" لە چاپەمەنی و میدیای دەرەوەدا وەها جێی گرتووە کە کەمتر باکووری سووریە بە کاردەبرێ. هەروەها ڕۆڵی سەرەکیی کورد لە تێکشکانی گەورەترین و مەترسیدارترین گرووپی تیروریستیی جیهان "داعش"

سەرچاوە Serchawe

لە سووریە و گرتنی پێتەختی دەوڵەتی ئەو گرووپە، پرستیژ و ئیعتباری کوردی لە بیروڕای گشتی جیهاندا بردە سەر. هەمووی ئەم دەسکەوتانە وایکردووە کە بە جیهانی نیشان بدرێ کە سەتی ١٠ی سووریە کوردن و لە دارشتنەوەی سووریەی نوێدا لە بەرچاوگرتنی شوێن و پێگەی کورد غەیری مومکینە.

ئاستەنگەکانی بەردەم خەباتی شوناسخوازیی کورد لە ڕۆژئاوا لە کورتخایەندا

ئەگەر لە شەڕ لەگەڵ "داعش" دا پاساو هەبوو کە یەکدەست نەبوونی هێزی سەربازیی کورد، دەرهاویشتەی نگەتیڤی لێ دەکەوتەوە. لە قوناخی "پساداعش" دا ئەم پاساوە لە جێی خۆیدا نییە و بەرفراوانتر بوونی بەرەی کورد، قورسایی پتر دەبەخشێتە کورد لە موعادلاتی ئەم وڵاتەدا.

ئاکام

ئێستا لە دوای ١٠٠ ساڵ ئەگەر بەراوردێک بکەین لە نێوان وەدیهاتنی ستراتێژیی ناسیونالیزمی عەرەبی، ئێرانی و تورکی بەرامبەر بە کورد و خەبات و تێکۆشانی کورد بۆ شکست پێهێنان بەم ستراتێژییە، دەبینین ئەوە داگیرکەرانن کە شکستیان هێناوە، و نەیانتوانیوە ئەم ستراتێژییە وەدی بێنن، چونکە نەیانتوانی کورد لە ناو بەرن، نەیانتوانی ناسنامەی خۆیانی بەسەردا بسەپێنن و لە کولتوور و نەتەوەی خویاندا ئاسیمیلەی بکەن و لە هاوشوناسکردنی وڵاتەکەیان ناکام بوون. ئەو ستراتێژییە بۆیە شکستی هێنا، چونکە کورد نەیهەویست ببێ بە تورک، بە ئێرانی و بە عەرەب و خۆی پێ لەوان جیاوازە. لە بیرمان نە چێ لە ڕێرەوەی مێژوودا چەندین نەتەوە لە ناو چون و شوێنەواریشیان لە پاش بەجێ نەما، هەر لەم ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستە نەتەوە هەبوو کە سەردەمێک گەورەترین ئیمپڕاتوریی ناوچەکە بوو، بەڵام ئێستا گوندێکی بەدەستەوە نییە. ئەوە کوردە کە ڕۆژ بە ڕۆژ لە سەلماندنی شوناسی نەتەوەیی خۆی پێداگرتر و سوورترە و زۆرسەرکەوتنی گەورەی وەدەست هێناوە. ئەوە بۆ یەکەم جارە لە ١٠٠ ساڵی ڕابردوودا هاوکات لە هەر چوار پارچەی کوردستان خەباتی شوناسخوازی لە ئارادایە.

دوا وتە

هێگل فەیلەسوفی ئاڵمانی سەردەمێک بەو ئامانجە گەیشت، هیچکەس، هیچ کات لە مێژوو شتێک فێر نەبووە و دەرسی وەرنەگرتووە. ڕەنگە ئەو وتەیە وەک حوکمێکی ڕەها و موتڵەق بێتە بەرچاو، بەڵام لانیکەم لەسەر داگیرکەرانی کوردستان سادقە. ئەگەر سەیرێکی پرۆسەی بە دەوڵەتبوونی نەتەوەکان لە ١٠٠ ساڵی ڕابردوودا بکەین دەرس وەرنەگرتنی داگیرکەرانی کوردستان لە مێژوو دەردەکەوێ.

لە ساڵی شۆڕشی فەڕانسە (١٧٨٩) لە هەموو جیهاندا ٢٣ دەوڵەت هەبوو. لە پێش شەڕی یەکەمی جیهانی (١٩١٤) ژمارەی دەوڵەتانی قارەی ئەفریقا نەدەگەیشتە ژمارەی پەنجەکانی دەستێک، هەموو ئەم قارەیە موستەعمەرەی وڵاتانی بەریتانیا، پورتەقاڵ، بلژیک، فەرانسە و و هولەند و... بوون؛ ئێستا ژمارەی وڵاتانی ئەم قارەیە پتر لە ٥٠ وڵاتە. لە کاتی درووستبوونی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی ١٩٤٥ ژمارەی ئەو وڵاتانەی بوون بە ئەندام لەو ڕێکخراوە نەدەگەیشتە ٦٠ وڵات لە دەیەی ٥٠، ٦٠ و ٧٠ی زایینی پتر لە سەد وڵاتی تازە هاتنە سەر نەخشەی جوغرافیا، ئێستا ١٩٧ وڵات لە ڕیکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان خاوەنی کورسین.

داگیرکەرانی ئەو وڵاتانە ناچار بون لە ئاست ئیرادەی نەتەوە سەربەخۆخوازەکان هەنگاو بە هەنگاو پاشەکشە بکەن. داگیرکەرانی کوردستان نە لە بەریتانیا، نە لە فەرانسە، نە لە ئامریکا و نە یەکێتی سۆڤییەت بە هێزتر نین کە ناچار کران هیندوستان، ئەلجەزایر، ڤیێتنام و ئەفغانستان بەجێ بێڵن.

لە ڕۆژی ئاڵا و پێشمەرگەدا ئارەزووی سەرکەوتن بۆ چەکداری بە بیرو باوەڕی کورد لە بەرگری لە شوناسی نەتەوەکەمان دەخوازم، چ پێشمەرگە، چ گریلا، و چ شەڕڤان. هیوادارم ڕۆژێک بێ "پەشێو"ی شاعیر چیتر ئەو چیرۆکەی بۆ منالآن نەگێڕێتەوە کە چۆنیان بەسەردا قیژاندووە: بۆ دەرەوە ئەی بێ وڵات، ئەی بێ ئاڵا، چون ڕەشی بینی ئاڵای هەبوو، سپیی بینی ئاڵای هەبوو و هەر چی بینی بووی ئاڵای هەبوو.

ئۆمێد دەخوازم کە هەموو هاونیشتیمانێکی کورد بە ئایدولوژیای جیاواز، دنیابینیی جیاواز و بە ڕۆئیای جیاواز لە ژێر یەک ئاڵادا کۆ بێتەوە. هەر کوردێک ناسیونالسیت یا ئینترناسیونالیست، لیبراڵ یا سۆسیالیست، موحافزەکار یا شۆڕشگێر و بە گشتی چەپ، ڕاست، میانە و موتەدەین دەتوانێ نیشتمانی خۆش بوێ. چون خۆشەویستیی نیشتمان لە پاوانی کەسدا نییە.

* ئەم وتارە لەلایەن نووسەرەوە لە ڕێوڕەسمی ڕۆژی ٢٦ی سەرماوەز، ڕۆژی ئاڵا و پێشمەرگەی کوردستان لە قەڵای دێموکرات پێشکێش کراوە

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ١٨ی دێسەمبەری ٢٠١٨

خوێندنەوەیەکی، سەرهەڵدانی جووڵانەوەی چەکدارانەی ٤٦ - ١٣٤٧

ئەم وتارە لە ڕێوڕەسمی یادی چلەمین ساڵیادی جووڵانەوەی چەکدارانەی ٤٦ - ١٣٤٧ی هەتاوی کە لە بنکەی دەفتەری سیاسی حیزبی دێموکراتی کوردستان، بەرێوە چوو لە لایەن هاوڕێ ئیسماعیل بازیار پێشکەش کرا.

لەسەر جووڵانەوەی چەکدارانەی ٤٦ - ١٣٤٧ چ وەک ڕووداوێکی مێژوویی هاوچەرخی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و چ وەک فەسڵێکی گرینگ لە مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستان، ئاوڕی کەمتر لێدراوەتەوە، ئەمن پێم وایە ئەو رووداوە پێویستی بە لێکۆڵینەوە مێژوویی و هەمە لایەنە هەیە و تەنانەت بە هۆی ئاوێتە بوونی بە چەشنێک لە ڕۆمانتیسم، واتە ڕۆمانتێسمی شۆڕشگێڕی دەتوانی هەوێنی چیرۆک و ڕۆمانیش بێ. هەڵبەت ئەمن ناڵێم هیچ نەکراوە، دەڵێم ئەوەی کراوە لە ئاستی شوێن و گرێنگیی ڕووداوەکە نەبووە.

ئەمن لەم فورستە کەمەی دا کە پێتان داوم زۆر بە پەلە و خێرا تەنیا ئاوڕێک لە زەمینە بەستێنی پەیدا بوونی ئەم جووڵانەوەیە دەدەمەوە و لەسەر کاردانەوەی و کاریگەری لە سەر هێندێک حیزب و ڕێکخراوی ئەو سەردەم و ئەو وچەیەی کە لە کوردستان دواتر پێگەیشت دەدوێم. لە حەقیقەت دا ئەوەی هەوێنی هەڵبژاردنی ئەم بابەتەی لە لای من دروست کرد، دوو بۆچوون و رای تر لە پەیوەندی لە تەک پێک هاتن و سەرهەڵدانی ئەم ڕووداوە بوون کە من لە گەڵیان نیم و خوێندنەوەیەکی جیاواز لەم دوو تیروانینەم هەیە.

ڕووانگەی یەکەم: پێی وایە ئەم جووڵانەوەیە، جووڵانەوەیەکی داسەپاوە و لە رووی ناچاری بووە، واتە ڕێبەریی ئەم

جووڵانەوەیە بەپێچەوانەی مەیل و ئیرادەی خۆیان دەستیان داوەتە ئەم راپەڕینە.

رووانگەی دووهەم: لەسەر ئەم باوەڕەیە کە ئەم جووڵانەوەیە دەسکرد و کەسانێک و رەوتێک لە پشتی یەوە بوون.

ئەمن بە پێچەوانەی ئەو دوو رووانگەیە لەمەر پێکهاتنی جووڵانەوەی چەکدارانەی ساڵەکانی ٤٦ - ١٣٤٧ بیر دەکەمەوە و زەمینە و بەستێنی پێکهاتنی ئەم جووڵانەوەیە لە هۆکار و فاکتەری تردا دەدۆزمەوە، کە بۆ تاوتۆی کردنی دەبێ بگەڕێینەوە بۆ هەل و مەرجی ئەو کاتی جیهان، ئێران و کوردستان.

ئەگەر قەبووڵمان بێ کە هەر دیاردەیەک تەنیا لە زەمینە و بەستێنی مێژوویی تایبەتی خۆی دا دەکرێ بناسری،

واتە پەیوەندی نێوان دیاردە و ئەو بەستێنەی کە تێیدا پێک دێ، مێژوویی بڕاوییە، و هەروەها ئەگەریش قەبووڵمان بێ کە هیچ ڕووداوێکی مێژوویی لە عەرزی رووت و قووت شین نابێ، واتە شتێکی (تەجریدی و ابتدا بە ساکن) نیە و بەڵکوو لە نێو قوناغەکان و رووداوەکان پەیوەندییەکی دیالیکتێکی هەیە. ئێستا لە بەر رۆشنایی ئەم لۆژیکە دا با ئەو بارودۆخە و زەمینەیەی کە جووڵانەوەی ٤٦ - ١٣٤٧ ی تێدا پێک هات و تێیدا لە دایک بوو، وێنا بکەین.

سەرەتا با لە هەل و مەرجی ئەوسا ئێران بدوێین:

الف؛ کودەتای ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢ی هەتاوی شکستێکی مێژوویی بوو بۆ ئەو دێموکراسیە رێژەیەی کە ماوەی ١٢ ساڵ کەم و زۆر لە فەزای سیاسی ئێران دا هەبوو، کە رێگای بۆ سەرڕۆیی و توندو تیژی خۆش کرد.

ب؛ کۆتایی هاتن بەو نیمچە فەزا سیاسییە کراوەییەی کە لە نێوان ساڵەکانی ٤٢ - ١٣٣٩ بە هۆی دژایەتی شا و عەلی ئەمینی، سەرۆک وەزیری جیی متمانەی ئەمریکاییەکان دا، پێک هاتبوو، کە تێیدا حیزبەکانی ئۆپۆزیسیۆنی قانوونی (بەرەی میللی و جووڵانەوەی خوێندکاری) سەر لە نوێ چالاک ببوونەوە.

ج؛ تیکشانی خوێناوی راپەڕینی جەماوەری لە ساڵی ١٣٤٢ کە بۆ یەکەمجار رووحانییەت دا هێنانی و رێبەری جووڵانەوەی وەدەس گرت، ئەویش بە داوی مردنی ئایەتوڵڵا بروجردی دا بوو کە موافقی جیایی دین لە سیاسەت بوو.

د؛ حەمەرەزا رێبەری شۆڕشی سپی خۆی کردبوو کە ئەمریکاییەکان بەسەریان دا سەپاند بوو و لە پرۆپاگەندەی خۆیدا

ڕێژیم نەمانی فێئوداڵیزمی بە گوێی جیهانی ڕاگەیاند و لە درێژەی ریفورمەکانی دا ڕێگەی بۆ پێوەندییەکانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری خۆش کرد و ئەو سەرمایەدارییەی بە ئابووری دنیای سەرمایەدارییەوە گرێ دا.

ئۆپۆزیسیۆن لە چ حاڵ و وەزعێک دا بوو:

دوو هێزی سەرەکی کە موخالیفی شا بوون، بریتیی بوون لە حیزبی توودە و جەبهەی میللی، حیزبی توودە بە دوای کودەتای ٢٨ی گەلاوێژ و ئەو زەبرەی لە لایەن ڕێژیمەوە وێکەوت لە ڕاستی دا تا شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ نەیتوانی کەمەری ڕاست بکاتەوە و لەو سەردەمە دا وەک حیزبێکی دوور خراوە کە ڕێبەرانی لە لاپیزیکی ئاڵمانی ڕۆژهەلاَت بارو بنەیان خستبوو و زۆرتر لە دوورەوە چاوە دێرو بینەری ڕووداوەکانی ئێران بوون و هەروەها گەرم بوونی پێوەندییەکانی ئێران و شۆڕەوی لە و ساڵانەی دا و پیداهەڵگوتنی ئەو حیزبە بەو پێوەندییانە، بە جارێک ئەو حیزبەی بێ ئێعتبارتر کردبوو.

جەبهە میللی کەلە ساڵی ١٣٣٩ دا خۆی ڕێکخستبوو و بە جەبهەی میللی دووەم دەناسرا و حیزبەکانی (میللەتی ئێران) و (مەردومی ئێران) و (نەهزەتی ئازادی) لە خۆیدا کۆکرد بۆوە و بە نیاز بوو لە ڕێگای فەعالییەتی قانوونی یەوە درێژە بە چالاکی خۆیان بدەن کەوتنە بەرپەلاماری دەزگا پۆلیسی و ئەمنییەتیەکانی ڕێژیم و زۆربەی ڕێبەرانی گیران و زیندانی کران یا دوور خرانەوە و بەم جۆرە شکانی گشتی ئۆپۆزیسیۆن عەمەلی بوو.

ئێستا دەکرێ بڵێین کە شکان و سەرکوتی خوێناوی ڕاپەڕینی ساڵی ١٣٤٢ و بە دوایی دا سەرکوتی ئۆپۆیسیۆنی قانوونی وەک دوایین ئەزموونی فەعالییەتی ئاشکرا و عەلەنی و دێموکراتیک کە تا ئەو کات هەوڵیان دەدا لە ڕێگەی خۆپیشاندانی هێمنانە و مانگرتن و ڕێگا یاساکانی دیکەی ناڕەزایەتی دەربڕینەوە لە گەڵ ڕێژیم خەبات بکەن لە لایەک، و سەپاندنی کەش و هەوای فشار و سەرکوت و دەس ئاوەڵایی ساواک بۆ ڕاوە دوونان و گرتنی نەیارانی سیاسی لە لایەکی دیکە، نیشانەی داخرانی ڕێگاکانی خەباتی ئاشتیخوازانە و هێمنانە و شکست و سەرنەکەوتوویی ئەو شێوازانەی تازەی خەبات کرایەوە کە ئەویش خەباتی نائاسایی و نائاشتیخوازانە بوو. بە تایبەت کە کەش و هەوای جیهانیش کە تێیدا گوتاری ئینقلاب و شۆڕش زاڵ بوو، بۆ پەنا بردن بۆ شێوەی توندو تیژانە هاندەر بوو.

مهندس میهدی بازرگان کە بە تاوانی ئەندام بوون لە نەهزەتی ئازادی داگیرا بوو لە ساڵی ١٣٤٣ لەبەر دەم دادگای نیزامی دا بەڕێوەبردنی تارمایی سەردەمێکی نوێ لە خەبات ڕادەگەیەنێ و دەڵێ : (ئێمە دوایین کەسانێکین کە لە ڕێگای یاسای بنەڕەی مەشرووتەوە خەباتی سیاسی دەکەین، ئێمە چاوەڕوانیمان لە سەرۆکی دادگا ئەوەیە کە ئەم تێ بێنی یە بە کاربەدەستانی سەرەوەتر ڕابگەیەنی).

هەل و مەرجی جیهان لە کۆتایی دەیەی ٥٠ و دەیەی ٦٠ی زایینی دا:

لەم قۆناغەی مێژوو دا گوتاری زاڵ، گوتاری جیهانی ئینقلاب و شۆڕشە، ئەو (قۆناغە) کە زەمانی شاهیدی ئاڵوگۆڕی بنەڕەتیی لە دەرکی پێوەندییەکانی دەسەڵات و پێویستیی و زەروورەتی خەبات دژی شێوەکانی کونترۆڵ و حکوومەت بوو و لە

- لە ئەمریکا جووڵانەوەی مافی مەدەنی رەش پێستان کە ناوی (لۆترکینگ)ی خستە سەر زمانان و جووڵانەوەی هەقیقەت دا چەشنێک رۆحی خەباتگێری دنیا و بە تایبەتی جیهانی سێهەمی گرتبۆوە. لەوانەیە مەفهوومی هێگلی بۆ تەفسری مێژوو. بۆ فەلسەفەی مێژوو واتە (رۆح و جەوهەری سەردەم) تەوسیفێکی گونجاو بێ بۆ ئەو سەردەمە، هەر چەند کە خۆم لە گەڵ تێڕوانینی هێگلی بۆ فەلسەفەی مێژوو دانیم.

- یەکسانیخوازی ژنان و جووڵانەوەی دژی شەڕی ڤیتنام و زۆر جووڵانەوەی دیکە لە دەیەی ٦٠ دا شکڵیان گرت.

- لە ئەووڕپا و بە تایبەتی لە فەرانسە لە ساڵی ١٩٦٨جووڵانەوەی خوێندکاری کە پاشەکشەی بە (دۆگول)ی کرد، زۆربەی پێتەختەکانی ئەرووپا گرتەوە و لە گەڵ خۆی زۆر بایەخ و نۆری نوێی هێنا. هەر لەو ساڵە دا دێموکراسیخوازانی چێکسلۆاکی بە رێبەری (دۆبچەک) لە بەرامبەر یەکیەتی سۆڤییەتی دا راوەستان کە بە بەهاری خوێناوی (پراگ)ی لێکەوتەوە.

بەڵام لە (جیهانی سێهەم) دا کە دڵی گوتاری شۆڕش و ئینقلاب لەوێ لێی دەدا:

- لە پاش کۆتایی شەڕی دووهەمی جێهانی و لە ئاکامی سەرکەوتنی جووڵانەوەکانی رزگایخواز و شکانی مێژوویی ئیستعمار دەیان وڵات بە وەدەرنانی داگیرگەران بە سەربەخۆیی گەیشتن، لوتکەی ئەم سەرکەوتنانەی دەیەی ٦٠ بوو (قەوام نکرۆمە)لە غەنا (سکووتوە) لە گینە (پاتریس لومۆمبا) لە کونگۆ و (جەماڵ عەبدولناسر) لە میسر بە نێو بانگترین سیماکانی بەرچاوی جووڵانەوەی رزگایخوازی بوون لە خەڵکانی جیهانی سێهەم ستایشیان دەکردن.

ئەوەی کە هەم نەیارانی شۆڕش و هەم شۆڕشگێڕانی سەرسام کرد بوو، شێوەی ئەسڵی خەباتی شۆڕشگێڕی لە جیهانی سێهەم دا بوو، واتە شەڕی چریکی و پارتیزانی لەم سەر تا ئەو سەری جیهان. بە پێی ئامارێک کە لە ساڵەکانی دەیەی ٧٠ی زایینی، گیراوە لە کۆتایی شەڕی دووهەمی جیهانی تا ئەو کات ٣٢ شەڕی گەورەی چریکی تۆمار کراوە، لە نێو ئەو شەڕە

چریکی یانە دا، شۆڕشی چین، سەرکەوتنی خەباتی رزگاریخوازانەی (ئەلجەزائیر)ی یەکان، خەباتی گەلی ڤێتنام لە دژی فەرانسەوییەکان و تووند بوونی شەڕ لە گەڵ ئەمریکاییەکان، شۆڕشی کوبا، بوون بە ئیلهام بەخشی شۆڕشگێڕان لە جیهانی سێهەم دا کە وەک و ئۆلگوویەک پەیڕەوی لێ بکەن و ئەمە لە نامەیەکی کاک سولیمان موعینی دا دەردەکەوێ کە دەنووسێ:

(لەو لاشەوە چاو گێرانێک بەسەر رابردووی گەلانی دیل و ژێر چەپۆکە و تێبینی و بیرکردنەوە لەسەر جووڵانەوەی ئازادیخوازانەی گەلانی ئاسیا و ئەفریقا و ئەمریکای لاتین بۆ قەڵاچۆ کردنی نیزامی ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستی، ئێمە بەسەر ئەو راستییە دا دەخا کە دەست و بردمان سەرکەوتنی تێدایە).

ناو و ناوبانگی مائۆ، جیاب، کاسترۆ، چەگوارا، هۆشی مینە کە سەرکردە و رێبەرانی ئەو خەباتانە بوون لە هەموو شوێنێک دەبیسترا و ببوونە سەمبولی سیاسی میلیۆنان لاو، (مەسعوودی بهنوود) مێژوونووس و رۆژنامەوانی بە نێوبانگ لەم پێوەندیە دا لە گەڵ ئەوەی گلەیی لە بەرەی لاوی ئێران ئەو سەردەم دەکا، تەسویرێک لە فەزای ئەو ساڵانەش بە دەستەوە دەدا و دەنووسێ:

(ئەو وچەیە لە رۆژگارێک دا بێ ئەوەی شتێک لەبارەی میرزا کوچک خانی بزانێ)، کوچە و کۆڵانەکانی (هاوانا)ی دەناسی، هەموو یارانی کاسترۆی بە ناوی بچووک بانگ دەکرد، خەبەری هەبوو کاسترۆ و چەگوارا لەسەر چی کێشەیان بووە، کۆنگۆی وەک ئاو لەبەر بوو، ئەوەندەی دوژمنی موساچومبە بوو، هی سپەهبۆد زاهیدی نەبوو، ئەوەندەی کەلومۆمبای دەناسی و عەبدولناسری خۆش هەم دیسان بهنوود دەنووسێ:

دەویست لە حاڵ و ئەحواڵی موسەدیقی نەدەزانی. (ئەو، واتە کاسترۆ ئۆلگووی، کۆمەڵگای بێ ئۆلگوو بوو و دواتر دەرکەوت کە ئەو کۆمەڵگایانەی کە قارەمانیشیان هەبوو، جێگا و شوێنی کاسترۆ لە تەنیشت قارەمانانی نەتەوەیی بوو. لاوەکانی میسری هیچ وێنەیەکیان لە عەبدولناسری لە لا خۆشەویست تر نەبوو، مەگەر ئەو وێنەیەی کە ناسر لە لای ئەو کوباییە باڵا بەرزە راوەستا بوو).

با لە زەمانی دوکتور عەلی شەریعەتی ئەم دان پێدانانە ببیسێن:

(ئەسلی خەباتگێر و رووناکبیری ئەو سەردەمە لە مارکسیزم و ئێگزایستانسیالیزم کردوە و لە فیدڵ کاسترۆ و لینین و چەگوارا و ویت کۆنگ ئیلهامی وەرگرتووە).

بائەوەش بڵێم کە ئەو فەزایە و ئەو گوتار و ئاخێوە، کاردانەوەی تەنیا بە جیهانی سێهەمەوە نەبوو ئەگەر هۆشەمینە چووە

ناوگورانییەکی هونەرمەندی کورد شوانپەروە، لە خۆپیشاندانەکانی مانگی مەی ١٩٦٨ی پاریس هەر ئەو هاوارە دەکرا و ئەگەر مەسعوود بهنوود لە لاوانی ئیحساساتی گازندەی هەیە بۆ (ئەرنێست هیمنگوای) براوەی خەڵاتی نۆبل لە ئەدەبییات و فیلسووف (ژان پۆل سارتر)کە ئەویش هەر خەڵاتی نۆبڵ لە ئەدەبییاتی پێ بەخشرا، دەڵێ چی؟ خۆ ئەوانیش ستایشگەری کاسترۆ بوون ئیدی (ئەریک مابسباوم) (فرانتس فانوونی)ش با لە لای بن.

بائەوەش لە بیرنەکەین کە هەر لەو دەیە دایە کە کێشەکانی نێوان چین و شورەوی بە بیانووی (ریوزیۆنیسمی مۆدیرن) کە خۆی لە تیژی هاوژینی ئاشتیخوازانە و رەخنە گرتن لە ستالین دا دەدۆزییەوە ماوەیەک بوو لە دوای کۆنگرە بیستەمی حیزبی کۆمۆنیستی یەکیەتی سۆڤیەت، کە لە سالی ١٩٥٦ دەستی پێکرد بوو، گەیشتە لووتکە و سەرەنجام کەرتبوونی ئۆردوگای سوسیالیستی و دیاردەیەکی بە ناوی مائۆئیزمی لێکەوتەوە، کە شۆڕشی چین و ئەزموونەکانی خەباتی حیزبی کۆمۆنیستی چینی بەرێبەری مائۆی دەکرد بە ئۆلگووی خەبات، واتە بەرێوەبردنی شۆڕشی درێژخایەن و پشت بەستن بە هێزی جووتیاران و درووستکردنی پێگەی چریکی لە دێهات و هەروەها گەمارۆی شارەکان بەهۆی گوندەکان. ئۆلگوویەک کە رێبەرانی جووڵانەوەی ٤٦ - ١٣٤٧ لە بڵاو کراوەکانی خۆیان دا پرۆپاگەندەیان بۆ دەکرد.

بەم جۆرە لە هەل و مەرجێک دا کە گوتاری شۆڕشی جیهانی زاڵە و رۆح و جەوهەری زەمانە، رۆح و جەوهەری خەبات و شۆڕش بوو و لە ئێران دا هیچ دەرەتانێک بۆ خەباتی یاسایی و هێمنانە نەماوە و ئیستبدادێکی توند و تیژ فەرمانرەوایە، نەسلێکی نوێ لە تێکۆشەرانی سیاسی کە خۆیان لە رەوتێکی چەپی نوێدا دەیتەوە،

هاتنە سەر ئەو باوەڕەی کە تەنیا رێگای بەربەرەکانی لە گەڵ رێژیمی حەمەرەزا شا خەباتی چەکدارانەیە و ئەمە لە نامەیەکی کاک سمایل شەریف زادە بە روونی دەردەکەوێ:

(ئەمڕۆ تۆفانێکی بەتەوژمی شۆڕشگێڕانە سەرانسەی ولاتەکەمانی داگرتوو، کۆمەلانی خەڵک هاتوونەتە سەر ئەوەی کە تەنیا رێگای رزگاری دەست دانە چەک و وەشاخ کەوتنە. بەڵکوو رێگای رزگاری هەموو نەتەوەیەکی ژێردەست و چەوساوەکان هەر رێگای راپەرینی کۆمەڵانی زەحمەتکێشە، واتە شەرِی پارتیزانی کەلە پێش دا دەبێ لە دێهاتەوە دەست پێ بکرێ و کۆمەڵانی هەراوی جوتیار تێکۆشەرەکان هان بدا بۆ خەباتی چەکدارانە).

ئەو نەسلە نوێیە کە لە سەرەتاکانی دەیەی ٤٠ بەو مەبەستە هاتە مەیدان و ئامادە بوو لە گەڵ نیزامی پاشایەتی شەڕ رابگەیەنێ، لە سفرەوە دەستی پێکرد، بێ ئیمکانات بوو، بێ ئەزموون بوو و تەنیا ورە و ئازایەتی شک دەبرد و لەسەر پێی خۆ راوەستان، هەر بۆیە دەبێنین دەیان هەستە و گرووپی مارکسیستی و تەنانەت چەند تاقمێکی ئیسلامیش دامەزران کە

بەرنامەی خەباتی چەکداری و تەبلیغ و پشتیوانی لەو خەباتەیان هەبوو. بەڵام زۆربەی ئەو گرووپ و هەستانەی تا کۆتایی دەیەی ٤٠ پێش ئەوەی کارێکی جیدی بکەن لە لایەن ساواکەوە کەوتنە بەر پەلامار و ئەندامەکانی گیران و زیندانی کران.

بەڵام لە کوردستان رەوتی رووداوەکان بە پێچەوانە بوو. ئەو نەسلە نوێ و خوێنگەرمەی کە لە جووڵانەوەی خوێندکاری ٤٢ - ١٣٣٩ هەتاوی دا بەشداریان کردبوو و لە ژێر کاریگەری گوتاری زاڵ و فەزای گشتی دا بەتایبەتی لە گەڵ گەرمبوونی شۆڕشی چەکداری کوردستانی باشوور و بەلەبەرچاو گرتنی ئەو راستییەیە کە رێژیم شوێن پێیەکی ئەوتۆی لە کوردستان نیە و شۆڕشی سپی هیچ دەسکەوتێکی نەتەوەیی بۆ بە دیاری نەهێناوە بۆ پیادە کردنی ئەزموونەکانی شۆڕشەکانی چین روویان لە شاخەکانی کوردستان کرد و لە گەڵ کادرە بە ئەزموونەکانی حیزبی دێموکرات کەلە باشووری کوردستان جێگیر بوون و بە نیاز بوون حیزب لەو قەیرانەی کە تووشی هاتبوو رزگار بکەن و گیانێکی نوێی وەبەربێنن، مەشخەڵێ راپەرینێکی چەکدارانەیان هەڵاییساند.

راپەرینێک کە هاوکات بوو لە گەڵ ئەو ساڵەی کە حەمەرەزاشا پاس بیست و شەش ساڵ تێپەر بوون لە چوونە سەر تەختی، هەستی بە چەشنێک ئاسوودەیی و دڵنیایی دەکرد، هەربۆیە تاجی شایی لە سەر نا، واتە تاجگوزاریی کرد، بەڵام هەرزۆر زوو ئەو ئاسوودەیی و دڵنیاییەی لێ تێکچوو. جێی وەبیرهێنانەوەیە، کە هەر لەم ساڵە دا یەکیک لە سیمبوولەکانی خەباتی چەکداری لە شاخەکانی بۆلیڤی (چەگوارا) دەکوژری، بەڵام لە هەمان کات دا چەخماغەی خەباتێکی دیکە لە شوێنێکی ئەم جیهانە لە شاخەکانی کوردستان لێ دەدرێ، بەم جۆرە کوردستانیش تێکەڵ بە ئەو رۆحە خەباتگێریە بوو کە لە (پاریس، پراگ، لە هاوانا و هانۆی، لە ئەلجەزیرە، و غەنا) و لەو سەردەمانە دا هەڵچوون و کەف و کوڵ دابوو.

کاردانەوەی و کاریگەری ئەو جووڵانەوەیە:

ئەو جووڵانەوەیە بە بێ شک، مۆرک و نیشانی خۆی لەسەر زۆر لایەنی کۆمەڵگای کوردستان لە بواری کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و تەنانەت ئەدەبیش دا بەجێ هێشت، کە لەم مەجالە کەمەدا دەرفەتی پرژانە سەریان نیە، بەڵام پێم خۆشە ئەگەر بە خێرایی و سەرپێیش بێ لە مەڕ شوێنکار و کاریگەری ئەو جووڵانەوەیە لەسەر هێندێک حیزب و رێکخراوی ئەو سەردەم و ئەو وچەیەی کەلە کوردستان دواتر پێ گەیشتن بدوێم:

سازمانی ئینقلابی حیزبی توودە:

ئەو رووداوە بە جۆرێک شوێنی لەسەر ئەو رێکخراوە دانا کە چەند کەس لە ئەندامانی رێبەریان بە پەلە لە ئورووپا و

ڕۆژئاوا، هاتنەوە کوردستانی باشوور و فارس گوتەنی (بهت زده و زوق زده) لە نزیکەوە ئارەزوویەک کە شەوانێکی زۆر لە ئەورووپا خەونیان پێوە بینی بوو لە کوردستان بەچاوی خۆیان ببینن. (کوروش لاشایی) کە یەکێک لەو کەسانە بوو و لە ڕاستیدا تەنیا کەسێک بوو کەلە نزیکەوە یەک دوو مانگ لە گەڵ پێشمەرگەکان لە ناوچە دا جەولەی کردبوو، لە بیرەوەرییەکانی خۆی دا دەنووسێ:

(ڕۆژێک کاک سمایل شەریف زادەم بینی کە کتیبی ' نان و شەراب "ی دەخوێندەوە ئەگەر هەڵە نەکەم چون ئەو کتیبەم بیست ساڵ لەمەوە بەر واتە ساڵی ١٣٦٠ی هەتاوی لە بناری قەندیل خوێندوتەوە، نان و شەرابی (ئیلبنیاتسیلۆیە) حکایەتی ڕووناکبیرانی سەرخوردەی ئیتالیایە بە دوای سەیتەرەی فاشیستەکان. ئایا شەریف زادە زەردەخەنەیەک نییە بە نان و شەراب و بە هەموو ویتکونگەکانی کافە نشین؟

حیزبی توودە:

حیزبی توودەش لە ئەرووپای ڕۆژهەڵات ڕا بە فرۆکە خۆی گەیاندە بەغدا تا هەر چۆنێک بێ چاوی بە ڕێبەرانی جووڵانەوە بکەوێ، تا بەڵکوو لەو لبادەی کڵاوێکی نسیب بێ و لە فیداکاری و زەحمەتی ڕۆڵەی کورد بەهرە بەرێ، بەڵام سەری بێ کڵاو مایەوە.

لە نێو خۆی ئێران دا:

بڵاو بوونەوەی هەواڵی وزەبەخش و وەربەخشی ئەو ڕاپەڕینە لە زانستگاکانی ئێران و گەیشتن و دەستاودەست کردنی ڕاگەیەندراو و بڵاو کراوەکانی ئەو جووڵانەویە لە نێو هەستە سەرە تاییەکانی چریکە فیدایییەکانی وەک (سەمەد بێهرەنگی)، (بهروز دهقانی) و (عەلی ڕەزا نابدل)ی دۆستی سەردەمی خوێندکاری کاک سمایل، بە ئیلهام بەخشی ئەو تاقمە لە چریکەکان کە پاش سێ ساڵ لە ١٩ی ڕێبەندانی ١٣٤٩ ئەو بەرنامەیە کە چەند ساڵ بوو لە تەداروکی دا بوون عەمەلی بکەن. ڕووداوێک کە لە هاوچەرخی ئێران دا بە (حەماسەی سیاهکل) وەک سەرەتای دەست پێکی خەباتی چەکداری، نێوی دەرکرد.

لە کوردستان

الف؛ ئەو بەشە لە خوێندکارانی خاوەن هەستی کورد کەلە کۆتایی چلەکانی سەرەتای پەنجاکان لە زانکوکانی ئێران

دەیانخوێند دەکەونە ژێر کاریگەری ئەو جووڵانەوەیە و پاش شکانی جووڵانەوە کە بەنیاز بوو شوێن پێی ئەوان هەڵگرن، بەڵام ئەو ئامانجەیان بۆ پراکتیزە نەکرا و کاتێک پاش شۆڕشی ١٣٥٧ کەوتنە خۆ کە هەل و مەرج و سەردەم تەواو جیاواز بوو و مێژوو دووپات نەدەبۆوە.

ب؛ ئەو وەچە و نەسڵەی کە کاریگەری ئەو جووڵانەوەیەی بە سەرەوە بوو، وچەیەک بوو کەلە نێوەی دووهەمی دەیەی پەنجا دا تازە چاو و گوێی کرا بۆوە، ئەو وەچەیە کە ئەو کات تەمەنی ١٥ - ١٦ ساڵ دەبوو و پێویستی بە قارەمان و ئۆلگوو هەبوو، ئەمن بەو نەسلە تەعلوقم هەیە. ئێمە ناوی پێشمەرگەمان بەوانەوە بیست، ئێمە دەماندیتن کە چۆن خەڵک بەرێزەوە باسیان دەکا، چۆن رێز لە بنەماڵەکانیان دەگرن، کام تیمی شاخەوانی ئەو سەردەمە هەیە کە کاتێک بارووبنەی لەمووچەیەک یا کانییەک دەست بیرەوەرێکی پێشمەرگەکانی جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ لە زمانی جوتیارانی کورد نەبیستبێ. ئەوان لە " حافزەی تاریخی" خەڵک دا هەرزیندوو بوون ئەگەر چەگوارا و کاسترۆ و لومۆمبا و جەزەنی و رۆزبە و حمید ئەسرەف بۆ خەلکانی دیکە ئۆلگوو بوون بۆ ئێمە رێبەرانی جووڵانەوەی ٤٦ - ١٣٤٧ی هەتاوی ئۆلکوو بووم.

بەرێزان!

ئێستا کە لە بەرزایی چل ساڵ دەڕوانینە ئەو سەردەمەی کە جووڵانەوەی چەکدارانەی ٤٦ - ٤٧ تێیدا رووی دا دەبینێن زۆر شت گوڕاوە، ئێستا ئاخێوی جیهانی شۆڕش جێگای خۆی بە شۆڕشەکانی (پرتقالی ، مەخمەڵی) و شیوازی خەبات لە شکلی رێفورم و خەباتی مەدەنی دا خۆ دەنەیێنێ، و ئەوەش تەبعەن ئوسلوبی نوێ و شێوە خەباتی نوێیان دەوێ. بۆ نەسلی ئەمرۆ ئیدی قارەمانانی ڤیتنامی بە سیمای کز و ماتیان و خەڵکی برسی کوبا و رێبەرە نەخۆشەکەیان ئۆلگوو و سیمبوول نین بەڵام هیچکام لەم نۆرم و بایەخە تازانە بەو مانایە نیە کە جووڵانەوەی ٤٦ - ٤٧ وەلامێکی لۆنیکی نەبوو بۆ گوتار زاڵ بەسەر فەزای سیاسی ئەوکاتی جیهان دا.

تایپ کردنەوەی دووبارە: رەحمان نەقشی

سەرچاوە گۆڤاری تیشک ژمارە ١٩

باوەڕ و بنەما فیکرییەکانی دوکتور شەرەفکەندی، لە وتووێژێکدا لەگەڵ سمایل بازیار

سمایل بازیار: ئەو کاتەی چەپی کورد خۆی بە نەقدی پۆپۆلیزم و مارکسیزمی شۆڕشگیرەوە سەرقاڵ کردبوو، د. شەرەفکەندی مێژووی جووڵانەوەکانی کوردی دەنووسی

"ڕەهەندە فیکرییەکانی د. سادق شەرەفکەندی چی بوون؟ ڕوانگەی دوکتور شەرەفکەندی بۆ پرسی نەتەوایەتی و سۆسیالیزم و عەداڵەتی کۆمەڵایەتی چ بوو؟ کامیان بۆ ئەو لە پێش بوون؟ ئەو فاکتانەی د. شەرەفکەندی بۆ بەرپەرچدانەوەی ئیدیعای چەپ و ڕاستەکانی دژبەری چارەسەری پرسی نەتەوەیی دەیهێنانەوە چ بوون؟ ئەوانە چەند تەوەرێکی وتووێژێکی «کوردکاناڵ» لەگەڵ کاک سمایل بازیار، مامۆستای زانکۆ و ئەندامی ڕێبەریی پێشووی حیزبی دێموکراتە کە «کوردستان» پوختەیەکی لێ بڵاو کردۆتەوە"

موسا باباخانی: **بە لەبەرچاوگرتنی ئەو ڕاستییە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان حیزبێکی نەتەوەییە دەکرێ پێناسەی «چەپ بوون» بۆ سەرکردەکانی و یەک لەوان د. شەرەفکەندی بەکار بهێندرێ؟**

سمایل بازیار: **لە ڕاستیدا هەر کەس کە دەبێتە ئەندامی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە پێشدا بەرنامە و ئەساسنامەی ئەو حیزبە دەخوێنێتەوە و دوایە هەڵیدەبژێرێ. نەک هەر کاک دوکتور سەعید بەڵکوو هەر کەسێک هەوڵ بدا بۆ پیادەکردنی بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کورستان، ئەوە ئینسانێکی میللییە بە پلەی یەکەم و لە دواتردا ئیسانێکی چەپێشە، چونکی بەرنامەی حیزب لەسەر دوو کۆڵەکە ڕاوەستاوە، کۆلەکەیەکیان بۆ چارەسەری مەسئەلەی نەتەوایەتییە کە ئەوە لە ئەولەویەت دایە و پاش چارەسەری پرسی نەتەوایەتی جا بە هەرکام لە فۆرمۆڵەکانی - خودموختاری، فدرالیزم یان**

سەربەخۆیی - ئینجا نۆرەی پیادەکردنی بەرنامەیەکی دی دێ کە دابینکردنی عەدالەتی کۆمەڵایەتییە؛ کە بۆ چارەسەری ئەم پرسەش بەرنامەی حیزبی دێموکرات فۆرمۆلی کۆنکرێت و موشەخەسی هەیە: «سۆسیالیزمی دێموکراتیک».

کەوابوو هەرکەس ئەندامی حیزبی دێموکراتی کوردستان بێ ئوتوماتیک هەم ئینسانێکی نەتەوییە، چونکی بۆ حیزبی دێموکرات پرسی نەتەوەیی پرسی سەرەکی و بنەڕەتییە و لە بنەڕەتدا فەلسەفەی وجوودیی حیزبی دێموکرات لەسەر ئەوە دامەزراوە. پاشان حیزبەکان چۆن درووست دەبن ئەوە ئەم کەلەبەرانەن لە نێو کۆمەڵگەدا کە حیزبیان لەسەر درووست دەبێ، وەک کەلەبەری چینایەتی، کەلەبەری کولتووی، کەلەبەری دینی، کەلەبەری نەتەوایەتی. حیزبی دێموکراتی کوردستانیش ساڵی ١٣٢٤ لەسەر کەلەبەری نەتەویی دروست بووە، بەڵام پاش چارەسەری ئەو پرسە خۆ حیزبەکە لەبەر یەک هەڵناوەشی، ئەوجار حیزب بەرنامەی هەیە بۆ مەسائیلی کۆمەڵایەتی، بۆ دابینکردنی عەدالەتی کۆمەڵایەتی. ئەگەر تۆ دابینکردنی عەدالەتی کۆمەڵایەتی بوو بە دەغدەغەی تۆ و بەرنامەت بۆی هەبوو، کە ناعەدالەتی و چەوسانەوە لە کۆمەڵگەدا نەمێنێ و فورسەت بۆ ئێستێعدادەکان یەکسان بێ، بێ گومان تۆ و حیزبەکەت لە خانەی چەپدا جێدەگرن. لە پێوەندی لەگەڵ دروشمی ستراتیژیکیی حیزبدا، ئایا سووسیالیزمی دێموکراتیک دژایەتیی نییە مەسەلەن لەگەڵ هەڵگرتنی شوعاری خودموختاری یان فدرالیزم؟

بەرنامەی حیزب ئاماژەی دەقیقی بەو مەوزووعە کردووە و دەڵێ ئامانجی دوارۆژی حیزبی دێموکراتی کوردستان پێکهێنانی کۆمەڵگەیەکی سوسیالیستی دێموکراتیکە. خۆ نەمانگوتووە لە ئێران، مەعلوومە ئەوە بۆ دوارۆژی کوردە ئەوە بۆ کوردستانێکی سەربەخۆیە خۆ ناکرێ لە تاران سیستمی ئابووریی بازاڕی ئازاد پێڕەو بکرێ و ئەتۆش لە کوردستان سیستمی ئابووریی سوسیالیست پیادە بکەی.

موسا باباخانی: هۆی چییە کە چەپی کورد لە کوردستان لە مێژووی خۆیدا پرسی نەتەوەیی بەلاوە گرینگ نەبووە؟

سمایل بازیار: دەبێ بۆ ئەو مەوزووعەی بگەڕێینەوە بۆ ساڵەکانی سەرەتای دەیەی شێست و کۆتایی دەیەی پەنجای هەتاوی. لەو کاتدا گوفتمانی سیاسیی زاڵ لە ئێران و بەتایبەتی لە کوردستان گوفتومانی چەپ بوو و هەموو ئەو دیاردە و چەمک و مەقوولانەی ئەو کات باو بوون وەک مەسەلەی دێموکراسی و مەسەلەی نەتەوایەتی هەمووی کەتبوونە ژێر کاریگەریی تێڕوانین و تێفکرینی چەپەوە.

چەپی کورد ئەو کات مەسەلەی نەتەوایەتیی پێ پرسی بنەڕەتیی کوردستان نەبوو، بەڵکوو پێی وابوو مەسەلەی نەتەوایەتی دەرەجە دوو و دەرەجە سێیە. ئەوانیش چەند تەیفێکیان هەبوو ئەو کات ڕەوتێک کە لە خەتی یەک و دوودا

جێگەیان دەگرت، وەک حیزبی توودە و ڕێکخراوی چریکە فیداییەکان پێیان وابوو تەزادی سەرەکیی کۆمەڵگەی کوردستان تەزادی خەڵک و ئیمپریالیزمە، کەوابوو دەبوو پرسی کۆمەڵایەتی تابعێک بێ لە خەباتی دژی ئیمپریالیستی. خەتی سێهەمیش کە زۆرتر ئەو گرووپانە بوون کە زۆرتر تێڕوانین و بیر و باوەڕی مائوییستیان هەبوو - وەک کۆمەڵە و پەیکار و...- ئەوانە پێیان وابوو تەزادی ئەسڵی کۆمەڵگای ئەو کات کار و سەرمایەیە و دەبێ کێشەی نەتەوایەتی لە کاناڵی چینایەتییەوە تێپەڕ ببێ. یانی چەپی کلاسیک دەیەویست مەسەلەی نەتەوایەتی بباتە پەراوێزەوە. بنەمای هەموو ئەو سیاسەتانەی چەپی کورد بۆ پەراوێزخستنی پرسی نەتەوایەتی بۆ «متافیزیکی کۆمۆنیسم» دەگەڕێتەوە کە هەموو لێکدانەوە و تەحلیلێکی لەسەر ئەساسی چینایەتی بوو. بۆیە پرسەکانی دیکەی کۆمەڵگە، وەک پرسی ژنان، کولتوری و نەتەوایەتیی دەخستە پەراوێزەوە و تا خۆیان لە میتافیزیکی کۆمۆنیسم ڕزگار نەکەن هەر بەمجۆرە دەڕواننە کێشەی نەتەوایەتی. ئەو دەمی بەرپرسی ڕاگەیاندنی حیزب بوو بۆیە ئەرکی قورسی لەسەر شان بوو. ئەو بە نووسینی دەیان وتاری زانستی و موستەنەد و موستەدەل باسی ئەوەی کرد کە تەزادەکانی کۆمەڵگەی کوردستان چین؟ چین و توێژەکانی کوردستان کامانەن؟ چۆنن؟ یانی هەوڵی دا بیسەلمێنی ئەوە پرسە نەتەوایەتییەکەیە کە سەرەکییە و هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری کوردستان دەتوانن خۆیانی تێدا ببیننەوە و بە پرسی خۆیانی دەزانن.

موسا باباخانی: کاک سمایل کە دەگوترێ دوکتور سەعید یەکێک لە داڕێژەرانی سەرەکیی سیاسەتی حیزبی دێموکرات بووە، دەکرێ ئاماژە بە چەند نموونەی دیار بکەن و بڵێن ئەو سیاسەتە یان ئەو بیرۆکەیە بەرهەمی فکریی دوکتور سەعیدە بووە؟

کاری حیزبی کارێکی بە کۆمەڵ و «خرد جمعی»یە، بەڵام بێگومان کەسانێک دیارترن و دەوری بەرچاوتر دەگێڕن. د.شەرەفکەندی لە دوای دوکتور قاسملوو و لەو ساڵانەدا یەکێک لە داڕێژەرانی سەرەکیی سیاسەتی حیزب بوو بە تایبەت لە پێوەندی لەگەڵ پرسی نەتەوایەتیدا کە پرسی سەرەکی کوردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. پێشتر ئاماژەم بە نووسینەکانی دوکتور سەعید کرد کە لە وڵامی چەپی کلاسیکدا دەینووسین. ئێستا با نموونەیەکی دیکەت بۆ بێنمەوە، ساڵی ١٣٥٩ و ١٣٦٠ چەپی کورد بە چییەوە مەشغوڵ بوو بە نەقدی پۆپۆلیزم و بە شیکردنەوەی مارکسیزمی شۆڕشگێڕ کە پرسی کۆمەڵگەی کوردستان نەبوون، بەڵام کاک سەعید بە چی مەشغووڵە؟ ئەو کات لە ساڵی ١٣٦٠ کتێبەکەی چاپ کرد کە باس لە مێژووی ڕاپەڕین و جووڵانەوەکانی کورد دەکا. ئەو کتێبەی ئێستاش لەبەردەستمان دایە و زۆربەمان دیتوومانە و وەختی خۆی لە کۆڵەپشتیی پێشمەرگەکاندا شاخ و کێو و دۆڵی کوردستانی زۆر دەکرد. سەیر کەن چەپی کورد بە چییەوە سەرقاڵە و د. شەرەفکەندی بە چییەوە ماندووە. ئەو دەیهەوێ لاوانی کورد ئەزموون وەرگرن لە خەبات و لە ڕاپەڕینەکانی پێشوو، ئاشنا بن بە مێژووی نەتەوەکەی خۆیان. ئاخر ئەو دەیزانی لاوی کورد ئەگەر زانیاریی لەسەر مێژووی نەتەوەکەی خۆی نەبێ چۆن لە مێژووی نەتەوکانی دیکە تێ دەگا؟ ئەو هەروەها ئاشنایان دەکا بە سیمبولەکانی خەباتی ڕزگاریخوازیی نەتەوەکەمان وەک شێخ عوبەیدوڵڵا، شێخ سەعیدی پیران، سەید ڕەزای دەرسیم، سمایل ئاغای سمکۆ، قازی محەممەد و مستەفا بارزانی.

چەپی کوردیش باسی چێگوارا، کاسترۆ، هوشیمینە، ئەنوەر خۆجە و.... دەکرد و ئەوانی بە لاوانی کورد دەناساند. جیاوازییەکان یەکجار زۆرن.

د. شەرەفکەندی بە کورتی و پوختی هەوڵی دەدا بۆ شوناسسازی، بۆ ئەوەی بیسەلمێنێ کە ئێمە «کورد» جیاوازین لە ئەو «فارس، عەرەب و تورک» و هۆڤییەتێکی سەربەخۆمان هەیە و نووسینەکانی زۆرتر لە چوارچێوەی ئەو بابەتە دان

موسا باباخانی: دەگوترێ دوکتور سەعید لە سەر پرسی کورد کێشەی فکریی لەگەڵ بەرەی ڕاستیش لە ئۆپۆزۆسیۆندا هەبوو، هۆکاری ئەمە چی بوو؟ ئەوان وەک ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی هەڵگری چ جۆر بیرکردنەوەیەک بوون؟

سمایل بازیار: د. شەرەفکەندی ساڵی ١٣٧١ کە سەفەری دەرەوەی وڵاتی کرد و بە داخەوە سەفەری بێگەڕانەوەی بوو، ئەم سەفەرە هاوکات بوو لەگەڵ ڕاپەڕینی خەڵکی کوردستان لە باشووری کوردستان، دامەزراندنی پارڵمان و تەسویبی فدرالیزم. ئەوە دەنگدانەوەیەکی یەکجار زۆری بوو لە نێو ئۆپۆزیسیونی ئێرانی بە تایبەت لە نێو بەرەی ڕاستدا، هەمدیسان ئەوە دووبارە دەبینین کە ئۆپۆزیسیوونی ئێرانی بە چەپ و ڕاستەوە بە مەسەلەی ڕیفراندۆم زۆر تەنگەتاون و بە هەر جۆرێک و لە ژێر ناوی جۆراوجۆر دژایەتیی دەکەن. ئەو کاتیش کە بۆ یەکەمجار کورد دەبێتە خاوەن پارلمان و مەسەلەی فدرالیزم پەسند دەکرێ، کاک سەعید لە دەرەوەی وڵات بوو. ئەمجار شوینیزمی فارس نەک لە دەسەڵاتدا، بەڵکوو لە نێو ئۆپۆزیسیوونی ئێرانیدا سیمای خۆی دەرخست، لە سەڵتەنەت تەڵەبەکان ڕا بگرە هەتا میللییەکان و هێندێک ئینترناسیونالیستی دۆینێ و ئینترناسیونالیستی تازەی ئەو کاتی فارس کە خۆیان پێ لیبراڵ بوو. ئەوانە لە وتووێژەکانیاندا لە گەڵ دوکتور سەعید سەیر تەنگەتاو بوون و زۆرتر لە کاک سەعید دەپرسن و لەسەر ئەوە پێداگرن کە دوارۆژی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان چ دەبێ؟ ئەوان دەیانگوت کە لە ڕێگای مەجلیسی موئەسیسانەوە دەبێ چارەسەر بکرێ و قانوونی ئەساسی دەبێ بە ڕەئی گشتیی خەڵکی ئێران دابنرێ. هەروەها بەهۆی ئەوەی ڕابردوویەکی هاوبەشی هەزار و چەند ساڵەمان پێکەوە هەیە ، ئەوە مەجبوورین ئێمە ئەو هاوبەشییە ڕابگرین، یانی ئێوە بۆتان نییە جودا ببنەوە لە ئێران چونکی ڕابردوویەکی هاوبەشمان هەیە پێکەوە و دواتر دەیانگووت دەبێ بێن لە بەرەیەکدا بن کە هێندێک لەو هێز و کەسایەتییانەی لەو بەرەیەدا بوون هەر باوەڕیان بە مەسئەلەی میللی نەبوو، و تەنیا پرسی ئازادییان بۆ گرینگە.

لێرەدا د. شەرەفکەندی زۆر دەقیق وڵامی ئەوانە دەداتەوە و بە بەڵگە و ئیستدلالی بەهێز بەرگری لە ماف و داواکانی خەڵکی کورد دەکا. بۆ نموونە کاک سەعید پێیان دەڵی خەڵکی ئیسفەهان و شیراز و تەورێز بۆیان نییە بڕیار لەسەر چارەنووسی خەڵکی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بدەن و ئێمە بۆخۆمان دەبێ بڕیار لەسەر چارەنووسی خۆمان بدەین و پرسی نەتەوایەتی نابەینە مەجلیسی دامەزرینەران کە لەوێدا کورد کەمایەتییە و زۆرینەی غەیری کوردە، ئێمە بۆخۆمان

بڕیار لەسەر چارەنووسی خۆمان دەدەین و هیچ کات پرسی میللی و چارەسەری ئەو پرسە ناسپێرین بە مەجلیسی موئەسیسان. لە بارەی ئیدیعای مێژووی هاوبەش کاک سەعید دەڵی دۆستایەتییەکان، هاوپەیمانییەکان هیچ کات ئەزەلی و ئەبەدی نین. ئەمجارەیان لەو یەکە جوغرافیایەی پێی دەگوترێ ئێران لە ڕابردوودا کەم وڵات و ناوچەی لێ جودا بۆتەوە؟ بەوە هیچ دنیاش خراپ نەبووە بۆ مەگەر ئازەربایجان، گورجستان، ئەرمەنستان، بەحرین، ئەفغانستان و ئەوانە هەموویان ڕۆژێک بەشێک لەو یەکە جوغرافیایە نەبوون کە پێی دەگوترێ ئێران؟ بۆیە ئەوە کورد تەنیا خۆی بڕیار دەدا کە دەیەوێ لەو چوارچێوەیەدا بمێنێتەوە یان نا. لەبارە مەسەلەی بەرە دەڵێ ئێمە ناچینە هیچ بەرەیەکەوە ئەگەر لە پێشدا ئەو بەرەیە گەرەنتیی چارەسەری پرسی نەتەوایەتیی نەدابێ، یانی ئاوێکی پاک بە دەستیاندا دەکا و دەڵێ ئێمە ناچین لە هیچ بەرەیەکەوە با ئەو بەرەیە ئازادیخوازیش بێ، یان سیکولار و کۆماریخواز بێ، ئەگەر پرسی نەتەوەیی بەلاوە گرینگ نەبی و لە بەرنامەی خۆیدا نەیگونجێنی؛ چونکی بۆ ئێمەی کورد مەسەلەی نەتەوەیی لە ئەولەویەت دایە. کە وابوو دەبی ئەو بەرەیە لە پێشدا ئەو گەرەنتی و تەزمینە لە بەرنامەکەیدا بگونجێنێ و چارەسەری پرسی نەتەوایەتی یەکلا کردبێتەوە. ڕوانگە و بۆچوونەکانی دوکتور شەرەفکەندی لەمەڕ پرسی نەتەوەیی و چارەنووسی نەتەوەکەمان کە لە وتوویژ لە گەڵ «عەلی کیشتگەر»دا خستوویەتە بەرباس، ئەوە دەتوانی وەک مانیفیستێک و وەک سەنەدێکی موعتەبەر و مێژوویی هەمیشە لە کارنامەی د. شەرەفکەندیدا وەک لاپەڕەیەکی درەوشاوە بمێنێتەوە.

(لە ژمارەی ٧١١ی"کوردستان"دا بڵاو بۆتەوە)

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٧ی ئۆکتۆبەری ٢٠١٧

شۆڕشی ١٣٥٧ و ڕووحانییەتی شیعە

چەندین هۆکاری جۆراجۆر بۆ بەرپابوونی شۆڕشێ ئێران لە ساڵی ١٣٥٧ لەلایەن لێکۆڵەران و خاوەن ڕایان هاتۆتە بەرباس، وەک: پەرەسەندنی نارێک، ئیستبدادی نەفتی، نەبوونی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و یان بە بۆچوونی سەڵتەنەت تەڵەبەکان پیلانی دەرەکی (کۆنفرانسی گواد لوپ) بە هۆی گرتنەبەری سیاسەتی سەربەخۆخوازانەی حەمەڕەزا شا، کە ئەمەیان بە بڕوای من کەمتر لە عەقڵدا دەگونجێ. بێگومان شۆڕشێکی لەم چەشنە بەربەرین و جەماوەری وەک هەر دیاردەیەکی دیکەی مێژوویی ناتوانێ «تەک سەبەبی» بێ و هەموو هۆکارەکانی کە ئاماژەیان پێ کرا کەم و زۆر ڕۆڵیان هەبووە لە هەڵگیرسانی ئەم شۆڕشەدا.

لە نێو ئە فاکتەرانەدا، فاکتەری تەزادی سوننەت و مودێرنە لە کۆمەڵگەی ئێراندا یەکێک لە هۆکارە گرینگەکانە، بەم چەشنە کە پرۆژەی مودێرنیزاسیونی شا بە خێرایی دەرگای بە تەواوی بەڕووی والاکرا، ئەوەش بەبێ دیقەت و زەرافەت لەگەڵ ستراکتۆرە نەریتییەکانی کۆمەڵگەی ئێرانیی (ئیسلامی - شیعە) کە پێککەوتن و ئەمە کێشەی گەورەی نایەوە. ڕووحانییەتی شیعە لەم تەزادە گەورەترین کەڵکی وەرگرت و بە شێوەیەکی لێزانانە ئەم پێکدادانەی قۆستەوە و لە هەستی ئایینیی خەڵک کەڵکی خراپی وەرگرت بۆ مەرامە سیاسییەکانی خۆی، ئەگەر لە بیرمان بێ لە ڕەوتی شۆڕشدا خۆپیشاندەران پێش هەموو شوێنێک هێرشیان دەبردە سەر سینەماکان، مەشروب فروشی و باڕ و کابارەکان، وەک شوێن گەلێک کە هەڕەشە بوون بۆ کولتوور و فەرهەنگی ئیسلامی. لە ڕاستیدا ئێستاشی لە گەڵ بێ تەزادی سەرەکیی کۆمەڵگەکانی ڕۆژهەلاتی نێوەڕاستی ئیسلامی هەر ئەمەیە و «ئیسلامی سیاسیش» بەرهەمی ئەم تەزادەیە. «ئیسلامی سیاسی» دژکردەوەیەکە بە

هاتنی کولتوورو فەرهەنگی ڕۆژئاوا وڕووحانییەتی شیعەش دروشمی پاراستنی کولتووری ئیسلامیی کە کەوتوتە بەر هێرش کولتووری بێگانە و کافرانی بەرز کردوە، هەروەک ڕەوتەکانی ئیسلامی سیاسی لە وڵاتانی دیکە کە ئەمە بە ئەرکی خۆیان دەزانن.

ڕووحانیەتی شیعە لە مێژووی سیاسی - کۆمەڵایەتی ئێراندا پاشخانێکی چەندسەد ساڵەی هەبوو. لە ساڵی ١٥٠١ی زایینییەوە کە مەزهەبی شیعە بە هۆی بنەماڵەی سەفەوییەوە بە زەبری شمشیر بوو بە مەزهەبی ڕەسمی، لەو کاتەوە کولتووری سیاسیی ئێران لە سەر دوو کۆڵەکەی مەزهەب و دەوڵەت ڕاوەستاوە. ڕووحانییەتی شیعە کە نوێنەرایەتیی مەزهەبی دەکرد لەوکاتەوە لەگەڵ دەوڵەت هاوتەریبی یەکتر خاوەن نفووز و پێگە و دەسەڵات بوون. پەیوەندیی ئەم دوو دامەزراوەیە، واتە دەوڵەت(شایەکان) و ڕووحانییەتی شیعە هەندێک جار دۆستانە و هەندێک جار دوژمنانە بووە و لە مەترسی کەوتنی بەرژەوەندییەکانیان یا پاراستنیان شێوازی ئەم پەیوەندییەی دیاری کردوە. شایەکانی ئێران ئەگەر مەشرووعیەتی مەزهەبییان نەبا وەک قاجارەکان، دەبوو دەستەوداوێنی ڕووحانییەت بن و باجیان پێ دابان. سەفەوییەکان کە شەجەرەی خۆیان بردبۆوە سەر ئیمام موسا کازم پێویستییان بە شەرعیەت وەرگرتن لە ڕووحانییەت نەبوو - هەڵبەت ئەم شەجەرەسازییەش ئەسڵ و ئەساسی نەبووە - بەڵام قاجارەکان لەم مەشروعییەتە بێبەش بوون و بە ناچار پەنایان بۆ ڕووحانییەت بردوە. ڕووحانییەت لەسەردەمی قاجارەکان بە نیسبەت ڕابردوو هێزێکە، کە بەتەواوی شان لە شانی شا دەدا. ڕووحانییەت بۆتە چینێکی خاوەن زەویی گەورە کە لە سەردەمی سەفەوییەوە زەوییەکانی «وەقف» پێ بڕاوە و هەم شەرعیەتی بە شا داوە بۆ حوکمرانی. ئەم ئۆتوریتە و هێزی ڕووحانییەت بەدەسپێکی شەڕەکانی قاجارەکان لە گەڵ ڕووسیە (١٨٠٣ - ١٨١٣) و (١٨٢٦ - ١٨٢٨) ئەوەندەی دیکە پەرەی ستاند، چونکە شا بۆ هاندان و بەسیجی خەڵک بۆ بەرەکانی شەڕ پەنایان بۆ ڕاگەیاندنی جیهادی ڕووحانیەت لە دژی «ڕووسە کافرەکان» برد! و ئەمە ئەوەندەی دیکەی وەسەرخستن و مەیدانیان درایە.

بزاڤی تووتن یا ڕووداوی «ڕژی» (١٨٨٠ ز) یەکەم بزاڤی سیاسی بوو لە ئێراندا. ڕووحانیەتی شیعە لەم کاتەوە تا ساڵی ١٣٥٧(١٩٧٩ز) لە هیچ ڕووداوێکی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا نەبووە کەم و زۆر ڕۆڵی نەبێ و ئەم ڕۆڵ بینە زۆرجار دواکەوتووانە و لە بەرژەوەندیی خۆیاندا بووە، بەڵام مۆرک و نیشانی خۆیان لە ڕووداوەکە داوە.

لێرەدا مەجالی ئەوە نیە بە وردی ئاماژە بە هەمووان بکەم، بەڵام وەک نمونە: هەر لە بزاڤی تووتندا ڕووحانییەک بە ناوی میرزای شیرازی بە حەرام ڕاگەیاندنی بەکارهێنانی تووتن و تەنباکۆ دەوڵەتی ناچاربە هەڵوەشاندنەوەی ڕێککەوتن لەگەڵ کۆمپانیای تالبۆتی بەریتانیا کرد. ڕووحانییەت لە بزاڤی مەشرووتەشدا ڕۆڵی بەرچاویان بینی، وەک ئەوەی شیخ فەزڵوڵڵای نوری بە هێنانە ئارای «مەشرووتەی - مەشرووعە« هاتە گۆڕەپانەکە. ڕووحانییەت ئەوکات مەبەستیان بوو کە یاساکانی

شەرع لە کۆمەڵگەدا جێبەجێ بکرێ کە بەهۆی وشیاریی ڕووناکبیرانی ئەوسەردەم سەری نەگرت. بە ڕێکەوت نەبوو خومەینی دەیگوت «شۆڕش عولەما کردیان و ڕووناکبیران لێیان دزین»! لە ساڵی ۱۳۰۳ ئێران لە یەک هەنگاویی گۆڕینی سیستمی پادشایی بۆ کۆماری بوو، بەڵام دژایەتیی ڕووحانییەتی شیعە لەگەڵ سیستمی کۆماری - چونکە لە تورکیە ڕووحانیەت لە سیستمی کۆماری زەرەرمەند ببوون - ڕەزاخانی نەخوێندەوار بەڵام زیرەکی لە هەڵگرتنی ئەم دروشمە پاشگەزکردەوە. ڕووحانییەتی شیعە لە قۆناغی ۱۳۲۰ - ۱۳۲۲ لە پشتی «ڕێکخراوی فیدائیانی ئیسلام» بوون، ئەو گرووپەی کە تیرۆرە سیاسیەکانیان دەکرد. لە بزاڤی خۆماڵی کردنی نەوتیشدا، حەمەڕەزاشا لە ڕێکەوتی ۹ی ڕەشەممەی ۱۳۳۱ئێرانی بەجێ دەهێشت، چونکی موسەدیق قەناعەتی پێ هێنابوو کە بۆ ماوەیەک ئێران بەجێ بێڵێ؛ بەڵام ئایەتوڵڵا بێهبەهانی و کاشانی نەیانهێشت. لە ڕاستیدا لەو قۆناغەدا ۱۳۲۰ - ۱۳۳۲ پەیوەندیی ڕووحانییەت و سەڵتەنەت کەمتر گرژیی تێکەوتووە، چونکی مەترسیی کۆمۆنیزم، ئەوانی هان دەدا بۆ پاڵوێکدان. هاندانی خەڵک بۆ ڕاپەرینی ۳۰ی پووشپەری ۱۳۳۱ و پشتیوانی لە کودەتای حەمەڕەزاشا لە دژی موسەدیق و دواجار ڕاپەرینی ۱۵ی جۆزەردانی ۱۳٤۲ کە ئیتر بۆخۆیان بەتەنیا ڕێبەرایەتییان کرد و دیاردەی خومەینیی لێ کەوتەوە و بە دوای مردنی بروجێردیدا - کە بە پێچەوانەی «مودەڕیس»و «کاشانی» سیاسەت پیشە نەبوو - مەرجەعی گەورەی شیعەکان ئەستێرەی بەختی درەوشایەوە. لە ڕاستیدا وەک چۆن ڕووداوی «ڕژی» تەمرینێک بوو بۆ بزاڤی مەشرووتە، ئەم ڕاپەرینەش خۆ ئامادە کردنی ڕووحانیەت بوو بۆ شۆڕشی ۱۳۵۷.

ڕووحانیەتی شیعە چۆن توانیان لە یەک ساڵەی شۆڕشدا جڵەوی خۆپیشاندانەکان و شۆڕش بەدەستەوە بگرن؟

ڕووحانییەت بە لەبەرچاو گرتنی ئەو پاشخانە سیاسی - کۆمەڵایەتییەی کە هەیان بوو و دووجار هەوڵدان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانیان، لە بزاڤی مەشرووتەدا هەوڵیان دا بۆ جێبەجێکردنی یاساکانی شەرع لە کۆمەڵگەدا و لە ۱۵ی جۆزەردانی ۱۳٤۲دا قەڵەمبازێکی جیددیان هاویشت بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات. ڕووحانیەت هەر لە سەرەتاوە بەرنامە و ئامانجی دیاریکراویان هەبوو بۆدامەزراندنی دەوڵەتێکی ئیسلامی لە سەر بنەمای «ویلایەتی فەقیهـ ». لە سەردەمی فەتحعەلیشای قاجارەوە، واتە لە ۲۰۰ ساڵ لەمەوبەردا ئەحمەد نەراقی باسی لە «ویلایەتی فەقیهـ» کردبوو. خومەینی لە نەجەف و لە کۆتایی چلەکاندا تێزەکەی خۆی لەم بارەوە نووسی و لە چەندین شوێندا ئاماژەی بە قسەکانی ئەحمەد نەراقی دەکا؛ بەڵام ئەمەیان زیرەکانە بە پەیڕەوی لە »تەقیە«ی شیعەکان ئاشکرا نەدەکرد. دروشمەکانیان دیار بوون: «ئیستقلال، ئازادی؛ حکومەتی ئیسلامی»، «نهضت ما حسینی، رهبر ما خمینی». پەیڕەوییان لە ڕێبەرێکی تاقانە و لێبڕاو دەکرد. خومەینی بە هیچ جۆر لەگەڵ شا سازشی نەکرد. ئیمکاناتی ماڵیی بەرفراوانیان لە بەر دەستدا بوو. ڕووحانیەتی شیعە بە هۆی کەڵکوەرگرتن لە داهاتی وەک «سهم امام» یا «وجوهاتی شەرعی»هەمیشە بێ نیاز بوو لە دەوڵەت و هیچ حەوجێیەکی پێی نەبووە. تۆڕێکی پەیوەندیی بەربڵایان لە بەردەستدا بوو و قسە و گوتاریان بە هۆی مزگەوتەکان و مەلاکان کە دەگەیشتە هەموو شوێنێک تەنانەت کوێرە گوندەکانیش، بە سەرتاسەری ئێراندا بڵاو دەبۆوە. لە شوێنە یاساییەکان وەک

مزگەوت، حوسێنییە و دامەزراوە خێرخوازەکان بۆ ڕێکخستن و کۆبوونەوەکانیان کەلکیان وەردەگرت.

کەڵکوەرگرتن لە بۆنە جۆراجۆرەکانی ئایینی و هەروەها ئۆستوورە و سیمبولەکانی ئایینی شیعە فاکتەرێکی دیکەی بەهێزبوونی ئەوان بوو. لە بەرامبەردا گرووپەکانی دیکەش پرش و بڵاو و بە دروشمی جیاواز و تەنانەت دژ بە یەک بوون.

ئێستا پرسیارێکی بە جێ دێتە گۆڕێ، لەم ڕووداوەدا «چەپ» لە کوێ بوو؟

لە ڕاستیدا لە خەبات بەدژی ڕێژیمی حەمەڕەزاشادا هێزەکانی چەپ لە خاکرێزی هەرەپێشەوەدا بوون، تەلەفاتی هێزەکانی چەپ بە بەراورد بە هێزە ئیسلامییەکان یەک بە دەیە، تەنانەت دەکرێ بڵێین پتریش. ئەگەر لە ساڵی ١٣٣٢ «وارتان»ەکان لە ژێر ئەشکەنجەدا گیانیان لە دەست دەدا و دەبوونە ئیلهامی شێعری «نازلی» بۆ ئەحمەد شاملوو، لەلایەن ڕووحانییەتەوە بارانی برووسکەی پیرۆزبایی بۆ گەڕانەوەی شای شیعە بۆ سەر تەخت و تاج دەچوو. وەچەی دووهەمی چەپ لە دەیەی چلدا خۆی بە ئاو و ئاگردا دەکرد و گاڵتەی بە مردن دەهات و هاوڕێ لەگەڵ ئارمانخوازەکانی کوردی ٤٧ - ٤٦ دورگەی ئارامی شایان شڵەژاند. بەڵام تا ساڵی ١٣٥٥ شا بەهۆی دەزگای ساواک و پۆلیسەوە تەفروتونای کردبوون. ڕێبەرانیان یا کوژرابوون، یا گیرابوون. حیزبی توودەش کە ڕێبەرەکانی لە پەنا دیواری بێرلێن و لایپزیک پاڵ کەوتبوون، دووراودوور سەیری ڕووداوەکانیان دەکرد. پێگەی سەرەکیی چەپ لە نێو خوێندەوار و زانکۆییدا بوو و ئەمانەش مەگەر سەتا چەندی پێکهاتەی دانیشتووانی ئێرانیان پێک دەهێنا؟ لە بیرمان نەچێ لە ساڵی ١٣٥٧دا هێشتا پتر لە نیوەی دانیشتووانی ئێران لە گوندەکاندا دەژیان.

کەس زانی کە ڕێبەری بە ڕابردووترین حیزبی چەپی ئێرانی بە کوێدا و کەی گەڕاوە بۆ وڵات؟ دواتر زانیمان لە پاش سەرکەوتنی شۆرش و لە مانگی ڕەشەممەدا گەڕابۆوە ئێران و بینیشمان کە خومەینی لە ١٢ی ڕێبەندانی ١٣٥٧دا لە نێو ئەڤیانووسێکدا کە بە دروشمی «دیو چو بیرون رود فرشته در آید» چوبوونە پێشوازی، گەڕایەوە. فریشتەیەک! کە ئەو پێشوازییە مەزنەش هەستی نەجووڵاند و گوتی: «هیچ احساسی ندارم» و ماڵم حەقە زۆر زووش چەنگاڵەکانی ئەو دێوەزمەیە لە ژێر باڵی فریشتەدا دەرکەوتن. لێرەدا «بیژەنی جەزنی»مان دێتەوە یاد، کەسایەتیی ناسراوی سەر بە وەچەی دووهەمی چەپ و دامەزرێنەری ڕێکخراوی چریکە فیدایییەکان کە ساڵی ٤٦ گیرا و ساڵی ٥٤ لە زینداندا کوژرا. ئەو لە کتێبی «تاریخی سی سالە»دا کە هەر لە زینداندا نووسی، دەڵێ: «خومەینی لە نێو جەماوەردا بە تایبەتی لەنێو توێژەکانی کاسبکاری وردەبۆرژوازیدا خۆشەویستییەکی کەم وێنەی هەیە و لە ئەگەری چالاکیی سیاسیی تا ڕادەیەک کراوەدا، پێشوازی و سەرکەوتنێکی گەورە وەدەست دێنێ.»

ڕووحانییەتی شیعە توانی بە هۆی «عەلی شەریعەتی» بۆشایی نفووز لەنێو لاوەکان و زانکۆکانیشدا پڕ بکاتەوە. شەریعەتی بێ ئەوەی خۆی بیهەوێ ئاوی لە ئاشی ڕووحانییەت کرد، لەبەر ئەوەی خۆیشی ڕووحانییەتی پێ دواکەوتوو بوو. شەریعەتی بە خوێندنەوەیەکی شۆڕشگێرانە لە ئیسلام و بونیاتنانەوەی ڕادیکاڵانە لە ئیسلام توانی سەرنجی لاوەکان و خوێندکاران ڕابکێشێ. ئەو بە قەرزوەرگرتن لە مارکسیزم، ئێگزیستانسیالیزمی سارتەر و لەژێرکاریگەریی «فرانس فانۆن» لە داهێنانێکی وشیارانەدا خوێندنەوەیەکی دیکەی بۆ ئیسلام کرد، واتە »تشیع علوی و تشیع سەفەوی». میهدی فەتاپوور، یەکێک لە ڕێبەرانی فداییان دەڵێ: «ساڵی ١٣٥٠ کە گیرام کەش و هەوای زانکۆ لە ژێر گۆتاری چەپدا بوو، بەڵام ساڵی ١٣٥٥ کە ئازاد بووم ئەو هاوسەنگییە وەک خۆی نەمابوو و ئیسلامییەکانیش حزووری بەرچاویان هەبوو». ئەم تێکچوونی هاوسەنگییە بێ ئەملاوئەولا بۆ کاریگەریی شەریعەتی دەگەڕێتەوە.

ئێستا کە ٣٩ ساڵ لەم ڕووداوە ڕادەبرێ، وەبیر وتەیەکی بە نرخی «ئەحمەد کەسرەوی» دەکەومەوە کە خۆیشی بوو بە قوربانیی دەمارگرژیی ڕووحانییەتی شیعە و ساڵی ١٣٢٤ لەلایەن فیداییانی ئیسلامەوە تیرورکرا. کەسرەوی دەڵێ: «دەبێ ڕووحانییەت لە ئێراندا بە دەسەڵات بگەن هەتا خەڵک نێوەرۆکی ڕاستەقینەی ئەوانی بۆ دەرکەوێ». ئەمن ئەو وتەیە گشتگیرتر دەکەم و دەڵێم؛ ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی ئیسلامی هەتا تاقی نەکرێتەوە، لەو کۆمەڵگەیانەدا بە کەڵکوەرگرتن لە هەستی ئایینیی کۆمەڵانی خەڵک و دروشمی پۆپۆلیستی و ئیسلامخوازانە و شکستی مۆدیلەکانی پێشوو، ژمارەی دەنگەکانی لە سەرووی هەموو هێزەکانی دیکە دەبێ. ئەوە لەتاقیکاریی دەستەڵات دایە کە ئیسلامی سیاسی فەشەل دێنێ، ئەوە نیە لە ئێراندا و لە ماوەی چەند مانگی ڕابردوودا دەبینین کە خەڵک چۆن سەرەکیترین بنەماکانی دەسەڵاتی ئیسلامی تور هەڵ دەدەن و چیتر بە دروشمەکانی ڕێفورمخوازەکان هەڵناخەڵەتێن.

ئەم واقعییەتە لە زمانی خۆشیان دەبیسترێ کە دەڵێن ٧٥ لەسەدی خەڵک ناڕازییە. ئەم ئەزموونکردنەش تێچووی زۆری هەیە لە ئێراندا کە پێشەنگی هاتنەسەر دەسەڵاتی «ئیسلامی سیاسی» بوو. لە ڕاستیدا شۆڕشی ساڵی ٥٧ شۆڕشی ئیسلامی بوو و ڕووحانییەتی شیعە مودیرییەت و ڕێبەریی کرد و تائێستا بە نرخی تەمەنی دوو وەچە تەواو بووە.

چی لەگەڵ دەکرێ کە ئەمە واقعییەتێکی تاڵ و ڕەقی کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی ئیسلامییە.

(لە ژمارەی ٧٢١ی"کوردستان"دا بڵاو بۆتەوە)

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕیکەوتی: ٧ی مارچی ٢٠١٨

پوختەی قسەکانی سمایل بازیار لە کۆبوونەوەیەکدا بە بۆنەی چاردەهەمین ساڵوەگەڕی تیرۆری میکۆنووس

تێکۆشانی سیاسی ئاشکرای کاک سەعید لە نێو حیزبی دێموکراتی کوردستان دا هاوکاتە لەگەڵ ئەو دەورانەی کە چەپی کلاسیک لە باری نەزەری و ئێوری یەوە باڵی بەسەر فەزای فکریی ئێران دا بە گشتی و کوردستان بە تایبەتی کێشابوو.

تێکۆشەرانی ئەسڵی شۆڕشی ١٣٥٧ی هەتاوی کە لە سێبەری قورسی ئەو فەزایە دا فەعالییەتی سیاسییان هەبووە لە یادیان ماوە کە هەموو ئەو چەمک و مەقوولانەی کە ئەو چەمک و مەقوولانەی کە ئەو کات تەوەری باسەکانی نێو جووڵانەوە بوون وەک: مەسەلەی نەتەوایەتی، سوسیالیزم، عەدالەتی کۆمەڵایەتی، دێموکراسی و ئازادی و... چۆن کەوتبوونە ژێر کارتێکردنی ئەو روانگە و بۆچوونە. بەڵام کاک سەعید هەم وەک رووناکبیرێکی کورد و هەم وەک یەکێک لە دارێژەرانی ئەسڵی سیاسەت و هەڵوێستەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی سەربەخۆ لەو فەزایە بیری دەکردەوە و خاوەنی دیدگاو هەڵوێستی خۆی بوو.

تیشک خستنە سەر روانگە و هەڵوێستەکانی کاک سەعید لەمەڕ چەمک و مەفهوومانەی کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێ کردن دەتوانێ بەڵگەیەکی باش بێ بۆ سەلماندن و ئیسپاتی ئەو ئیددیعایە و هەروەها تەرسیمی چوارچێوەی فکریی ناوبراو. کاک سەعید لە پێوەندی لەگەڵ مەسەلەی نەتەوایەتی وەک کێشەی بنەرەتی کۆمەڵگای کوردستان و تەبعەن وەک رێبازی ئەسڵیی حیزبی دێموکراتی کوردستان دا، نەخشی بەرچاو و دیاری لە بردنە پێش و جێگیر کردنی ئەو رێبازە دا

هەبوو. ئەو رۆڵ و دەورەی کاک سەعید بەتایبەتی لە دوو قۆناغی زەمانی دا بەرامبەر بە هەڵوێستی دوو "طیف"ی جیاواز و تەنانەت دژ بە یەک بەرامبەر بە مەسەلەی نەتەوایەتی و داخوازەکانی گەلی کورد بە باشی دەردەکەوت. واتە لەگەڵ چەپی سوننەتی لەسەر ئیسپات و سەلماندنی مەسەلەی نەتەوایەتی وەک کێشەی بنەرەتی کۆمەڵگای کوردستان و لەگەڵ ڕاستی لیبراڵ لەسەر دیفاع لە داخوازە رەواکانی گەلی کورد. ئەو نە لە گەڵ کەمرەنگ کردنەوەی مەسەلەی نەتەوایەتی بە بیانووی "عمده" بوونی کێشەکانی تری کۆمەڵگای کوردستان بوو و نە لە ژێر فشار و سانتاژی "مصلحت عمومی"ی کۆمەڵگای ئێران دا چاوپۆشی لە داخوازە رەواکانی گەلی کورد کرد.

قۆناغی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ ساڵەکانی سەردەمی شۆڕش و نیوەی یەکەمی دەیەی شێست ئەو کاتە مەسەلەی نەتەوایەتی لە لایەن "طیف"ی چەپی کلاسیکەوە کەوتبووە بەر پەلامار و نیشتمانپەروەری و کورد بوون لەگەڵ دواکەوتوویی و "ارتجاع " بەرامبەر دادەنرا. خەتی ١ و ٢ی چەپی کلاسیک بە لێکدانەوەی خۆیان "تضاد خلق و امپریالیسم"یان بە تەزاددی سەرەکیی کۆمەڵگای کوردستان دادەنا و بە پێی ئەو تێوری یە دەبوایە مەسەلەی نەتەوایەتی فیدای خەباتی بەناو دژی ئیمپریالیستیی ڕێژیم بکرێ.

خەتی ٢ی چەپی کلاسیک بە لیکدانەوەی خۆیان "تضاد کار و سرمایه" یان بە تەزاددی سەرەکیی کۆمەڵگای کوردستان دادەنا و بە پێی ئەم تێوری یە دەبوایە خەباتی چینایەتی وەپێش خەباتی نەتەوایەتی کەوتبا و مەسەلەی نەتەوایەتی لە کاناڵی خەباتی چینایەتی یەوە تێ پەڕیبا. ئەم جۆرە چەپی کلاسیک بە کەمرەنک کردنەوە و خستنە پەراوێزی مەسەلەی نەتەوایەتی لە پێش هەموو شتێک دا فەلسەفەی بوونی حیزبی دێموکڕاتیان دەخستە ژێر پرسیار. لەو قۆناغە ناسکە دا و لەوەها فەزایەک دابوو کە کاک سەعید وەک بەرپرسی دەزگای تەبلیغاتیی حیزب بە نووسین و بڵاو کردنەوەی دەیان وتار و بابەتی عیلمی و کۆمەڵناسانە لەسەر نێوەرۆکی واقیعیی ڕێژیم و کۆمەڵگای ئەوکاتی کوردستان، پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و چینایەتیی کوردستان تەزادەکانی کۆمەڵگای کوردستان، پێگەی چینایەتیی حیزب و مەسەلەی نەتەوایەتی، لە ڕێگای ڕۆژنامە و رادیۆی دەنگی کوردستانەوە لە لایەک دیفاعێکی مەنتقی و قورس و قایمی لە رێبازی حیزبی دێموکڕات کرد و لە راستی دا هەڵوێستی حیزبی لەسەر مەسەلەی نەتەوایەتی وەک کێشەی سەرەکیی کۆمەڵگای کوردستان تیۆریزە کرد و لە لایەکی دیکەوە لەو ڕێگایەوە یارمەتی یەکی گەورەی بە پتر ئاشنا بوونی رۆڵەکانی گەلی کورد بە ناسنامەی نەتەوەیی خۆیان کرد. هەروەک بە کردەوش دیتمان رەوتی رووداوەکان، دروست بوونی روانگە و بۆچوونەکانی کاک سەعیدی دەرخست. چونکە کاک سەعید روانگە و بۆچوونەکانی لە واقعییەتی عەینی و تەجرەبە کراوی کۆمەڵی کوردستان هەڵێنجابوو نەک لە لاپەرەی کتێبەکان دا.

خەتی ١ و ٢ بۆ هەمیشە ماڵئاوایی یان لە مەیدانی سیاسیی کوردستان کرد و بەشێک لە خەتی ٣ش هەمان چارەنووسی

تووش هات و بەشەکەی تری زیانێکی قەرەبوو نەکراوی بە خۆی گەیاند. قۆناغە زەمانی یەکانی دیکە دەگەڕێتەوە بۆ کۆتایی یەکانی دەیەی شێست و سەرەتای دەیەی حەفتا، ئەوکات کە مەسەلەی نەتەوایەتی و هەستی ناسیونالیستی پەرەی ئاستاندبوو و زۆر وڵاتی تازە هاتبوونە سەر نەخشەی جوغرافیا. ئەو دۆخە نوێ یە ئەگەر لە لایەک تین و گوڕێکی وەبەر هەستی نەتەوایەتیی گەلانی ژێر دەستە نابوو، لە لایەکت تر ترس و نیگەرانیی لە دڵی نەتەوەکانی باڵادەست و فەرمانرەواش هاویشتبوو، کە یەک لەوان نەتەوەی فرمانرەوای " فارس " بوو. هەر بۆیە کاتیک کاک سەعید لە سەفەری بێ گەرانەوەی خۆی دا لە بەهاری ساڵی ٧١ گەیشتە دەرەوەی وڵات و ئەوەش هاوکات بوو لەگەڵ هەڵبژاردن و دامەزراندنی پارڵمانی کورد لە کوردستانی عێراق، شووینیزمی فارس ئەوجار رووی دزێوی خۆی لە نێو ئۆپۆزیسیۆنی رێژیم دا دەرخست. بەرەی راست لە سەلتەنەت تەڵەبەکانەوە بگرە هەتا میللی یەکان و هێندێک عونسووری وەک عەلی کشتگر- ئێنترناسیونالیستی دوێنێ - لە چەند وتووێژی راستەوخۆ لەگەڵ کاک سەعید و پاشان بە نووسینی دەیان وتار و بابەت و روونکردنەوە سەبارەت بەو وتووێژانە لە "کیهان سلطنت طلبان" و ماهنامە جمهوری خواهان "و نیمروز..." دا نییەتی واقیعیی خۆیان بەرامبەر بە ویست و داخوازەکانی گەلی کورد نیشان دا. ئەگەر رێژیمی پێشوو لە ژێر ناوی "حاکمیت ملی و تمامیت ارضی" دا داخوازەکانی دێموکراتییی کانی گەلی کوردی سەرکوت دەکرد ئەو جار بەرەی راستی ئۆپۆزیسیون بە لێدانی سازێکی تازە موخالەفەتی خۆی لەگەڵ ئەو داخوازانە دەردەبڕێ: ئەسپاردنی چارەنووسی سیاسیی کوردستان بە مەجلیسی دامەزرێنەران - موسسان - و رێفراندۆمی قانوونی ئەساسی "قبووڵ کردنی چارەنووسێکی هاوبەش و یەکسانی ئەقوامی ئێرانی لە داهاتوو دا بە هۆی ڕابردووی مێژوویی هاوبەشی ئەو ئەقوامە و" داوا کردن بۆ چوونە ژێر پەرچەمی بەرەیەک کە بەشێک لە هێزەکانی، باوەریان بە دیاری کردنی مافی چارە نووس نیە بەڵام بە دوای دێموکراسی و ئازادی دا عەوداڵن".

ئەمانە پوختە و کاکلی ئەو هەوا تازەیە بوون کە بەرەی راست بۆ وەپشت گوێخستنی داواکانی گەلی کورد، تێیان هەڵکرد بوو.

بەڵام کاک سەعید بە پشت ئەستوور بوون بە حقانیەت و رەوا بوونی داخوازەکانی گەلی کورد و بەو زانیاری و مەعلووماتەی کە لەسەر تەجرەبەی شکلە جۆراوجۆرەکانی چارەسەری مەسەلەی نەتەوایەتی لە وڵاتاندا هەیبوو و هەروەها بە حزووری زەینێکی تایبەت بە خۆی دیفاعێکی راشکاوانە و روون و "مستدل"ی لە ماف و داخوازەکانی گەلی کورد کرد. لە پێوەندی لەگەڵ ئەسپاردنی چارەنووسی سیاسیی کوردستان بە مەجلیسی دامەزرێنەران - موسسان- و رێفراندۆمی قانوونی ئەساسی دا. کاک سەعید دەڵێ: "ئەوە کە وڵاتێک سیستەمێکی فیدراڵی، پاشایەتی، کۆماری یان هەر سیستەمیکی دیکەی هەبێ، سنووری دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی چیە و سنووری دەسەڵاتی هەر کام لە ناوچە خودموختارەکان تا کوێ یە، روونە ئەمە مەسەلەیەک نیە کە ئێران ئیختراعی کردبێ. لە جیهاندا نموونەی جۆراوجۆر هەن، کەوابوو دەکرێ بڵێین لە چ مەسەلەیەک دا تەنیا دەنگی ناوچە خودموختارەکان وەبەر چاو بگیرێ. بۆ وێنە لەبارەی سیستەمی حکوومەتیی ئێرانەوە کە کۆماری بێ

یان نا، پێویستە دەنگی خەڵکی ئێرانی لەسەر بێ. ئیسپانیا بۆ خودموختاری و نموونەی ئەڵمان، ئەمریکا و سوئیس بۆ فیدراڵی نیشان دەدەن کە کام مەسەلە گشتی و سەرانسەری یە و کامیان تەنیا پێوەندیی بە خەڵکی ناوچەیەکەوە هەیە. بە تایبەتی ئێمە لە بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا ئەوەمان پێشتر دیاری کردووە کە کام مەسەلە لە چوارچێوەی دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی دایە و کام مەسەلەش لە چوارچێوەی دەسەڵاتی حکوومەتی خودموختار دا.

مەسەلەیەک کە پێوەندی بە خودی کوردستانەوە هەیە وەک خودموختاریی کوردستان، دەبێ پێشتر بیروڕای خەڵکی کوردستانی بۆ وەربگیرێ و ئەو بیروڕایە لە قانوونی گشتیی وڵاتدا بێتە گۆڕێ. واتە بەر لەسەر شتێک پێوانە بۆ ئەمە، خەڵکی کوردستان بۆخۆیان لەو پێوەندییە دا تەنانەت ئەگەر ئەو بیروڕایە لە ڕێفراندۆمێکی گشتیی دا ڕەت کرایەوە روون دەبێتەوە کە ئەو بیروڕا گشتیی یە موخالیفی بیروڕای خەڵکی کوردستانە هیچ کام لە خەڵکی ناوچەکانی دیکەی ئێران نابێ خۆیان بە وەکیلی خەڵکی کوردستان بزانن. مافی بیروڕا دەربڕین لەو پیوەندی یە دا تەنیا پێوەندیی بە خەلکی کوردستانەوە هەیە. ئەگەر وای لێبێ ناوچەکانی دیکەی وەک فارس، ئیسفەهان، شیراز و تاران... لەبارەی خودموختاریی خەڵکی کوردستانەوە دەبێ بیروڕای خۆیان بڵێن. بەو هۆیەوە کە ئەوان هەست بەو مەسەلەیە ناکەن. و لە باشترین حاڵەتدا بۆیان گرینگ نیە و زۆریش وێ دەچێ موخالیفی بن".

هەروەها کاک سەعید لە وەڵامی ئەو بۆچوونە دا کە دەبێ ئەقوامی ئێرانی بەهۆی ڕابردووی مێژوویی هاوبەشەوە، بیانەوێ و نەیانەوی لە داهاتووشدا دەبێ چارەنووسێکی هاوبەش قبووڵ بکەن، دەڵێ: ئەگەر لە باری مێژوویی و تیۆرییەوە بڕوانینە مەسەلەکە، دەبێ بڵێین کە ئێران بە درێژایی مێژوو لە یەکیەتیی نەتەوەی جۆراوجۆر پێک هاتووە. بەڵام هیچ شتێک تاسەر نیە. چ هۆیەک هەیە بۆ ئەوەی ئەگەر چەند نەتەوە ١٥٠٠ ساڵ پێکەوە ژیابن، ئێستا ناتوانن پێکەوە بژین. مەسەلەکە پێوەندیی بە هەلومەرجی ئەمڕۆوە هەیە. ئەگەر جیهان لە ئاڵوگۆڕ دایە، سروشتی یە کە دۆستایەتییەکان، هاوپەیمانەتی یەکان، پێکەوە ژیان و بیرو بۆچوونەکان هەموویان ئاڵوگۆڕیان بە سەر دادێ، جگە لەمەش هیچ راستی یەکی مێژوویی ئەوە ناسەلمێنی کە نەتەوەکانی ئێران هەمیشە پێکەوە ژیاون، ئازەربایجان، ئەفغانستان، تاجیکستان هەموویان جیا بوونەوە و دنیاش نەرووخا. بۆچی ئێستا جیابوونەوە نابێ. داخوا هەر لەبەر ئەوە کە ئەم جیا بوونەوانە بە زۆرە ملی بووە؟ واتە دەبێ ئەو ئیستدلالە قبووڵ بکەین کە هەر چێ بە زۆرە ملی بێ جێگەی پەسەندە، نا وانیە. پێکەوە ژیان تەنیا لە ریگەی لە یەکتر تێگەیشتنەوەیە. و هیچ پێشینەیەکی سەد یان هەزار ساڵە ناتوانێ پاساوی بۆ بێنێتەوە. ئەمە وەک ئەوە وایە کە بە منداڵی بنەماڵەیەک بگوترێ کە چۆنکە لە تەمەنی ١٨ ساڵی دا لە ماڵی جیا نەبۆتەوە ئێستا لە تەمەنی ٢٥ ساڵی دا ئێدی مافی جیا بوونەوەی نیە. ئەمە نەبوو بە ئیسدلال".

سەرەنجام کاک سەعید بە هیچ جۆر ناچێتە ژێر باری ئەو فشار و شانتاژانەی کە دەیانەوێ حیزبی دێموکرات لە

بەرەیەکدا بەشداری بکا کە بەشێک لە هێزەکانی پێکهێنەری بۆ ئازادی و دێموکراسی هەوڵ دەدەنم بەڵام لە بنەرەتدا باوەڕیان بە مافی دیاری کردنی چارە نووسی گەلانی ئێران نیە. هەر بۆیە کاک سەعید ئاویکی پاکیان بە دەستی دا دەکا و تێیان دەگەیەنێ کە خەیاڵیان خاوە و دەڵێ: وشەکانی ئازادی و دێموکراسی زۆر لێڵ و نارۆونن. حەمە رەزا شاش باسی ئازادیی دەکرد. بۆ ئێستا ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران باسی ئازادی و دێموکراسی بە شێوەی خۆی ناکا؟ تەنیا ئیددیعای دێموکراسی مەسەلەیەک چارەسەر ناکا. مەسەلەکە نیوەرۆکی ئەو ئازادی و دێموکراسی یەیە. بۆ وێنە ناکرێ بە کەسێک کە حاشا لە مافی نەتەوایەتیی خەڵکی کوردستان و نەتەوەکانی دیکە دەکا بگوترێ دێموکڕات. کەوابوو هۆیەک بۆ هاوکاری لە گەڵ ئەو جۆرە هێزانەمان پێ شک نایە. بۆ ئێمە سەرنجدان بە چارەسەری عادڵانەی مەسەلەی نەتەوایەتی مەرجی سەرەکیی بەشداری لە بەرەیەکدایە".

کاک سەعید لەگەڵ ئەوەی تێکۆشەرێکی سادقی نەتەوەیی بوو لە هەمانکاتدا ڕێبوارێکی شێلگیری ڕێگای دابین کردنی عەداڵەتی کۆمەڵایەتیش بوو. ئەو مەسەلەی فەقیری و بێ بەشی و دەست وێرانەگەیشتنی چین و توێژە هەژار و کەم داهاتەکانی بە ئیمکانات و نیعمەتەکانی ماددیی ژیان و نەبوونی فورسەتێکی بەرامبەر بۆ ئیستیعدادەکان ئەوەندە بەلاوە گرینگ و پڕ بایەخ بوو کە لە ڕاپۆرتی کۆنگرەی نۆهەمدا بەم جۆرە باسی لێ دەکا:

(ئەمڕۆ گرینگترین و لە هەمان کات دا پڕ بایەخ و دەردترین مەسەلە لە جیهاندا مەسەلەی نەبوونی هیچ پارسەنگێک لە نێوان دابەش بوونی هەژاری و دەوڵەمەندی دایە، لە حاڵێکدا بەشێکی کەم لە خەڵکی دونیا خاوەنی زۆربەی سەروەت و سامانی گشتیی جیهانن و بەشێکی هەرە زۆر لە رووتی و هەژاری یەکی یەکجار دڵتەزێنندا دەژین. ئەو جیاوازییە کە ئەمڕۆ بە جیاوازیی شیمال و جنووب ناوی دەرکردوە (شیمال بۆ وڵاتانی تێر و جنووب بۆ وڵاتانی برسی) سەرەڕای ئەو هەموو قسە و باسەی لە سەری دەکرێ ساڵ بەساڵ پتر دەبێ). هەربۆیە کاک سەعید لە رەوتی دابین کردنی عەداڵەتی کۆمەڵایەتی دا سوسیالیزمی هەڵبژارد.

کاک سەعید لە گەڵ ئەوەی کە ئینسانێکی سوسیالیست بوو لە بەرەی چەپدا جێی دەگرت. بەڵام ئەو کاتەی کە چەپی کلاسیک "ستالینی" رمێنی هەبوو و ستایشی یەکیەتیی سۆڤیەت باو بوو، سوسیالیزمی مەوجوودی وەک شتێکی بێ کەموکووڕ چاو لێ نەدەکرد و پێی وانەبوو تەجرەبەی بینای سوسیالیزم لە یەکیەتیی سۆڤیەتی دا دەبێ ببێ بە ئۆلگوو و سەرمەشق بۆ وڵاتانی تر و بە تایبەتی سوسیالیزمی وەک مەزهەب و ئایین کە شتێکی نەگۆڕن چاو لێ نەدەکرد. بۆیە لەم بارەیەوە دەڵێ: (دەبێ ئەو ئەسڵە قبووڵ بکەین کە رەنگە مارکس و پاشان ئینگلس و لێنین و کەسانی دیکەش لە سەردەمێک دا بە سەرنجدان بە هەلومەرجی تایبەتی و کات و سەردەمی خۆیان شتێکیان گوتبێ کە لەگەڵ ئەمڕۆ نەگونجێ. بێگومان ئیستدلالەکانی لێنین لە بارەی کۆمەڵگای ئەو کاتی رووسیە دا کە شۆڕشی ئۆکتۆبری بەئاکام گەیاند لە گەڵ کۆمەڵگای

ئەوڕۆی رووسیە و لەوەش زیاتر لە گەڵ کۆمەڵگای ئێران و هەموو جیهان جیاوازە).

خاڵێکی گرینگی دیکەی روانگەی کاک سەعید سەبارەت بە سوسیالیزم، پێوەندیی سوسیالیزم و دێموکراسییە، واتە تێکەڵ کردنی ئەم دووە پێکەوەیە. کاک سەعید باوەڕێکی قووڵی بە دێموکراسی هەبوو و لە سەر ئەو بڕوایە بوو کە سوسیالیزم نابێ بە بیانووی هەموو شتێک بۆ کۆمەڵ دێموکراسی بەربەست و مەحدوود بکا و بەرژەوندیی تاک پێشێل بکا. بەڵکوو دەبێ لە کۆمەڵگای سوسیالیستی دا بەهۆی دابین کردنی دێموکراسی یەوە فەزایەک پێک بێنێ کە هەر کەسێک هەست بەوە بکا کە لە بەرە و پێش بردنی وڵاتەکەی دا بەشداریی هەیە و دەتوانی لە سەر چارەنووسی خۆی و وڵاتەکەی بیروڕای خۆی دەربڕێ بێ ئەوەی هەست بە دڵەڕاوکێ و نیگەرانی بکا. لەم بارەیەوە کاک سەعید دەڵێ: (ئەمڕۆ بە کردەوە سەلمێندراوە کە سەرنجدان بە ئەفراد لە کار و ژیانی رۆژانە دا و لە دیاری کردنی چارە نووسی خۆیان دا ئەسڵێکە کە لە گەڵ سروشتی ئینسانی سازگارە و هەر ستێکی دیکەی بە پێچەوانەی ئەوە چ بە ناوی دیکتاتۆریی سادە و یان دیکتاتۆریی پرۆلتاریا یان لە ژێر هەر ناوێکی دیکە دا بێ بە پێچەوانەی کەسایەتیی ئینسانی یە و رێگای پێشکەوتن و داهێنان بەربەست دەکا). هەربۆیەش کاتێک دوکتور قاسملوو (سوسیالیزمی دێموکراتیک)ی لە نێو حیزبدا هێنایە گۆڕێ، لایەنگری و تێکۆشانی کاک سەعید بۆ سەرکەوتنی ئەو فکر و ئەندیشەیە یەکێک لە هۆیەکانی چەسپاندنی ئەو رێبازە لە نێو حیزبدا بوو.

مەسەلەیەکی دیکە کە پێویستە باسی بکرێ هەڵوێستی کاک سەعید لەمەڕ لە بەریەک هەڵوەشانەوەی سوسیالیزمی مەوجوود بوو. کاتێک ئۆردووگای سوسیالیستی هەرەسی هێنا هەندێک لەو کەسانەی کە تا ئەو کات لایەنگری بێ ئەملا و ئەولای یەکیەتیی سۆڤیەتی و وڵاتانی دیکە سوسیالیستی بوون وەها تووشی سەر لێشێواوی و ناهومێدی بوون کە تەنانەت بەلای راستدا وەرسووران. بەڵام لە راستیدا ئەوە شکستی نەوعێک لە سوسیالیزم بوو و بێجگە لەوەش شکست لە رێگەی ئامانجێکی گەورە، قەت بە مانای چوونە ژێر پرسیاری ئەو ئامانجە نیە. کاک سەعید پێی وابوو دەبێ لایەنگرانی سوسیالیزمی مەوجوود بە هۆیەکانی ئەو شکستە دا بچنەوە و لەو ئەزموونە گەورەیە دەرس وەربگرن و لە گەڵ رابردوو سنوورێک دابنێن. کاک سەعید ئەو رووداوە گەورەیەی بە نوقتە گۆڕانێک دادەنا بۆ ئەوەی رەوتێکی چەپی سەربەخۆ، داهێنەر و نوێخواز پێک بێ و بە پێچەوانەی چەپی پێشوو (ستالینی) کەلە (حافظە)ی مێژوویی خەڵکی ئێراندا بیرەوەرییەکی تاڵ و مەنفیی بەجێ هێشتووە بتوانێ متمانەی خەڵک وەدەست بێنێ و شوێنی شیاوی خۆی پەیدا بکا.

هەربۆیە کاک سەعید لە وەڵامی ئەو پرسیارە دا سەبارەت بەو ئاڵوگۆڕانەی کە دوای هەرەس هێنانی سوسیالیزمی مەوجوود بەسەر چەپدا هاتووە و داهاتووی ئەو رەوتە دەڵێ: (ئەو ئالوگۆڕ و باسانەی کەلە جووڵانەوەی چەپەی ئەمڕۆ

بە تایبەت لە نێو ڕێکخراوەکانی ئێراندا لە ئارا دایە بێشک جێگای سەرنجی وردی حیزبی دێموکڕاتن. بۆیە بە دیقەت و تێبینیەوە وەدوایان دەکەوێ و هەوڵ دەدا کە تێیاندا بەشدار بێ.

ئەو ڕوانگە تازەیەی چەپ لە گەڵ ئەو ڕێبازە کە لە ساڵی ١٣٦٢ لە کۆنگرەی شەشەمی حیزبدا بە ڕەسمی پەسەند کرا یەک دەگرێتەوە کە هەمان سوسیالیزمی دێموکراتیکە. ئاشکرایە حیزب لایەنگری ئەو شتەیە کە بە نێوی ڕەوتی نوێخوازی لە نێو چەپی ئێراندا ناوی دەرکردوە. ئێمە سەبارەت بە داهاتووی ئەو چەپە گەش بێنین و وەک شتێکی موسبەتی دەبێنین.

چەپی ئێران بە ڕای ئێمە کە تا ئێستا جێگای ناهومێدی بووە، وادیارە دەتوانی ببێتە جێگا هومێد).

سەرچاوە: کتێبی شەڕەفکەندی سیمای شۆڕشگێڕێکی نەتەوەیی - سمایل شەرفی -

ڕێکەوتی: ١٦ی سێپتەمبەری ٢٠٠٦

سەرچاوە
Serchawe

ئەگەر ڕاپەڕینەکەی ٥٧ ئیسلامی بوو، بەڵام لە کوردستان لەسەر بنەمای ماف و ویستی نەتەوەیی بوو

دیمانە: هەردی سەلیمی

ڕێبەندانی ئەمساڵ هاوکاتە لەگەڵ چلویەکەمین ساڵوەگەڕی سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران، جیا لەوەی کە ئاکامی ئەم شۆڕشە چی بووە و چ دەسکەوتێکی بۆ خەڵکانی بەشدار لە سەرکەوتنەکەیدا هەبووە و، ئێستا بە چ ئاقارێکدا ڕۆیشتوە؛ ئاوڕدانەوە لە مێژووی سەرهەڵدانەکە و بەستێنەکانی خوڵقاندنی ئەم ڕووداوە گرینگ و پێویستە.

ئەم مشتومڕە هەمیشە لە نێوان خاوەنڕایاندا بووە کە چ پاشگر و ئاوەڵناوێک بۆ شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ لە ئێران هەڵبژێردرێ، کە پێناسەیەکی دروست بێ. ئەوەی کە ڕوون و حاشاهەڵنەگرە ئەوەیە کە زۆرینەی چین و توێژ و بیرۆکەکانی نێو کۆمەڵگەی ئەو کاتی ئێران ئامادەیی شۆڕشیان هەبوو و، بە تایبەتی لە نیزیکە و کۆتاییەکانی ڕێژیمی پاشایەتی داوای ڕووخانی ئەم سیستمەیان دەکرد.

ئێستا پرسیارەکان ئەمانەن، ئایا ئەم شۆڕشە دزرا؟ لایەن و ڕێکخراوە سیاسییەکانی داینەمۆی شۆڕش کامانە بوون؟ زۆرینەی خەڵک لە بەرەی کام یەک لەم ڕەوتە سیاسییانەدا جێیان دەگرت؟ ڕەنگە بنەڕەتیترین پرسیاریش ئەمە بێ کە خاوەنە سەرەکییەکەی کێ بوو و کێیە؟ کوردستان چ ڕۆڵێکی هەبوو و چ ڕوانگەیەکی سیاسی ڕێبەرایەتیی ویست و داخوازییەکانی ئەوێی دەکرد؟ وە کۆمەڵێک پرسیاری تر. "کوردستان" بۆ باس و تەتەڵەی ئەم بابەتە دیمانەیەکی لەگەڵ دوکتور سمایل بازیار، مامۆستای مێژوو لە زانکۆی کۆیە پێک هێناوە.

هەردی سەلیمی: لە دەورانی دەسەڵاتداریی سەفەوییەوە شیعە بووە بە مەزهەبی ڕەسمی لە وڵاتی ئێران، کەسایەتییە مەزهەبییەکان - ئەوەی کە پێیان دەڵێن ڕۆحانییەت - زیاتر لە هەوڵدان بۆ ئەوەی بەشداریی سیاسی کە بەجێی خۆی تەنانەت دەسەڵاتداریش بن؛ جێگە و پێگەی ڕۆحانییەتی شیعە لە ئێران چۆن دەبینن؟

د. سمایل بازیار: ڕۆحانییەتی شیعە پاشخانێکی سیاسی - کۆمەڵایەتیی چەند سەد ساڵەی هەیە ئەگەر دەقیقتر بڵێم بە هاتنە سەرکاری دەوڵەتی سەفەوی و بەڕەسمی کردنی مەزهەبی شیعە؛ دەتوانێ سەرەتای ئەم پاشخانی سیاسی - کۆمەڵایەتییە بێ. لەو کاتەوە هەتا ڕۆژی سەرکەوتنی شۆڕش لە ٢٢ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٥٧ی هەتاوی، دوو کۆڵەکەی گرینگی کولتووری سیاسیی ئێران بریتی لە؛ دەسەڵات (دەوڵەت یا سەڵتەنەت) و دووهەمیشیان مەزهەب بوو. پێوەندیی ئەم دوو کۆڵەکە -کە هەر دووکیان لە ماوەی ئەم چەندسەد ساڵەدا خاوەن پێگە و نفووز بوون و جەماوەری خۆیان هەبووە-، چۆن بوو؟ ئەم پێوەندییە کە بە مەوازاتی یەکتر هاتوون زۆر جار دۆستانە بووە و، زۆر جاریش خەسمانە بووە؛ زۆر جار پێکەوە سازاون و زۆر جاریش لە بەرامبەر یەکتردا ڕاوەستاون و تەقابولیان هەبووە. ئەم تەقابولەش لەسەر بەرژەوەندییەکانیان بووە، واتە بەرژەوەندییەکانیان دەبووە هۆی ئەوەی کە لە بەرامبەر یەکدا ڕابوەستن. ئەو بەرژەوەندییانە کێشەی سەروەری بووە، ململانێی عورف و شەرع و یا بەرژەوەندیی ئابووری بووە، بە گشتی لەسەر ئەمانە پێکەوە ململانێیان هەبووە. یا زۆر جاریش پێکەوە ڕێککەوتوون، بۆ نموونە لە سەردەمی سەفەوی دۆستانە بووە بە ڕێکەوت نییە کە عەلی شەریعەتی کە خوێندنەوەیەکی نوێی لە مەزهەبی شیعە خستە ڕوو دەیگوت: "تەشەییوعی سەفەوی لە مزگەوتی جامع دەرکەوت بەڵام مەنزڵی بردە مزگەوتی شا لە تەنیشت عالیقاپوو." هەروەها لە دەیەی بیستیشدا بەدوای نەمانی دەسەڵاتی ڕەزاشادا - دوای ئەوەی کە هاوپەیمانەکان هاتن (١٣٢٠) - ئەو دوازدە ساڵە بەناوبانگە واتە تا کوودتای ١٣٣٢ کە دێموکراسییەکی ڕێژەیی لە کەشوهەوای سیاسیی ئێراندا حاکم بوو، ئەوکات پێکەوە ڕێک کەوتبوون، ئەمەش لە ترسی نفووزی کۆمۆنیزم بوو، لەبەر ئەوەی حیزبی توودە لەو سەردەمەدا حیزبێکی بەهێز و بەنفووز بوو.

دەتوانم بڵێم لە نزیک بە ٢٠٠ ساڵی ڕابردوودا، واتە لە شەڕەکانی یەکەم و دووهەمی قاجارەکان لەگەڵ ڕووسیە، لە دوو دەیەی یەکەمی سەدەی نۆزدەیەم بەمەلاوە کە لە ڕاستیدا بە هۆی ئەم شەڕانە بوو واتە لە ڕێگای ڕاگەیاندنی جەهاد بەدژی ڕووسەکان پێگەی خۆیان لە نێو دەسەڵاتدا پتەو کرد؛ هیچ ڕووداوێکی سیاسیی گرینگ نییە کە مۆرک و نیشان یا کاریگەریی ڕۆحانییەتی شیعە بەسەر ڕووداوەکەیەوە نەبووبێ. هەڵبەت ئەوە بەم مانایە نییە کە ئەم کاریگەری و مۆرک و نیشانە پۆزێتیڤ بێ، بەڵکوو زۆرتر نێگەتیڤ و یا دواکەوتووانە و لە بەرژەوەندیی خۆیاندا بووە؛ بەڵام لەم ڕووداوانەدا هەمیشە ئەکتەرێک بوون. لە شەڕ لەگەڵ وڵاتانی دەرەوە، لە ڕێککەوتننامەکاندا، لە هەڵوەشاننەوەی ئیمتیازاتی سیاسی و ئابووری، لە کوودتاکاندا، لە بزووتنەوەکاندا. لێرە دەرفەتی ئەوە نییە نموونەی زۆر بێنینەوە، بەڵام ئەگەر گرینگترینیان

ئاماژە پێبکەم؛ هەر لە بزاڤی تووتن یا ڕووداوی ڕێژی (١٨٨٠) کە یەکەم بزاڤی سیاسیی مێژووی هاوچەرخە، ڕۆحانییەک بە ناوی میرزای شیرازی بە حەرام ڕاگەیاندنی بەکارهێنانی تووتن و تەنباکۆ دەوڵەتی ناچار بە هەڵوەشاندنەوەی ڕێککەوتن لەگەڵ کۆمپانیای تاڵبۆتی بریتانیا کرد.

ڕۆحانییەت لە بزاڤی مەشرووتەشدا ڕۆڵی بەرچاویان بینی، وەک ئەوەی شێخ فەزلوڵڵا نووری بە هێنانە ئارای "مەشرووتەی مەشرووعە" هاتە گۆڕەپانەکە. ڕۆحانییەت ئەو کات مەبەستیان ئەوە بوو کە یاساکانی شەرع لەنێو کۆمەڵگەدا جێبەجێ بکرێ، کە بە هۆی وشیاریی ڕووناکبیرانی ئەو سەردەم سەری نەگرت. بە ڕێکەوت نەبوو خومەینی دەیگوت "شۆڕش" عولەما کردیان و ڕووناکبیران لێیان دزین! لە ساڵی ١٣٠٣دا، ئەم وڵاتە لە یەکەهەنگاویی گۆڕینی سیستمی پادشایی بۆ کۆماری بوو، بەڵام دژایەتیی ڕۆحانییەتی شێعە لەگەڵ سیستمی کۆماری - چونکە لە تورکیە ڕۆحانییەت لە سیستمی کۆماریدا زەرەرمەند ببوون - ڕەزاخانی نەخوێندەوار بەڵام زیرەکی لە هەڵگرتنی ئەم دروشمە پاشگەز کردەوە. ڕۆحانییەتی شێعە لە قۆناغی ١٣٢٠ - ١٣٣٢ لە پشتی پەردەی "ڕێکخراوی فیداییانی ئیسلام" بوون، ئەو گرووپەی کە تێرۆرە سیاسییەکانیان دەکرد. لە بزاڤی خۆماڵیکردنی نەوتیشدا، حەمەڕەزاشا لە ڕێکەوتی ٩ی ڕەشەمەی ١٣٣١ ئێرانی بەجێ دەهێشت، چونکی موسەدیق قەناعەتی پێ هێنابوو کە بۆ ماوەیەک ئێران بەجێ بێڵێ؛ بەڵام ئایەتوڵڵا بێهبەهانی و کاشانی نەیانهێشت. لە ڕاستیدا لەو قۆناغەدا (١٣٢٠ - ١٣٣٢) پێوەندیی ڕۆحانییەت و سەڵتەنەت کەمتر گرژیی تێکەوتوە، چونکە مەترسیی کۆمۆنیزم، ئەوانی هان دەدا بۆ پاڵوێکدان. هاندانی خەڵک بۆ ڕاپەڕینی ٣٠ی پووشپەڕی ١٣٣١ و پشتیوانی لە کوودتای حەمەڕەزاشا لەدژی موسەدیق و دواجار ڕاپەڕینی ١٥ی جۆزەردانی ١٣٤٢ کە ئیتر بۆخۆیان بەتەنیا ڕێبەرایەتییان کرد و دیاردەی خومەینی لێ کەوتەوە و بەدوای مردنی برووجێردیدا مەرجەعی گەورەی شێعەکان - کە بە پێچەوانەی "مودەڕڕیس" و "کاشانی" سیاسەتپیشە نەبوو - ئەستێرەی بەختی خومەینی درەوشایەوە. لە ڕاستیدا وەک چۆن "ڕووداوی تووتن" تەمرینێک بوو بۆ بزاڤی مەشرووتە، ئەم ڕاپەڕینەش خۆ ئامادە کردنێکی ڕۆحانییەت بوو بۆ شۆڕشی ١٣٥٧.

کەوابوو ئەمانە پاشخانێکی سیاسی - کۆمەڵایەتییان هەیە و، بە دەسەڵات گەیشتنی ئەوان لە ساڵی ٥٧دا ڕووداوێکی تەسادوفی نییە. ئەوان سواری شەپۆلی شۆڕشیش نەبوون. لەو پێوەندییەدا وەبیر قسەیەکی ئەحمەد کەسرەوی کەوتمەوە کە بۆخۆیشی بوو بە قوربانیی فتوای تێرۆری ڕۆحانییەتی شێعە کە دەیگوت: "ئێمە دەسەڵاتێک بە ڕۆحانییەت قەرزدارین." دەسەڵاتێک کە بە نرخێکی گران بۆ گەلانی ئێران تەواو بوو.

هەردی سەلیمی: ئایا ڕۆحانییەتی شێعە لە پشتگیری لە ئاڵوگۆڕی سیستمی پاشایەتی بۆ کۆماری یەکدەست بوون؟

د. سمایل بازیار: نەخێر یەکدەست نەبوون. بۆ وێنە ئەگەر مودەڕڕیس لەدژی ڕەزاشا و سیستمی کۆماری بوو، ئایەتوڵڵا

کاشانی لە موافقانی سیستمی کۆماری بوو و، تەنانەت بە وتەی سەید ڕەزا زەنجانی: "میتینگیشی بە قازانجی کۆماریخوازی و لەدژی مودەرڕیس بەڕێوە برد و لە مەجلیسی موئەسسان دەنگی بە گۆڕینی دەسەڵات لە بنەماڵەی `قاجارەوە بۆ ڕەزاشا دا و، وتارێکی ئاگرینیشی لەم بارەوە دا." حوسێن مەککی، نووسەری "تاریخ بیست سالەی ایران"؛ بەوردی ئاوڕی لەم بارەوە داوەتەوە.

هەردی سەلیمی: باست لە پێگەی ڕۆحانییەتی شیعە کرد و ئەوەی کە کاراکتێرێکی بەهێزن و، بەشێکی حاشا هەڵنەگر و گرینگن لەو ڕووداوە سیاسییانەی کە لە ئێران ڕوویان داوە. بەستێن یا هۆکارە مێژووییەکانی سەرهەڵدان، بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆحانییەت، بە بڕوای جەنابت ئەی ئەو هۆکارانەی دیکە چی بوون کە شۆڕشی ٥٧ی لێکەتەوە؟

د. سمایل بازیار: چەندین هۆکاری جۆراوجۆر بۆ بەرپابوونی شۆڕشی ئێران لە ساڵی ١٣٥٧ لە لایەن لێکۆڵەران و خاوەنڕایان هاتۆتە بەر باس، وەک پەرەسەندنی نارێک، ئیستبدادی نەوتی، نەبوونی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و بە بۆچوونی سەڵتەنەتتەڵەبەکان پیلانی دەرەکی (کۆنفرانسی گوادلوپ) بەهۆی گرتنەبەری سیاسەتی سەربەخۆخوازانەی حەمەڕەزاشا، کە ئەمەیان کەمتر لە ئەقڵدا دەگونجێ. بێگومان شۆڕشێکی لەم چەشنە بەربەرین و جەماوەری وەک هەر دیاردەیەکی دیکەی مێژوویی ناتوانێ "تەک سەبەبی" بێ و، هەموو هۆکارەکانی کە ئاماژەیان پێکرا کەم و زۆر ڕۆڵیان هەبووە لە بەرپابوونی ئەم شۆڕشەدا.

لەنێو ئەم فاکتۆرانەدا، فاکتۆری تەزادی سوننەت و مۆدێرنیتە لە کۆمەڵگەی ئێراندا یەکێک لە هۆکارە گرینگەکانە، بەم چەشنە کە پرۆژەی مۆدێرنیزاسیۆنی شا بە خێرایی دەرگای بە تەواوی بە ڕووی والا کرا، بەبێ دیقەت و زەرافەت، لەگەڵ ستراکتۆرە نەریتییەکانی کۆمەڵگەی ئێرانیی (ئیسلامی - شیعە) کە پێک کەوتن و ئەمە کێشەی گەورەی نایەوە. ڕۆحانییەتی شیعە لەم تەزادە گەورەترین کەلکی وەرگرت و بە شێوەیەکی لێزانانە ئەم پێکدادانەی قۆستەوە و لە هەستی ئایینی خەڵک بۆ مەرامە سیاسییەکانی خۆی کەلکی وەرگرت. ئەگەر لەبیرمان بێ لە ڕەوتی شۆڕشدا خۆپیشاندەران پێش لە هەموو شوێنێک هێرشیان دەکردە سەر سینەماکان، مەشرووب فرۆشی، بار و کابارەکان، وەک شوێنگەلێک کە هەڕەشە بوون بۆ کولتوور و فەرهەنگی ئیسلامی. لە ڕاستیدا ئێستاشی لەگەڵ بێ تەزادی سەرەکیی کۆمەڵگەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست هەر ئەمەیە و "ئیسلامی سیاسی". ش بەرهەمی ئەم تەزادەیە. "ئیسلامی سیاسی" دژکردەوەیەکە بە هاتنی کولتوور و فەرهەنگی ڕۆژاوا و ڕۆحانییەتی شیعەش دروشمی پاراستنی کولتووری ئیسلامی کە کەوتووەتە بەر هێرشی کولتووری بێگانە و کافرانی بەرز کردۆتەوە، هەروەک ڕەوتەکانی ئیسلامی سیاسی لە وڵاتانی دیکە کە ئەمە بە ئەرکی خۆیان دەزانن.

ئەمن با ئاماژە بە نموونەیەک بکەم، فێستیڤاڵێکی هونەری لە شیراز بەڕێوە دەچوو، کە لەژێر سەرپەرەستی و چاودێریی

فەرەحی دیبای شاژندا بوو. لە یەکێک لە خولەکانیدا لە ساڵی ١٣٥٦دا گرووپێکی ئەمریکایی شانۆیەکی سەرشەقامیان پێشکەش کرد، ئانتۆنی پارسۆنز دوایین باڵوێزی بریتانیا لە ئێران دەڵێ: ئەم ڕووداوەم لەگەڵ شا باس کرد و پێم گوت ئەگەر شانۆی وا لە شاری وینچێستێری ئینگلیس بەڕێوە دەچوو؛ دەرهێنەر و ئەکتەرەکانی سەریان تێدا دەچوو. شا هیچی نەگوت و بەمە پێکەنی.

بێجگە لەمانەش ڕۆحانییەت بۆخۆی هەندێک ئیمتیازی تایبەت بە خۆی هەبوو، بۆ نموونە، ئەمەش خۆی لە دروشمەکانیان کە یەکگرتوو و بە بەرنامە بوو وەک "استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی"، "نهضت ما حسینیه، رهبر ما خمینیه"دا دەدیترا؛ ئەم کۆمەڵە یەک ڕێبەریشیان هەبوو ئەویش خومەینی بوو هەر، بۆیەش پرشوبڵاو نەبوون و ڕێبەرەکەشیان لێبڕاو بوو و سازشی نەکرد. بەرەی نیشتمانی (جبهەی ملی) ئەگەر دەسەڵاتی هەبایە و ڕۆڵی یەکلاکەرەوەی هەبا سازشی دەکرد چونکە ئەم ئامادەگییەیان هەبوو؛ بەڵام خومەینی بە هیچ شێوەیەک لەگەڵیان نەسازا و مەبەستی ڕووخانی ڕێژیمی شا بوو. هەروەها ئیمکاناتی ماڵیی بەرفراوانیان لە بەردەستدا بوو. ڕۆحانییەتی شێعە بە هۆی کەلکوەرگرتن لە داهاتی وەک "سهم امام" یا "وجوهات شرعی" هەمیشە بێنیاز بووە لە دەوڵەت و هیچ حەوجێیەکی پێ نەبوو. بازاڕی شارە گەورەکانیش وەک تاران، تەوریز، ئیسفەهان و... پشتیوانێکی بەهێزی ئابووری بوون بۆیان و، ڕۆحانییەت و بۆرژوازیی بازاڕ هەر لە ڕابردووەوە بەرژەوەندیی یەکتریان پاراستوە، ژن و ژنخوازییان لە نێواندا هەبووە.

هەروەها تۆڕێکی پێوەندیی بەربڵاویان لە بەردەستدا بوو و قسە و گوتاریان بە هۆی مزگەوت و مەلاکان کە دەگەیشتە هەموو شوێنێک تەنانەت کوێرە گوندەکانیش، بە سەرتاسەری ئێراندا بڵاو دەبۆوە. لە شوێنە یاساییەکانی وەک مزگەوت، حوسەینییەکان و دامەزراوە خێرخوازییەکان، بۆ ڕێکخستن و کۆبوونەوەکانیان کەلکیان وەردەگرت. کەلکوەرگرتن لە بۆنە جۆراوجۆرەکانی ئایینی و هەروەها ئوستوورە و سیمبولەکانی ئایینی شێعە، فاکتۆرێکی دیکەی بەهێز بوونی ئەوان بوو. لە بەرامبەردا گرووپەکانی دیکەش پرشوبڵاو و بە دروشمی جیاواز و تەنانەت دژبە یەک بوون.

هەردی سەلیمی: ئێمە دەزانین ئۆپۆزیسیۆنی ڕێژیمی شا تەنیا ڕۆحانییەت نەبوو؛ بەرچاوترین ئۆپۆزیسیۆنەکان کامانە بوون و دەور و کاریگەریی ئەوان هەتا چ ڕادەیەک بوو؟

د. سمایل بازیار: ئۆپۆزیسیۆنی ڕێژیمی پەهلەوی دەتوانین بە سێ دەستە دابەش بکەین؛ دەستەی یەکەم لیبێراڵ یا نەتەوەییەکان کە خۆی لە بەرەی نیشتمانی (جبهەی ملی)دا دەدیتەوە. دەستەی دووهەم چەپەکان بوون، کە حیزبی توودە و ڕەوتی چەپی نوێ نوێنەرایەتیی دەکرد و دەستەی سێهەمیش ڕۆحانییەتی شێعە بوو.

بەرەی نیشتمانی لە ڕاستیدا ئەو توانا و هێزەی نەمابوو هەرچەند دوو جاریش بازسازیی خۆی کردبۆوە، جارێک لە دوای ساڵی ٤٢ کە پێیان دەگوت بەرەی نیشتمانیی دووەم و جاری دووەمیش هاوکات لەگەڵ خۆپیشاندانەکان بەرەی نیشتمانیی سێهەمیان پێک هێنا. بەڵام ئەو نفووز و پێگەیەی کە لە سەردەمی موسەدیق و لە ساڵەکانی بە نیشتمانی کردنی نەوتدا هەیانبوو؛ بۆیان نەمابۆوە. لە ڕاستیدا بەرەی نیشتمانی کێشەی لەگەڵ مانی سەڵتەنەت نەبوو، بەڵکوو... دەیهەویست ئیختیاراتی شا لە چوارچێوەی قانوونی ئەساسیدا بێ و دەسەلاتەکەی زیاتر نمادین بێ وەک سیستمە سەڵتەنەتییەکانی ئوروووپا.

هێزە چەپەکان: حیزبی توودە وەک بەتەمەنترین حیزبی چەپ لە ئێران لەدوای کوودتای ساڵی ٣٢ تەقریبەن پشتی ڕاست نەبووەوە و وەکوو تارماییەک وابوو، لە ڕاستیدا سەرکردایەتیی حیزبی توودە لەو ساڵانەدا وردە وردە ئێرانیان بەجێ هێشت و لە لایپزیک لە ئاڵمانی ڕۆژهەڵات باروبنەیان بەعەرزدا دابوو و زۆرتر لە دووڕا تەماشاوان بوون، ڕۆڵێکی ئەوتۆیان نەبوو. بەڵام چەپێکی نوێ لەدایک ببوو لە دەیەی چلدا، چەپێکی نوێ کە جیاواز بوو لە حیزبی توودە. شێوازی خەباتی ئەم چەپە نوێیە زۆر جیاواز بوو لەگەڵ شێوازی حیزبی توودە، ئەوان باوەڕیان بە بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات لە ڕێگەی پارلمان و هەڵبژاردنەوە نەبوو - هەمان شێوە بۆلشویکییە کە حیزبی توودە ڕەچاوی دەکرد -، ئەوان پێیان وابوو لە ڕێگەی توندوتیژی و کۆمەڵێک ڕووناکبیری ئاوانگاردەوە، لەژێر کاریگەیی ئەو فۆرمولانەی لە تێزەکانی "ڕێژێ دێبری"ـ یان وەرگرتبوو وەک مۆتۆڕێکی بچووک دەتوانێ مۆتۆڕێکی گەورە وەجووڵە بێنێ و، بە ئۆلگووبەرداری لە ئینقلابی کووبا و لە شەڕی پارتیزانیی لە وڵاتی چین شێوازێکی نوێیان لە خەبات خستە ڕوو. ئەم چەپە نوێیە لە ڕاستیدا گاڵتەی بە مەرگ کرد، خۆی لە ئاو و ئاگر دا، زۆرتریش ڕووناکبیر و خوێندکار بوون. لە ڕاستیدا خەسارلێکەوتنی چەپەکان لە چاو هێزی سێهەم (ڕۆحانییەت) یەک بە دەیە. یانی لە ڕەوتی سێهەم ئەگەر کەسێک لە خەبات بەدژی ڕێژیم کوژرابێ، دە کەس لە چەپەکان کوژراوە، ئەوان لە خاکریزی یەکەمی خەبات لەدژی ڕێژیمی حەمەڕەزاشادا بوون؛ بەڵام نفووز و کارتێکەریی ئەوان زیاتر لە زانستگەکان و کۆڕ و کۆبوونەوە ڕووناکبیرییەکاندا بوو و ئێمە دەزانین کە کۆمەڵگەی ئێران تەنیا لە زانستگەکان پێک نەهاتبوو؛ بە تایبەت لەو سەردەمەدا کە پێکهاتەی جەماوەریی خەڵکی ئێران زۆرتر لە دێهات بوون نەک لە شار. سەرەڕای ئەمانە، ئەو کاردانەوە توندوتیژانەی حەمەڕەزاشا کە بەرامبەر بە ڕەوتی چەپی نوێ لە خۆی نواند، زۆر کاریگەر بوو. لە ساڵی ١٣٥٥ تەقریبەن ئەم گرووپە چەپانە (چەپی نوێ) کە بە شێوازی چریکی خەباتیان دەکرد؛ پتر لە ٩٠ لە سەدی ڕێبەرەکانیان یا کوژرابوون، یا لە زیندانەکاندا بوون یا هەڵاتبوون، دەتوانین بڵێین ڕێژیمی شا تەقریبەن لەنێوی بردبوون. زۆر بە توندوتیژییەکی ڕووت لەگەڵیان بەرەوڕوو بوونەوە، شا نیگەرانی ڕەوتی سێهەم نەبوو و پێی وابوو مەترسیی سەرەکی کۆمۆنیستەکان و چەپی نوێیە. لێرەدا پێم خۆشە وتەیەکی مارکس بە نموونە بێنمەوە، دەڵێ: "شۆڕش وەکوو مشک وایە، تونێل لێدەدا ئەگەر کونێکی لێ داخەی لە کونێکی دیکەوە سەر دەردێنێتەوە." شا ڕێگای لە چەپی نوێ و بە چەپی چریکی و ڕادیکاڵ داخست، بە جۆرێک کە دەکرێ بڵێین تەفروتووناکردن؛ بەڵام ئەو مشکەی تونێلی لێدەدا لە

مزگەوتەکانەوە سەری دەرهێنا. شا ترسێکی وای لەوان نەبوو و پێی وا نەبوو کە هێزێکی وەها کاریگەرن.

ڕەوتی سێهەم کە ڕۆحانییەت بوو - ئەڵبەت ئەوەش بڵێم کە ڕۆحانییەتیش ڕەوتێکی یەکدەست نەبوو - تەنانەت بەشێکیان لەگەڵ ڕێژیم بوون، بەشێکیش کاری بە ڕێژیم نەبوو و لە کاری سیاسیدا هیچ دەور و دەستێوەردانێکی نەبوو. ئەو شتانەی بۆ ئەوان لە سیاسەت گرینگتر بوو بریتی بوون لە ئەخلاق لە کۆمەڵگە، بەجێ هێنانی فەرزیاتی دینی و شەرعی و شتی لەم چەشنە. بەڵام بەشێکیش لە ڕۆحانییەت بە تایبەت لەدوای ١٥ی جۆزەردانی ٤٢ ئەوەی کە خومەینی ڕێبەرایەتیی دەکردن، ئەوان لە سەنگەری خەبات بەدژی ڕێژیمدا هەبوون، زیندانی دەکران و تەبعیدیش دەکران. کە وابوو ئەم سێ بەشە لە ئۆپۆزیسیۆن هەبوو.

هەردی سەلیمی: کە باس لە شۆڕشی ئیسلامی دەکرێ، عەلی شەریعەتیش دێتە بەرباس و تەنانەت بە مامۆستای شۆڕش دەناسرێ؛ دەور و نەقشی ئەو لەم شۆڕشەدا چی بوو؟

د. سمایل بازیار: لە ڕاستیدا ئەمن پێم وایە، شەریعەتی ئاوی لە ئاشی ڕۆحانییەتی شێعە کرد، هەرچەند بۆخۆی لەگەڵ ڕۆحانییەتی سوننەتی نەدەسازا. دەتوانین بڵێین شەریعەتی دیاردەیەکە، بۆ خۆی لە باری فکرییەوە ئاوێتەیەکە لە مارکسیسزم، ئێگزیستانسیالیزم، کاریگەریی فرانتس فانۆنی فەڕانسەوی زمانی بەسەرەوە، لە تێکەڵکردنی ئەمانە بە خوێندنەوەیەکی نوێی شۆڕشگێڕی لە دین و بە تایبەتی ئیسلامی شێعە گەیشتبوو. ئەو بە سوخەنڕانییە بەناوبانگەکانی لە حوسەینییەی ئیرشاد و بەکاربردنی دەستەواژەی وەک "تشیع علوی"، "تشیع صفوی"، "تشیع سرخ و تشیع سیاه"، "مذهب شهادت و مذهب ماتم" و بە باسکردن لە ململانێی چینەکان - ڕوون و دیارە کە لە مارکسیزمی بە قەرز وەرگرتبوو بەڵام بە ئەدەبیاتێکی مەزهەبی دەیگوتەوە -، کاریگەرییەکی بەربڵاوی لەسەر چینی خوێندکار و لاوی ئێران دانا. بە گشتی ئەم خوێندنەوە نوێیە لە دین بە تایبەت بە شێوەیەکی شۆڕشگێڕی و ئینقلابی، توانی بۆشایی ڕۆحانییەتی سوننەتی لەنێو زانستگەکان و لەنێو ڕووناکبیرەکاندا پڕ بکاتەوە. بەمەش یارمەتییەکی زۆری بە ڕەوتی ڕۆحانییەت کرد و ئەوەیە کە دەڵێم شەریعەتی بەبێ ئەوەی بیهەوێ ئاوی لە ئاشی ئەوان کرد.

ئەمن گوێم لە وتووێژی یەکێک لە ڕێبەرانی چریکە فیدائییەکان دەگرت، دەیگوت: "ساڵی ١٣٥٠ لە زانستگەکاندا ئێمە [چەپی نوێ] لە باری پێگە و نفووزەوە باڵادەست بووین، بەڵام دوای چەند ساڵ و لە ساڵی ٥٥ کە لە زیندان بەربووم، دیتم نا هێزە مەزهەبییەکان لەگەڵ ئێمە بەرابەری دەکەن." ئەوانە هەموو کاریگەریی شەریعەتی بوو، ڕۆحانییەتی شێعە لەوێ و لەنێو ڕووناکبیران و چینی خوێندەواردا نفووزی نەبوو؛ بەڵام شەریعەتی ئەو بۆشاییەی بۆ پڕ کردنەوە و بۆخۆی لەگەڵیان نەدەسازا بەڵام ناڕاستەوخۆ خزمەتی پێکردن.

هەردی سەلیمی: ڕوانگەیەک هەیە کە پێی وایە شۆڕشەکان لە ئاکامدا دەچنەوە سەر دیکتاتۆرییەت، بۆ نموونە شۆڕشی فەڕانسە کە ناپیلئۆن بووە میراتگری، شۆڕشی ئۆکتۆبری ١٩١٧ کە دیکتاتۆرییەکی کۆمۆنیستیی لێکەوتەوە و شۆڕشی ١٣٥٧ی ئێران؛ ئایا ئێوەش لەسەر ئەم باوەڕەن؟

د. سمایل بازیار: نا ئەمن پێموایە هەموو شۆڕشێک ئیلزامەن بە دیکتاتۆری ناگا و ئەم سێ نموونەیە و تەنانەت نموونەی زۆرتریش هەن بەڵام ناتوانین بیانکەینە پێوەرێک بۆ پێناسەی هەموو شۆڕشێک کە سەرەنجام بەرەو دیکتاتۆری دەڕوا. بۆ وێنە شۆڕشی ئەمریکا (١٧٧٦)، شۆڕشی پورتەغال (١٩٧٤) کە بە شۆڕشی مێخەک ناسراوە و کۆتایی بە دەسەڵاتی کۆنترین دیکتاتۆری لە ئورووپا هێنا، شۆڕشی فیلیپین (١٩٨٦)، هەروەها ئەو شۆڕشانەی کە دژی ڕێژیمی کۆمۆنیستی لە ئورووپای ڕۆژهەڵات ڕوویان دا (لە کۆتایی هەشتاکان وە سەرەتای نەوەدەکان). ئاکامی هیچ کام لەم شۆڕشانە دیکتاتۆری لێ نەکەوتەوە.

لە ڕاستیدا کێشەکە لە نەفسی شۆڕشدا نییە بەڵکوو لە ڕێبەرانی شۆڕشە کە دوای بەدەسەڵات گەیشتنیان لە بەڵێنەکانیان پاشگەز دەبنەوە. واقعییەتەکان نابینن و تووشی خۆبەزلزانی دەبن، خولیای کورسی و دەسەڵات دەبن و وازی لێ ناهێنن. هەر وەکوو چۆن خومەینیی پاش شۆڕش بەتەواوی لەو بەڵێنانەی کە لە نۆفل‌لۆشاتۆی پاریس بە خەڵکی دابوو کە بۆخۆی دەچێتەوە قوم و بە دەرس وتنەوە سەرقاڵ دەبێ، هەروەها ڕۆحانییەت لە ئیدارەی وڵاتدا بەشدار نابن. بەپێچەوانە ڕێبەرانی شۆڕش ئەگەر کەسێکی وەک ماندێلا بکەن بە ئۆلگوو کە لە پاش سەرکەوتن ئارەزوومەندانە وازی لە دەسەڵات هێنا و، یا لە دوو جار زیاتر نەتوانن ببنە ڕێبەر و سەرۆک؛ ئاکامی ئەو شۆڕشە بەرەو دیکتاتۆرییەت ناچێ.

ئەگەر پێشمان وایە شۆڕش ئاوێتە بە توندوتیژی دەبێ، هەروەک لە هەندێک لە شۆڕشە کلاسیکەکاندا دیتراوە؛ نموونەی پێچەوانە ئەمانەش هەیە. هەروەک لە دوو دەیەی ڕابردوودا کۆمەڵێک شۆڕشمان بینی کە بە شۆڕشی مەخمەلی (چێکسلۆڤاکیا، ١٩٨٩؛ گورجستان، ٢٠٠٣؛ قرقیزستان، ٢٠٠٥) نارنجی (ئۆکراین، ٢٠٠٤) و... ناسراون؛ کە لە هیچ کام لەم شۆڕشانەدا توندوتیژییەک ڕووی نەدا و دەسەڵات بە شێوەیەکی ئاشتییانە دەستاودەست بوو.

ئەگەر لە بنەڕەتڕا باوەڕمان بە شۆڕش نەبێ و ڕیفۆرمیست بین، ئەمەش گوناح نییە؛ بەڵام پرسیار ئەوەیە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و بەو دەسەڵاتە دیکتاتۆرانەی کە هەن، ئایا هیوایەک بە ئاڵوگۆڕی ئەو ڕێژیمانە لە ڕێگای ڕێفۆرم و چاکسازییەوە هەیە؟ ئەوە نییە هەندێک لە چاکسازیخوازەکانی نێو کۆماری ئیسلامی کە ساڵانێک بانگەشەی ڕیفۆرمیان دەکرد، ئێستا هیوایەکیان بە ڕیفۆرم و چاکسازی نەماوە.

هەردی سەلیمی: لەم بەشەدا دەمانهەوێ باس لە کوردستان بکەین لەو سەردەمەدا، ئازاد بوونی کاک عەزیز یووسفی لە زیندان و دواتر کۆچی دواییەکەی و سێڕۆژەی ماتەمینی بووە هۆی سەرهەڵدانی خۆپیشاندان لە شاری مەهاباد؛ ئایا بە ڕای بەڕێزتان خاڵی دەسپێکی نارەزایەتییەکانی کوردستان لەوێوە بوو یان نا؟ بەگشتی باسێکمان لە کوردستان بۆ بکە.

د. سمایل بازیار: کە باسی کوردستان هاتە پێش ئەمن پێم خۆشە هەر باسی بابەتێکی دیکە بکەم. بۆ یەکەم جار خۆپیشاندانەکان لە ١٩ی بەفرانبار لە قوم ڕووی دا، بە نارەزایەتی دەربڕین بە وتاری "استعمار سرخ و سیاه" کە "احمد رشیدی مطلق" ناوێک نووسیبووی و کەسیش نەیوێرا وەئەستۆی بگرێ کە تێیدا بێڕێزی بە خومەینی کرابوو، هەرچەند "داریوش همایون" تۆمەتبار کرا؛ بەڵام گرینگ ئەوەیە چراسەوزی بڵاوبوونەوەکەی لە دەربارەوە لێدرابوو. ئەوە بوو بە بیانوویەک بۆ دەسپێکی نارەزایەتییەکان کە سەرەتا لە قومەوە دەستی پێکرد و چەند کەس لە لایەن حکوومەتەوە کوژران، دەنا بەستێنەکان لەبار بوون، ئەو کۆمەڵە هۆکارەی باسمان لێکردن دەستیان دابووە دەستی یەک کە شۆڕش ڕوو بدا. دواتر لە چلەی کوژراوانی ئەم خۆپیشاندانەدا لە تەورێز لە ٢٩ی ڕێبەنداندا خۆپیشاندان کرا و لەوێش خەڵکانێکی تر کوژران، دوایی ئەم نارەزایەتییانە چلە بە چلەی ماتەمینی کوژراوەکان بەردەوام بوو. لە کوردستان و لە شاری مەهاباد یەکەم خۆپیشاندان لە ١٥ی جۆزەردانی ساڵی ٥٧ و لە سێڕۆژانەی کاک عەزیز یووسفی دەستی پێکرد.

هەردی سەلیمی: کاک سماییل بۆخۆت لەوێ بەشداریت کردوە، دەمهەوێ بزانم دروشمەکان ئیسلامی بوون یا نەتەوەیی یاخود چینایەتی؟

د. سمایل بازیار: بەڵێ لەوێ بەشداریم کردوە، لەم یەکەم خۆپیشاندانەوە هەتا ٢٢ی ڕێبەندان ئەمن پێم وانییە یەک خۆپیشاندانم لەکیس چووبێ و تێیدا بەشدار نەبووبێم. کوردستان جیاواز بوو، ئەگەر لە شارەکانی دیکەی ئێران وەک تاران، تەورێز، مەشهەد، ئیسفەهان، قوم، یەزد، ڕەشت و... دروشمی "نهضت ما حسینیە، رهبر ما خمینیە" یا "استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی" دەگوترایەوە؛ ئەمن لە یەک خۆپیشاندانی شاری مەهاباددا هەرگیز یەک دروشمی لەم جۆرەم نەبیستوە. لە ڕاستیدا سەرەتا لە دروشمەکاندا داوای ئازادیی زیندانییە سیاسییەکان دەکرا، دواتر مەسەلەی نان و مەسکەن هاتە ئاراوە و دوایی دروشمەکان بەدژی ڕێژیمی شا ڕادیکاڵتر بوو. ئەوەش بڵێم زۆر جار دروشمەکان چەپی بوون بۆ نموونە "داس و چەکوچ، سەرنێزە مەحکووم دەکا"، "بژی هێزی کرێکار، با بڕووخێ ئیستعمار"؛ ئەمانە ئەو دروشمانە بوون کە لە خۆپیشاندانەکانی کوردستاندا دەگوتراوە. دروشمی ئیسلامی لە هیچ خۆپیشاندانێک نەدراوە، لەم پێوەندییەدا با ئاماژە بە خاڵێکی مێژوویی بکەم، ئێمە زیندانیی سیاسیی ئیسلامیمان لە کوردستان نەبووە؛ زیندانیانی سیاسی کە لە ساڵی ٥٧ لە زیندان بەربوون یا نیشتمانی بوون یا چەپی بوون. هەر خودی ئیسلامی سیاسی بەهۆی ڕەوانشاد "ئەحمەد موفتیزادە"وە لە کوردستان لە ساڵەکانی ٥٤ هەتا ٥٦ و بە دامەزرانی مەکتەبی قورئان سەری هەڵدا. ئەحمەد موفتیزادە کە بۆخۆی لە

سەرەتای ساڵەکانی چل لە زیندان بووە، لەسەر حیزبی دێموکرات کە حیزبێکی نەتەوەییە گیراوە. ئەمن بە بەرپرسایەتییەوە دەڵێم یەک زیندانیی سیاسی کە بیری ئیسلامیی - نەک موسوڵمان بەڵکوو خاوەنی بیرۆکەی ئیسلامی سیاسیی - بووبێ لە کوردستان نەمانبووە. هەموو زیندانییەکان یا نەتەوەیی بوون یا چەپ بوون. تەنانەت گرینگترین ڕۆحانیی شاری مەهاباد مامۆستا شێخ عیزەددین حوسێنی کە لە خۆپیشاندانەکاندا دەوری بەرچاوی هەبوو، ڕۆحانییەکی پێشکەوتوو و سێکۆلار بوو و باوەڕی بە مافی یەکسانیی ژن و پیاو هەبوو و، تەنانەت زۆر جاریش نیسبەتی هۆگری بە بیرۆکەی چەپی لێ دەدرا.

بۆ یەک جاریش لە خۆپیشاندانەکان نە هێرش کرا سەر بار و کازینۆیەک و سینەمایەک، بۆیە دەڵێم شۆڕش لە کوردستان جیاواز بوو. تەنانەت بیژەن جەزەنی لە کتێبی مێژووی سی‌ساڵەی ئێراندا کە لە زیندان نووسی، کاتێک کە باسی هەرای ١٥ی جۆزەردان دەکا، دەڵێ دوورخستنەوەی خومەینی و ئەو هەرایەی لێی کەوتەوە هیچ کاردانەوەیەکی لە کوردستان نەبووە. ئەوە کەسێکە کە پێشگوویییەکی زۆر جوانی هەر لەو کتێبەدا کرد و دەڵێ: "ئەگەر ئێستا دەرفەتێک هەبێ، هەلومەرجێکی ئازاد هەبێ، بتوانن هەڵبژاردنێک بکرێ خومەینی لەگەڵ پێشوازییەکی بێوێنە بەرەوڕوو دەبێ." ئەم وتەیەی هیی شەش - حەوت ساڵ پێش لە سەرکەوتنی ئینقلابە. شایانی باسە لەم پیوەندییەدا کاک هێمن سەیدی چەند ساڵە خەریکی توێژینەوەیەکی وردە لەم بارەوە، تێزی دوکتوراکەشی هەر لەسەر ئەم مژارەیە.

هەردی سەلیمی: ڕۆڵی حیزبی دێموکرات لەم نێوەدا چی بوو؟

د. سمایل بازیار: کومیتەی زاگرۆس کە هاتەوە شاری مەهاباد لەوێ کار و بەرپرسایەتییەکانیان دابەش کرد، دوکتور قاسملوو بە ناوی کاک شەریف، مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەن‌زادە کە بەرپرسی مەهاباد بوو. بە هاتنەوەی ئەم کومیتەیە دروشمە نەتەوەییەکان ئیدی وردە وردە هاتنە نێو خۆپیشاندانەکانەوە.

دروشمەکان کە پێشتر باسم کرد لەو چوارچێوانەدا بوون، بە هاتنەوەی کومیتەی زاگرۆس دروشمەکان ڕەنگی نەتەوەییان بە خۆیانەوە گرت، سروودی ئەی ڕەقیب دەگوترا، ئەم گۆڕانە ڕووی دا.

ڕاستە چەندین هێزی کۆمەڵایەتیی جۆراوجۆر و هێزی سیاسیی دیکەش بەشداری شۆڕش بوون، بەڵام ڕۆڵ و نەقشی ڕۆحانیەتی شیعە و شەخسی خومەینی و جەماوەرێکی زۆری پشتیوانیان بەرچاوتر بوو.

جا بۆیە دەڵێم ئەگەر لە ئێران ئینقلابی ئیسلامی بوو، بەڵام لە کوردستان وانەبوو؛ کوردستان جیاواز بوو؛ کوردستان

شۆڕشی نەکرد کە خومەینی و ڕۆحانییەتی شێعە دەسەڵات بەدەستەوە بگرن، بەڵکوو لەدژی ڕێژیمی پاشایەتی شۆڕشی کرد.

هەردی سەلیمی: سپاس کە لەم وتووێژەدا بەشدار بوون.

د. سمایل بازیار: سپاس بۆ ئێوەش.

(لە ژمارەی: ٧٦٨ی "کوردستان" دا بڵاو بۆتەوە)

سەرچاوە؛ ماڵپەڕی کوردستان کورد - ڕێکەوتی: ٢٣مای، ٦ و ٢١ی جوونی ٢٠١٩

سۆسیالیزمی دێموکراتیک و هەنگاوەکانی حیزبی دێموکرات بەرەو سۆسیال دێموکراسی

د. سمایل بازیار

لە نیوەی دووەمی مانگی گەلاوێژی ١٣٦٢ (ئابی ١٩٨٣)دا، واتە: پێنج مانگ بەر لە پێکهاتنی کونگرەی شەشەم، لەلایەن قاسملوو نامیلکەیەک بە ناوی "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم" لە نێو ڕێکخستنەکانی "حدکا"دا بڵاو بووەوە، بۆ ئەوەی کادر و ئەندامانی حیزبی بە ڕوانگە و بۆچوونەکانی لە بارەی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" ئاشنا بن، تا لە کونگرەدا بخرێتە بەر باس و وەک ئامانجی دوارۆژی "حدکا" پەسەند بکرێ(١). قاسملوو هەر لە کۆنفرانسی سێیەم ١٣٥٠ (١٩٧١) لەسەر بیرۆکەی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" کە خۆی هێنابوویە نێو حیزب پێداگر بوو، بەڵام بەهۆی ئەوەی بەشێک لە بەشدارانی کۆنفرانس لەگەڵ پاشگری دێموکراتیک نەبوون، لە شوێن دێموکراتیک وشەی "دادپەروەر" بە سۆسیالیزمەوە لکێندرا(٢). بەم جۆرە دەردەکەوێ کە باڵی چەپی نێو "حدکا" لەسەر چەشنی سۆسیالیزم کۆک نەبوون و خوێندنەوەی جیاوازیان بۆ سۆسیالیزم هەبوو.

سۆسیالیزمی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا کۆمەڵێک سنووربەندیی لەگەڵ بیروبۆچوونی باو لە نێو هێزە چەپە کلاسیکەکاندا دەکرد، لەوانە:

أ) سنووربەندی لەگەڵ ئەو کەس و لایەنانە کە بێ ئەملاو ئەولا پەیڕەوییان لە وڵاتانی سۆسیالیستی دەکرد و "سۆسیالیزمی مەوجوود"یان بە بێ - کەموکوڕی دەدی.(٣) قاسملوو لە "شیکردنەوەی کورتە باس"دا لەم بارەیەوە دەڵێ: "هەڵوێستی حیزبی ئێمە بەرامبەر بە وڵاتانی سۆسیالیستی نە دژایەتی - کردن و نە پەیڕەوی - کردنی بێ ئەملاوئەولایە، بەڵکوو هەڵوێستێکی دۆستانە و هەر لەو کاتەشدا ڕەخنەگرانەیە. بە چاوێکی ڕەخنەگرانە سەیری سۆسیالیزمی مەوجوود دەکا، لە هەموو لایەنە ئەرێنییەکانی کەڵک وەردەگرێ و هەموو لایەنە نەرێنیەکانی وەلا دەنێ"(٤)، لە نێوان دوو بەرەی سۆسیالیزم و سەرمایەداریدا، سۆسیالیزمی دیموکراتیک بەلای سۆڤیەتیدا دایشکاندوە و بە دۆستی ستراتیژیی خۆی داناوە(٥)، بەڵام کلکایەتیی لێ نەکەوتەوە.

ب) سنووربەندی لەگەڵ بیروباوەڕی توودەیی کە لە نێوخۆی "حدکا"دا پاشماوەی مابوو. مەبەستی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لە پاشماوەی بیروباوەڕی توودەیی، سیاسەت و هەڵوێستەکانی حیزبی توودە بەرامبەر بە کۆماری ئیسلامی نەبوو، بەڵکوو لە خوێندنەوەیان بوو بۆ سۆسیالیزم لە ئێراندا. لە شیکردنەوەی "کورتە باس"دا هاتوە: "ساڵەهای ساڵ ئەدەبیاتی سۆسیالیستی لە ئێراندا ئەگەر زێدەڕۆیی نەبێ نەوەد لە سەدی هی بەڕێوەبەرانی حیزبی توودەیە کە پڕە لە بیروباوەڕی ناڕاست و چەوت"(٦).

"سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ی پێناسەکراو لە "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم"دا لە خوێندنەوەی بۆ سۆسیالیزم پێداگریی لەسەر ئەم پڕەنسیبانە دەکا:

أ) پێداگری لەسەر پێگەی ئازادی و دێموکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک لە ژێر هەر ناوێکدا. قاسملوو دەڵێ: "سۆسیالیزم نانی دەدا، خانووی دەدا، خوێندن و لەشساخیی دەدا، بەڵام مرۆڤ تەنیا بە نان ناژی؛ کە وابوو لە بەرامبەر ئەوانەدا، نەک تەنیا نابێ ئازادییەکەی لێ بستێنێ، بەڵکوو بە پێچەوانە دەبێ زۆر زیاتریش لە سەردەمی سەرمایەداریی بداتێ. ئێمە دەبێ سۆسیالیزمێک دروست بکەین کە نە تەنیا دێموکراسی بەربەست نەکا، بەڵکوو پەرەیشی پێ بدا"(٧). لە پەیوەندی لەگەڵ "دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا"یشدا وەک بنەمایەکی گرینگی ڕێبازی حیزبە کۆمۆنیستەکان لەسەر ئەو باوەڕەیە کە لایەنگری لە دیکتاتۆریی پرۆلیتار بۆ ئەندامێکی حیزبێکی دێموکرات- میللی وەک حیزبی ئێمە بێ مانایە و لەلایەکی دیکەش تەنانەت ئەگەر وەک مارکسییەک چاو لە مەسەلەکە بکەین بە هیچ جۆر لایەنگری لە دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا وەک بنەمایەکی بێ-ئەملاوئەولا نابێ سەیری بکرێ(٨).

ب) بە لەبەرچاو گرتنی تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵی کوردەواری "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لەهەر چەشنە مۆدێل و نموونە سازییەک خۆ دەپارێزێ و سۆسیالیزمیکی دەوێ کە وەڵامدەری هەلومەرجی وڵاتەکەمان بێ. لە شیکردنەوەی "کورتە باس"دا

هاتوە: "لە پرۆسەی دروستکردنی سۆسیالیزمدا ئەو کارانە بکەین کە وڵاتانی سۆسیالیستی تێیدا سەرکەوتوو بوون و ئەو کارانە نەکەین کە تێیدا سەرکەوتوو نەبوون و زیانیان هەبووە. بەڵام، گرینگ ئەوەیە کە هیچ کام لەم وڵاتانە کە ئێمە بە سۆسیالیستیان دەزانین بە نموونە و ئولگوو دادەنێین، چ یەکیەتیی سۆڤیەت بێ و چ چین و یوگوسلاڤی یان ڤێتنام بێ"(٩). کومەڵی کوردەواری هێشتا خۆی لە پێوەندییەکانی سەردەمی دەرەبەگایەتی ڕزگار نەکردوە، پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی وڵاتەکەمان و پێکهاتەی چینایەتیی کۆمەڵی ئێمە، جیاوازییەکی تەواوی لەگەڵ کۆمەڵی سەرمایەداری هەیە و کولتوور و داب و نەریتی گەلەکەشمان تایبەت و لەگەڵ کولتوور و داب و نەریتی گەلانی دیکە جیاوازیی هەیە. هەر بۆیە زۆر ڕوونە ئەو سۆسیالیزمەی دەمانەوێ دایمەزرێنین، دەبێ لەگەڵ ئەو سۆسیالیزمەی یەکیەتیی سۆڤیەت، فەڕەنسا یا ڤێتنام یا هەر شوێنێ دیکە جیاوازیی هەبێ.(١٠)

سۆسیالیزمی دێموکراتیک بە پێداگری لەسەر سۆسیالیزمێک کە لەگەڵ هەلومەرجی وڵاتەکەمان بگونجێ، ئەو ئامانجەشی مەبەستە کە چیی دیکە چەپی کورد نەبێتە پاشکۆی چەپی سەرانسەری هەروەک کە لە ڕابردوودا بووە. چەپێک کە کاریگەریی ناسیۆنالیزمی ئێرانیی بەسەرەوە بووە و بەردەوام هانی چەپی ناوچەیی و بە تایبەتی چەپی کوردی داوە، کە بەلای کوردایەتیدا نەچێ و پرسی چینایەتی بەلاوە گرینگ بێ.(١١)

ج) ڕەچاوکردنی سیاسەتێکی سەربەخۆ لەبەرامبەر وڵاتانی سۆسیالیستیدا و دەستنیشانکردنی کەموکوڕییەکانی نیزامە سۆسیالیستییەکانی بەرەی ڕۆژهەڵات (سۆسیالیزمی مەوجوود) تایبەتمەندییەکی دیکەی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک"ە. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" پەیوەندیی خۆی لەگەڵ وڵاتانی سۆسیالیستی لەسەر بنەمای "پەیوەندیی دۆستانە" دادەمەزرێنێ، واتە نە دوژمنانە کە هەندێک دەستە و تاقم کە یەکیەتیی سۆڤیەت بە "سۆسیال ئیمپریالیست(١٢)"، یا بە ئیمپریالیستی تەواو دادەنێن و نە وەک حیزبی توودە کە هەر سیاسەتێک کە لەلایەن دەوڵەتی سۆڤییەتەوە بەڕێوە بچێ بە خێرایی پەسەندی دەکەن و تەپڵی بۆ هەڵدەگرن(١٣). "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" دەیهەوێ خۆی لە ژێر هەژموونیی "ئینترناسۆنالیزمی پرۆلیتاری(١٤)" ڕزگار بکا، چونکە لە ژێر دروشمی پاراستنی پرۆلیتاریای جیهانی بەرژەوەندیی یەکیەتیی سۆڤییەتی دەپارێزرێ.

ڤاسملوو داهێنەری بیرۆکەی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لە کوردستاندا ساڵانێکی زۆر لە وڵاتانی سۆسیالیستی ژیابوو، لە نزیکەوە کەموکوڕییەکانی سیستەمی سۆسیالیستیی بۆ دەرکەوتبوون، بەتایبەتی لە بواری نەبوونی دێموکراسی و ئازادی و بوونی دەوڵەتانی تۆتالیتاردا. ئەمانە و ڕووداوەکانی "پۆڵۆنیا(١٥)"، "هەنگاریا(١٦)" لە دەیەی ٥٠ی زایینی و بەتایبەتی ڕووداوی "بەهاری پڕاگ(١٧)"ی ساڵی ١٩٦٨ لە چیکۆسلۆڤاکیا کە بۆخۆی نیشتەجێی ئەو وڵاتە بوو، شوێنەواری قووڵیان لەسەر دانا، بە جۆرێک کە لە ڕوانینی خۆیدا سەبارەت بە "سۆسیالیزمی مەوجوود" پێداچوونەوە بکا. ئەو ڕووداوانەی کە

ئامانجیان سەربەخۆ لە سۆڤییەت بڕیاردان و باڵکشانی دیموکڕاسی بەسەر گشت لایەنەکانی ژیاندا بوو. هەروەها دەرکەوتنی ڕەوتەکانی فیکری "چەپی نوێ(١٨)" و "ئورۆکومونیزم(١٩)" کە هەرکامەیان بە شێوازێک لەگەڵ چەپی کلاسیک و ئەرسەدۆکس سنووربەندییان دەکرد، وایکرد کە قاسملوو لە دەلاقەیەکی نوێوە بڕوانێتە پرسە سیاسی و فیکرییەکان.

"سۆسیالیزمی دیموکراتیک" خوێندنەوەیەکی نوێ بوو لە سۆسیالیزم، کە بۆ یەکەم جار لە کوردستان دەهاتە ئاراوە(٢٠) و گرینگترین ئامانجەکانی بریتی بوون لە: هاوسەنگکردنی دوو چەمکی دادپەروەری و ئازادی کە لە وڵاتانی سۆسیالیستی ناڕێک بوون، ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک لە ژێر هەر ناوێک، ڕەچاوکردنی سەربەخۆیی بڕیاردان و بەپیرۆزنەکردنی بیردۆزە سیاسییەکان. "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" لە کەش و هەوای سیاسیی ئەو کاتی کوردستاندا کە تێیدا چەپی ڕادیکاڵ گوتاری زاڵ بوو، وەک مەلەکردن بە پێچەوانەی ئاراستەی ڕووبار بوو؛ هەر بۆیەش نە تەنیا لەگەڵ پێشوازیی هێزە چەپ و مارکسی - لێنینییەکان و بەشێکی بەرچاوی کادیر و ئەندامانی "حدکا" بەرەوڕوو نەبوو، بەڵکوو ڕەخنە و هێرشی توندیشی کرایە سەر.

"کۆمەڵە" ڕێکخراوی چەپی مارکسی لێنینی لە وتارێکدا بە ناوی "حیزبی دیموکرات: سۆسیالیزم یا سەرمایەداری؟" هەوڵ دەدا بیسەلمێنێ کە "سۆسیالیزمی دێموکراتیکی" "حدکا" ڕەتکردنەوەی دیکتاتۆری پرۆلیتاریایە و وەفاداریی خۆی بۆ سیستەمی سەرمایەداری دووپات کردۆتەوە(٢١). ڕێکخراوی کرێکارانی شۆڕشگێری ئێران (ڕێگای کرێکار) لە وتارێکی ڕەخنەگرانەدا پێی وایە تا ڕۆژی قیامەت دەبێ چاوەڕوانی وەدیهاتنی ئەم پرۆژەیەی "حدکا" بین، چونکە سۆسیالیزم بەبێ دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا وەدەی نایە و"سۆسیالیزمی دێموکراتیک" ئەو چەمکەی ڕەت کردۆتەوە(٢٢).

کونگرەی شەشەمی "حدکا" لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٦٢ (٢٢ جونێڤری ١٩٨٤)دا بە بەشداریی ٢٣٠ ئەندام پێک هات. لە کۆنگرەدا پرسی "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم" (سۆسیالیزمی دیموکراتیک) خرایە بەر باس. ئەو باسە چەند کۆبوونەوەی کونگرەی بەخۆیەوە خەریک کردن و تەنانەت دوو سێ جاریش فەزای کۆنگرەی ئاڵۆز کرد(٢٣). "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" دوای باسێکی زۆر لەلایەن نوێنەرانی کۆنگرەوە دەنگی پێویستی نەهێنا(٢٤)، چون لە سەرەتاوە نەیارانی زۆرتر بوون، بەڵام دواجار پەسەند دەکرێ و پێکهاتەی کۆمەڵێ دێموکراتیکی سۆسیالیستی دەبێتە ئامانجی دواڕۆژی "حدکا"(٢٥).

بەشێکی بەرچاوی نەیارانی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لە نێوخۆی "حدکا"دا ئەم بیرۆکەیەیان بەهاوشێوەی "سۆسیال دێموکراسی"ی ئەورووپا دەزانی(٢٦) و ئەمە لە کاتێکدا بوو کە قاسملوو بە ڕوونی و بە ڕاشکاوی لە "کورتە باس"دا، دەڵێت: "کە مەبەستی لە "سۆسیالیزمی دێموکراتیک"، "سۆسیال دێموکراسی" نییە، "سۆسیالیزمی دێموکراتیک"، لەگەڵ

"سۆسیال دیموکراسی" جیاوازیی هەیە، سۆسیال دیموکراسی ڕێبازێکی ڕیفۆرمیستییە کە بە ناوی سۆسیالیزم، سەرمایەداری دەپارێزێ و هەڵی دەسووڕێنێ، بە ناوی سۆسیالیزم کرێکاران هان دەدا بۆ ئەوەی سەرمایەداری پەسەند بکەن و بە کورتی دەیهەوێ گیروگرفتەکانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووریی کرێکاران لە چوارچێوەی سەرمایەداریدا چارەسەر بکا، بێ ئەوەی ئەم چوارچێوەیە تێک بدا. لە حاڵێکدا سۆسیالیزم بە مانای ڕوخاندنی سەرمایەداری بە تەواوی و پێکهێنانی کومەڵێکی نوێیە" (٢٧).

بە سەرنجدان بە نامیلکەی "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم" جیاوازییەکانی دوو چەمکی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" و "سۆسیال دێموکراسی" پتر دەردەکەون. سۆسیال دێموکراسی ڕێبازێکی چاکسازیخوازییە و ریفۆرمستی، لە کاتێکدا "حدکا" خۆی بە حیزبێکی شۆڕشگێر پێناسە دەکا (٢٨) و ئەمە بەو مانایە دێ کە خوازیاری ئاڵوگۆڕی بنەڕەتییە لە هەموو بوارەکانی کومەڵدا. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا سیستەمێکی ئابووری- کۆمەڵایەتییە کە تێیدا هەر کەس بە پێی لێهاتوویی کاری پێ دەسپێردرێ و بە پێی کارەکەی مافی لە کومەڵ وەردەگرێ (٢٩)، بە پێچەوانە سۆسیال دێموکراسی تێڕوانینی بۆ سۆسیالیزم ئەخلاقی (موراڵی)یە (٣٠)، نەوەک سیستەمی ئابووری- کۆمەڵایەتی. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" سەرەڕای ئەو جیاوازییە نێوەڕۆکییانە کە لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی هەیەتی، بۆ پێداگری لەسەر دیمۆکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک و ئەو تەواویەتخوازییەی (توتالیتاریزم) کە سۆسیالیزمی مەوجوود بەڕێوە دەبا، هاوار و هاودەنگە.

لە "کورتە باس"دا نە تەنیا ڕەخنەی توند ئاراستەی سیاسەتەکانی ستالین کراوە، بەڵکوو بەگشتی ڕەت کراوەتەوە (٣١)، بەڵام هەرچەندە لەگەڵ هەندێک بنەمای مارکسیزم - لێنینزم ماڵئاویی کراوە، وەک "دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا"، هەمدیسان شوێنەواری تێڕوانینی مارکس و لێنین بە سەریەوە دیارە. لە پێوەندی لەگەڵ سیستەمی سەرمایەداریدا بۆچوونی مارکسی لەسەر سەرمایەداری بەکار هێناوە: "سەرمایەداری وەک نیزامێکی کۆمەڵایەتی لەلایەن مێژووەوە مەحکوومە" (٣٢).

لێنین ڕێبەری شۆڕشی سۆسیالیستیی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ی ڕوسیا، بۆ گەیشتنی وڵاتەکەی بە قۆناغی سۆسیالیستی بیردۆزیی "ڕێگەی گەشەی نا سەرمایەداریی" (٣٣) هێنایە ئاراوە، چونکە هێشتا پێوەندییەکانی سیستەمی سەرمایەداری لە ڕوسیا نەببوونە سیستەمی زاڵ و پێوەندییەکانی سیستەمی دەرەبەگایەتیی تێدا بەهێز بوون. "کورتە باس" ئەم بیردۆزییەی بۆ گەیشتنی کوردستان بە قۆناغی سۆسیالیستی بەلاوە پەسەندە، چونکە کوردستانیش بە هەمان شێوەی ڕوسیای ١٩١٧ هێشتا پێوەندییەکانی دەرەبەگایەتیی تێدا ماون و سیستەمی سەرمایەداریی تێدا جێگیر نەبووە. "شیکردنەوەی کورتە باس" ئەم بیردۆزییەی بۆ گەیشتنی کوردستان بە قۆناغی سۆسیالیستی کە هێشتا پەیوەندییەکانی سەرمایەداریی تێدا دانەمەزراوە، ڕەچاو دەکا. لە "شیکردنەوەی کورتە باس"دا هاتوە: "لێنین لەسەر ئەم بڕوایە بوو کە سەرمایەداری لە نێوان ئەو

سیستەمانەی کە لە مێژوودا ناسراون سیستەمێک نییە کە بە زۆر بێ، سیستەمێکە دەکرێ بەسەریدا باز دەی، بەو مەرجە وڵاتێکی دیکەی سۆسیالیستی هەبێ یارمەتیی دەسەڵاتی سیاسی لەم وڵاتەدا بدا، ئەو کاتە ئەم وڵاتە بۆخۆی دەتوانێ بەرەو سۆسیالیزم بڕوا، مێژوو نیشانی دا کە ئەم بۆچوونە دروست بوو(٣٤)" و بۆ سەلماندنی سەرکەوتنی ڕێگەی "گەشەکردنی نا سەرمایەداری" نموونە بە وڵاتی مەغوولستان دێنێتەوە کە لە قۆناغی شوانی و کۆچەریدا بە بازدان بەسەر سەرمایەداریدا بەرەو سۆسیالیزم دەچێ.(٣٥) هێنانەوەی مەغوولستان بە نموونەی سەرکەوتووی "ڕێگەی گەشەی نا سەرمایەداری" جێی هەڵوێستەکردنە، چونکە مەغوولستان لە ڕووی ئابوورییەوە لە ئاست وڵاتانی سۆسیالیستی دواکەوتووترینیان بوو(٣٦).

تێڕوانینی "کورتە باس" بۆ قۆناغی ئێستای سیستەمی سەرمایەداری هەمان بۆچوونی "لێنین"ە لەم بارەیەوە "کورتە باس" دەڵێ: "ئێمە کاتێک دەڵێین "بمرێ ئیمپریالیزم" لە ڕاستیدا لە دژی سەرمایەداری دروشممان هەڵگرتوە، چونکە ئیمپریالیزم سیستەمی جیهانیی قۆناغی ئێستای سەرمایەدارییە(٣٧). لێنین پێی وابوو سیستەمی سەرمایەداری لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمەوە پێی ناوەتە دوایین قۆناغی خۆی واتە قۆناغی ئیمپریالیستی (قۆرخکاری) و سەردەمێ کێبەرکێی ئازادی سەرمایەداری کۆتایی پێ-هاتوە. لێنین بۆ شرۆڤەکردنی ئەم بیردۆزییەی لە ساڵی (١٩١٦)دا کتێبێکی بە ناوی "ئیمپریالیزم وەک بەرزترین قۆناغی سەرمایەداری" نووسی(٣٨).

"کورتە باس" بێ کەموکوڕی نییە و هەڵگری پاڕادۆکسە. "کورتە باس" پێی وایە لەدوای بەدەسەڵات-گەیشتنی سۆسیالیستەکان لە فەڕەنسا تاقیکردنەوەیەکی نوێ دەستی پێکردوە کە ئەگەر سەرکەوێ دەبێتە نموونەیەک لە سۆسیالیزمی دیموکراتیک،(٣٩) بەڵام سۆسیالیستەکانی فەڕەنسا دژی سیستەمی سەرمایەداری نەبوون؛ ئەوان خوازیاری چاکسازی لە چوارچێوەی ئەم سیستەمەدا بوون و ئەو سۆسیالیزمەی کە بەنیازن دایبمەزرێنن وەک سیستەمێکی ئابووری - کۆمەڵایەتی نیە. لەکاتێکدا خوێندنەوەی "کورتە باس" بۆ سۆسیالیزمی دیموکراتیک بە ڕوونی و بە ئاشکرایی دژی سیستەمی سەرمایەدارییە و ئەو سۆسیالیزمەی کە لە دواڕۆژی کوردستان بونیادی دەنێ سیستەمێکی ئابووری - کۆمەڵایەتییە، کە تێیدا هەرکەس بەپێی لێهاتوویی کاری پێ دەسپێردرێ و هەر کەسیش بە پێی کارەکەی مافی خۆی لە کۆمەڵ وەردەگرێ.(٤٠) بەو پێیە ئەم دوو "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ە لە نێوەرۆکدا جیاوازن، کەوابوو چۆن دەکرێ "سۆسیالیزمی دیموکراتیکی" فەڕەنسی نموونە و ئەزموونێک بێ بۆ "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا؟(٤١).

"سۆسیالیزمی دیموکراتیکی" پێناسەکراو لە "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم (١٩٨٢)دا ڕێگەی سێهەم بوو لە نێوان سۆسیال دێموکراسی و سۆسیالیزمی مەوجوود، واتە هەم سنووربەندی لەگەڵ سۆسیالیزمی مەوجوود بوو، هەم لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی و هەوڵێک بوو بۆ دابینکردنی سۆسیالیزمێک تێکەڵ بە دێموکراسییەکی حەقیقی.

لەگەڵ ئەوەدا کە "حدکا" حیزبێکی مارکسی - لێنینی یان کۆمونیست و بە گشتی حیزبی چینی کرێکار نەبوو و سەرەڕای جیابوونەوەی "پەیڕەوانی کونگرەی چوارەم" و شکستی مێژوویی حیزبی توودە لە ئاکامی هێرشی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر ئەم حیزبەدا، بە جۆرێک کە نە لە کوردستان و نە لە ئێراندا ڕۆڵی نەما، بەرهەڵستکاریی لەگەڵ سۆسیالیزمی دیموکراتیک لە نێوخۆی "حدکا" نیشانەی قووڵایی هاوسۆزی ئەندامانی ئەم حیزبەیە بۆ گوتاری چەپی ڕادیکاڵ و لەوە بەدوا کێشە و ململانێ لە نێوان باڵی چەپ و باڵی ڕاستدا نییە لە نێوخۆی "حدکا"دا، بەڵکوو لە نێوان چەپەکاندایە لەسەر خوێندنەوەی جیاواز بۆ سۆسیالیزم واتە تێڕوانینی ڕادیکاڵی و نیوەند.

بایەخ - نەدانی یەکیەتیی سۆڤییەت و بلۆکی سۆسیالیستی بە ڕووداوەکانی کوردستان ڕێبەرانی جووڵانەوەی نەتەوەیی-دیموکراتیکی کوردی ناچار کرد، بە ڕوانگەکانی خۆیاندا بچنەوە. عەبدولڕەحمان قاسملوو توانی لەگەڵ حیزبەکانی سۆسیال دیموکراتی ئەورووپا کە لە چوارچێوەی بەرنامەی مافی مرۆڤدا یارمەتیی ماددی و مەعنەوییان دەکرد پێوەندی بگرێ(٤٢). لە چوارچێوەی ئەم سیاسەتە نوێیەدا کە قاسملوو داوای لە سۆسیالیستەکانی فەڕەنسا کرد بۆ دامەزراندنی پێوەندیی حیزبەکەی دەگەڵ حیزبە سۆسیالیستەکانی دیکە یارمەتیی بدەن و لە ئاکامدا پشتیوانیی فەڕەنسییەکان، نەمساوییەکان و سویدییەکانی وەدەست هێنا. حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا لە ڕێگەی ڕێکخراوی ٢١ تەمموز یارمەتیی بە "حدکا" دەکرد(٤٣). کریس کوچێرای فەڕەنسی لەم بارەوە دەڵێ: "سکرتێری "حدکا" زۆر زوو بە کردەوە دەبێتە لایەنێکی کەم وێنە بۆ دیپلۆماتەکانی وەزارەتی دەرەوەی فەڕەنسا و حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا. قاسملوو کە پێشتر بەهۆی لیۆنێل ژۆسپەن، سکرتێری یەکەمی حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا ڕێگەی دیداری پێ درابوو، لەمە بەدوا هەمیشە بۆ کونگرەکانی حیزبی سۆسیالیست بانگهێشت دەکرێ و لە ڕەوتی ئەو پەیوەندییە دۆستانەیەدا، لەگەڵ ڕێبەرانی چەپی ئەورووپاشدا پەیوەندی دادەمەزرێنێ(٤٤). بێ گومان گرتنەبەری ڕێبازی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لەلایەن "حدکا"وە لەم پشتیوانی و پێشوازییەی حیزبە سۆسیالیستەکانی ئەورووپادا ڕۆڵی سەرەکیی هەبووە.

توندوتۆڵ بوون و بەردەوامیی ئەو پەیوەندییانە دواجار بوو بەهۆی ئەوەی کە "حدکا" ڕێگەی بۆ گەورەترین ڕێکخراوی حیزبە سۆسیالیست و سۆسیال - دیموکراتەکانی دنیا بکرێتەوە. ساڵی ١٩٨٦ حەڤدەهەمین کۆنگرەی "ئینترناسیۆنال سۆسیالیست(٤٥)" لە شاری "لیما" پێتەختی پێرۆ پێک هات. قاسملوو بە نوێنەرایەتیی "حدکا" لەم کونگرەیەدا بەشدار بوو. لەو کاتەوە "حدکا" بۆ هەموو کۆنگرە و کۆبوونەوەکانی ئەو کومەڵە جیهانییە بانگهێشت کراوە و دواجار لە ١١ی سپتێمبەری ١٩٩٦ لە بیستەمین کونگرەی ئینترناسیۆنال سۆسیالیستدا بە ئەندام وەرگیرا(٤٦). ڕێبەریی "حدکا" لەسەر ئەو باوەڕە بوو کە دەبێ سیاسەتێکی بەهێزی کۆمەڵایەتی لە کوردستان پیادە بکا، مەیلی زۆری ئەوان بە ئەزموونەکانی سۆسیال دیموکراتەکانی ئەورووپا لە بوارەکانی کومەڵایەتی و ئیداری لەوەڕا سەرچاوەی دەگرت؛ بەتایبەتی کە دەسکەوتەکانی سۆسیال دیموکراتەکان بە پلەی یەکەم لەگەڵ داکوکی لە بارودۆخی ماددیی زەحمەتکێشان، چوونەسەری ڕادەی

خۆشگوزەرانییان و هەنگاوی کاریگەر لە بواری ئابووریدا بوو(٤٧).

"حدکا" ڕێبازی نوێی خۆی کە لە کردەوەدا بەرەو سۆسیال دیموکراسی ڕۆیشتبوو لە ڕووی سیاسی- تیۆرییەوە بە دیکومێنت نەکرد(٤٨)، ئەگەر مەرگ مەجالی بە قاسملوو دابا(٤٩)، ئەم کارەی دەکرد، بە تایبەتی تیرۆر کردنی لە ١٣ی تەمموز ١٩٨٩دا تا ڕووخانی دیواری بەرلین لە نۆڤەمبەری هەمان ساڵدا کەمتر لە چوار مانگی خایاند. ڕووخانی دیوای بەرلین و هەرەسهێنانی وڵاتانی سۆسیالیستی کە شکستێکی گەورە بوو بۆ بەرەی چەپ، بێ-گومان شوێنەواری جیددی لەسەر خاوەن تێڕوانینە چەپە ڕادیکاڵەکان لە نێو حدکادا(٥٠) دەبوو و قاسملوو کە ئەزموونی وەرنەگرتنی "سۆسیالیزمی دیموکراتیکی" لەلایەن چەپە ڕادیکاڵەکانەوە هەبوو، ئیتر نیگەران نەدەبوو لە بە سیاسی - تیۆریزەکردنی ئەو ڕێبازە نوێیە.

سەرچاوە:

١- حامید گەوهەری، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دە ساڵدا، بەرگی دووەم، ل ٤٤٩.

٢- عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نیو سەدە تێکۆشان، بەرگی دووەم، بڵاوکراوەی کۆمیسیۆنی چاپەمەنیی حدکا، ١٩٩٧، ل ٤٢ - ٤٣. لە کونگرەی چوارەمدا ١٣٥٨ (١٩٨٠ز) "سۆسیالیزمی زانستی" و لە کونگرەی پێنجەمدا ١٣٦٠ (١٩٨١ ز) "سۆسیالیزمێک کە وەڵامدەری هەلومەرجی تایبەتیی وڵاتمان" بێ پەسند کرا. بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی پەسەندکراوی کونگرەی چوارەم، کۆمیسیۆنی ئینتشارات و تەبلیغاتی کومیتەی ناوەندیی
(حدکا)، ڕەشەمەی ١٣٥٨. بەرنامە و پێڕەوی ناوەخۆی "حدکا" پەسەندکراوی کونگرەی پێنجەم، سەرماوەرزی ١٣٦٠ (دیسەمبەری ١٩٨١ ز).

٣- بە ڕاشکاوی دەبێ پێ لەوە بنێین کە شێوە هەڵدانی "سۆسیالیزمی مەوجوود" لە وڵاتانی سۆسیالیستیدا بە تەواوی جێگای ڕەزامەندی نییە و هەندێک هەڵە لەم بارەوە کراون کە زۆربەیان لە هەلومەرجی تایبەتی و بابەتییەوە سەرچاوەیان گرتوە. کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، لە بڵاوکراوەکانی کومسیۆنی ئینتشارات و تەبلیغاتی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، گەلاوێژی ١٣٦٢، ل ٥ - ٦.

٤- شیکردنەوەی "کورتە باس" لە بڵاوکراوەکانی کومسیۆنی ئینتشارات و تەبلیغاتی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران،
پووشپەڕی ١٣٦٣، ل ١٢.

سەرچاوە
Serchawe

٥- ئێمە لە خەباتی درێژخایەنی نەتەوەکەماندا یەکیەتیی سۆڤیەت بە دۆست و هاوپەیمانی ستراتیژیی خۆمان دەزانین کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٣٥.

٦- شیکردنەوەی "کورتەباس"، ل ٧.

٧- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٢٥.

٨- هەمان سەرچاوە، ل ٢٥.

٩- شیکردنەوەی کورتەباس، س.پ، ل ٦.

١٠- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، س.پ، ل ٢٤.

١١- ئیسماعیل بازیار، قاسملوو، ناسیۆنالیزم و ئەندێشەی چەپ، قاسملوو تیتۆی کورد (٣)، کوردستان، ژمارە ٧٠٩، ١٥ خەرمانانی ١٣٩٦، ٦ سێپتێمبەری ٢٠١٨، ل ٤. ئێرەجی کەشکۆڵی لە کادرەکانی ڕێکخراوی شۆڕشگێری حیزبی توودە دەڵێ: " قاسملوو لە وەی کە مارکسییە ئێرانییەکان لە کوردستان لاوانی کورد بەرەو کومونیزم کەمەندکێش بکەن نارازی بوو. حمید شوکت، نگاهی از درون بە جنبش چپ در ایران، گفتوگو با ایرج کشکولی، ١٣٨٠، ص ١٢٩. ڕێکخراوی چەپی بچووکی سەرانسەری "اتحاد مبارزان کۆمۆنیست (سهند) بە تێکەڵ-بوون لەگەڵ کومەڵەی شۆڕشگێری زەحمەتکێشانی ئێران، ئەم ڕێکخراوەی لە هێڵی نەتەوەیی بە تەواوی دوور خستەوە. بۆ زانیاریی پتر لەم بارەیەوە بڕوانە: بەهمەن سەعیدی، ٥ ساڵ لەگەڵ عەبدوڵڵای موهتەدی سکتێری کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵە، ٢٠١٠، ل ٦٧- ٩٠؛ وحید عابدی، بازنگری کومەلە در مسیر تاریخ، سلیمانیە، ٢٠١٢.

١٢- سۆسیال ئیمپریالیست: بە دوای دەرکەوتنی ناکۆکییەکانی چین و سۆڤییەت لەسەر پرسی ئایدۆلۆژی، چینییەکان ئەو ناو و نیشانەیان لە سۆڤییەت نا و لەسەر ئەو باوەڕە بوون کە سۆڤییەت هێزێکی ئیمپریالیستییە تا بەکەڵکوەرگرتن لە ناوی سۆسیالیزم بەسەر وڵاتانی دیکەدا زاڵ بێ. گرووپەکانی وەک: کۆمەڵە، یەکیەتیی کۆمۆنیستەکان (سەربەداران)، پەیکار و چەند گرووپی دیکە بەهەمان شێوە دەیانڕوانیە سۆڤییەت (حسین علیزادە، فرهنگ خاص علوم سیاسی، تهران، ١٣٧٧، ص ٢٦٢).

١٣- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، س.پ، ل ٣٢.

١٤- ئینترناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری: ئەم زاراوەیە بۆ یەکەم جار بەهۆی مارکس و ئەنگڵس لە مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست و لە دروشمی "کرێکارانی جیهان یەک-گرن" هاتە ئاراوە، کە مەبەست هاوپەیوەندیی پرۆلیتاریای هەموو جیهان لەشەری دژی سەرمایەداریدایە. بەدوای پێکهاتنی یەکیەتیی سۆڤیەت و بە تایبەتی لە سەردەمی ستالیندا، ئەم وڵاتە بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە

سەرچاوە
Serchawe

ناوەندی ئینترناسۆنالیزمی پرۆلیتارییە و نازناوی ناوەندی زەحمەتکێشانی جیهانی بە خۆی دا. ئینتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری لەلای ستالین مانای پەیڕەوکردنی بێ ئەملاوئەولا لە یەکیەتیی سۆڤیەتی بوو بڕوانە: (کارڵ مارکس و فریدریک ئەنگلس، مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست، وەرگێرانی: م.ا. رەوەند، ب.ش.چ، ١٩٧٠)؛ (داریوش آشوری، دانشنامە سیاسی (فرهنگ اصلاحات و مکتبهای سیاسی) چاپ سیزدهم، تهران، ١٣٨٥، ص ٤٥)؛ (حسین علیزادە، م.ق، ص ٢٤٢).

١٥- لە ١٩ی ئۆکتوبەری ١٩٥٦ "ڤلادیسلاڤ گومولکا" بوو بە سکرتێری گشتیی حیزبی کۆمۆنیستی پۆلۆنیا کە لە ڕوانگەی کۆمەڵانی خەڵکەوە بە سیمبولی بەربەرەکانی لەبەرامبەر زێدەخوازی و دەستڕۆیشتوویی سۆڤیەت لەو وڵاتە دادەنرا. لە کۆتایی هەشتەمین پلینۆمی حیزبدا، بڕیار درا سنوورێک بۆ دەسەڵاتی پۆلیسی ئاسایش دابنرێ، سانسۆر کز بکرێ، ئەنجومەنە تازە دامەزراوەکانی کرێکاران کرانە ڕەسمی و بڕیاری ڕەچاوکردنی سیاسەتێکی هێور و ماقووڵ بەرامبەر کۆمەڵەی جووتیاران و کلیسەی کاتۆلیک درا و نرخ و بایەخی پەرلەمانی زیادی کرد. لە سەرتاسەری پۆڵۆنیادا و بە لای سنووریشەوە، هیوای هەڵتەکاندنی سیستەمی بیروکراتی و بەرقەرارکردنی سیستەمێکی سۆسیالیستانەی دێموکراسییانە گەشەی کرد. ڕێبەرانی سۆڤیەت بەم ڕووداوانە تووڕە بوون و هەڕەشەی دەستێوەردانی سەربازییان کرد. گومولکا، ڕێبەرانی سۆڤییەتی دڵنیا کردەوە کە پۆڵۆنیا وەک هاوپەیمانی بلۆکی سۆڤییەت دەمێنێتەوە و ساڵی ١٩٥٨ دەزگای بیروکراتی جێ پێی خۆی قایم کردەوە و کۆتایی بە گشت هەنگاوە دێموکراسییەکانی هێنرا و ژیانی سیاسی لە قەفەز خزێندرایەوە و گومولکا لە بوونی هێزەکانی سۆڤییەتی لە پۆڵۆنیا خۆی گێل کرد. (عباسقلی غفاری فرد، تاریخ اروپا از آغاز تا پایان قرن بیستم، چاپ سوم، تهران، ١٣٨٧، ص ٦١٠- ٦١١)؛ (ڤولگانگ لیۆنهارد، کۆمونیزمی ئەورووپایی، ڕاستبوونەوەیەک بەڕووی خۆرهەڵات و خۆرئاوادا، وەرگێرانی: د. کوردۆ عەلی، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل ٢٠٣- ٢٠٤).

١٦- هەنگاریا(مەجارستان): لە ساڵی ١٩٤٥ "ئیمیرەناگی" بوو بە سەرۆک-وەزیرانی مەجارستان و لە وڵات ئازادیی ڕاگەیاند و یاسای دەسەڵاتی تاک - حیزبیی کۆمۆنیستی هەڵوەشاند و کۆمۆنیستەکانی سەر بە سۆڤیەتی لە کار وەلا نا و خۆی دەوڵەتێکی بێلایەنی پێک هێنا و لە پەیمانی ڤارشۆ هاتە دەرێ. لەبەرامبەریدا بەرەیەکی کۆمۆنیستی بە ڕێبەری یانوش کادار پێک هات و داوای یارمەتیی سەربازیی لە سۆڤیەت کرد. سوپای سۆڤییەت دەستێوەردانی کرد و بە کوشتاری هەزاران مەجاریی ئازادیخواز کە لایەنگری ناگی بوون، ڕاپەڕینی خەڵکی سەرکوت کرد. ناگی لە ساڵی ١٩٥٦دا ئیعدام کرا و لایەنگرانی دەستبەسەر کران و دەوڵەتی کادار بەهێز کرا. محمود محجوب، فرامرز یاوری، گیتی شناسی کشورها، جغرافیای طبیعی، سیاسی، اقتصادی و تاریخی، چ چهارم، تهران، ١٣٦٥، ص ٣١١.

١٧- بەهاری پراگ: لە ساڵی ١٩٦٨ ئێلکساندر دۆبچێک بوو بە سەرۆک وەزیرانی چیکۆسلۆڤاکیا و بوو بە هۆکاری سەرەکیی جووڵانەوەی لیبرالیزم لەو وڵاتە و سانسۆر لەسەر چاپەمەنی کەم بۆوە، ڕێگری لەسەر هاتنی چاپەمەنیی دەرەکی لابرا و ڕۆژ بە ڕۆژ هەنگاوی نوێ لە پێناوی وەدیهاتنی "سۆسیالیزم بە سیمای مرۆڤ دۆستانە"دا دەهاوێژرا." لە پرۆگرامی نوێی چاکسازیخوازانی نێو حیزبی کۆمۆنیستی چیکۆسلۆڤاکیادا کە بەهاری ١٩٦٨ ڕاگەیەندرا، هاتبوو: "ئێمە مۆدێلێکی نوێی سۆسیالیزممان دەوێ، دەمانەوێ هەوڵی هێنانەکایەی مۆدێلێکی نوێی ئەوپەڕی دێموکراسییانە بدەین کە لەگەڵ هەلومەرجی چیکۆسلوڤاکیا گونجاو بێ". ئەم دۆخە جێی پەسەندی ڕێبەرانی یەکیەتیی سۆڤیەتی نەبوو و هەر بۆیە بڕیاریان دا کۆتایی بە مۆدێلی "سۆسیالیزم بە سیمای مرۆڤانە" بهێنن. لە

٣٠ی ئاگۆستی ١٩٦٨دا هێزەکانی پەیمانی وارشۆ بە ٢٤ لەشکر چوونە نێو چێکۆسلۆڤاکیا و کۆتایی یان بە "بەهاری پراگ" هێنا و دوبچەکیان لەسەر کار لابرد. غلامرضا علی بابایی، فرهنگ علوم سیاسی، چاپ دوم، تهران، ١٣٦٩، ص ١١٩؛ عباسقلی غفاری فرد، تاریخ اروپا از آغاز تا پایان قرن بیستم، چاپ سوم، تهران، ١٣٨٧، ص ٦٢٤؛ ڤولگانک لیۆنهارد، س.پ، ل ٢٧٥.

١٨- چەپی نوێ: بزاڤێکی سیاسی کە لە دوو دەیەی ١٩٥٠ و ١٩٦٠دا لە ئورووپا و ئەمریکا و ژاپۆن دەرکەوت و هۆکاری دەرکەوتنی ناڕازیبوون لە چەپی کۆن بوو. ئارمانخوازی (ئایدیالیزمی) چەپی نوێی لێلتر و ڕۆمانسیتر لە چەپی کۆنە و زۆرترین مەیلی بە "کردەوەی ڕاستەوخۆ"یە تا شێوازێکی بەرنامە-بۆداڕێژراوی چەپی کۆن. چەپی نوێ پانتاییەکی زۆر و ئاراستەی سیاسیی جۆراوجۆر لە-خۆ دەگرێ وەک: سۆسیالیزم، ئانارشیزم، کاسترۆئیزم، ترۆتیسکینزم، ماویزم و فۆڕمی جۆراوجۆری مارکسیزمی نوێ. گرنگترین دەرخستنی پراکتیکی بزاڤی فیکری چەپی نوێ ڕاپەڕینی مانگی مای ١٩٦٨ بەتایبەت لە فەڕەنسا بوو. ئەو بزاڤە بوو بە هۆی سەرسام-بوونی زۆر لە مارکسی و سۆسیالیستەکان، چون دەرکەوت کە پێکهاتنی دۆخی شۆڕشگێری لە کومەڵگە پێشکەوتووە پیشەسازییەکان لە دۆخی ئارام و سەقامگیری سیاسی و خۆشگوزەرانیی ئابوورییشدا مەیسەرە. لە بزاڤی چەپی نوێ ئیتر حیزب و ئەنجومەن و تەنانەت چینی کرێکار بە هۆکاری ڕزگاری دانانرێن. ئەم بزاڤە بە تایبەت لە دەیەی ١٩٦٠ لە نێو خوێندکاران، لاوەکان و کەمینە ڕەگەزییەکان لە وڵاتانی ئەورووپی و ئەمریکایی پێگەی هەبوو. کاردانەوەی هەموو حیزبە کۆمۆنیستەکانی ئەورووپای ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بە چەپی نوێ دوژمنانە بوو. حسین بشیریە، اندیشەهای مارکسیستی، چاپی دوم، تهران، ١٣٧٨، ص ٢٠٥-٢١١؛ داریوش آشوری، م.ق، ص ١٢١.

١٩- ئورۆکومونیزم: ئەم زاراوەیە بۆ یەکەم - جار ساڵی ١٩٦٧ بەهۆی ڕۆژنامەنووسێکی ئیتالی خەڵکی میلان بەناوی "فرانکۆ بارببیری" بەکار هێنرا و بە واتەی وەلانانی پرەنسیپی مارکسی "دیکتاتۆری پرۆلیتاریا" و پێداگری لەسەر ئازادییە گشتییەکان و هەڵبژاردنی ئازاد بوو. ئەو ئامانجە هاوبەشانەی کۆمونیزمی ئەورووپای تێدا یەک دەگرنەوە لە کۆتایی حەفتاکاندا بریتین لە: سەربەخۆیی و مافی وەک یەک، گرتنەبەری ڕێبازێکی دێموکراسییانە بۆ گەیشتن بە سۆسیالیزم، بەرەیەکی سیاسی بەربڵاو بێ داواکردن بۆ پێشڕەوایەتی، مارکسیزمێکی کراوەتر و پشتبەستن بە دیالۆگ، هەڵوێستی ڕەخنەگرانە بەرامبەر سۆڤیەت و ئەورووپای خۆرهەڵات، هەوڵدان بۆ هێنانە-کایەی سیستەمێکی سۆسیالیستیی پلۆرالیستی دێموکراسییانە و سەربەخۆیی سیاسەتی دەرەوە. گرینگترین پارتەکانی کۆمونیزمی ئەورووپی بریتین لە حیزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا، حیزبی کۆمۆنیستی فەڕەنسا، پارتی کۆمۆنیستی سوید، پارتی کۆمۆنیستی یۆنان و پارتی کۆمۆنیستی ئیسپانیا (ڤولگانگ لیۆنهارد، س.پ، ل ٢٢- ٤٧)؛ (حسین علیزادە، م.ق، ص ١٠٧).

٢٠- بیرۆکەی لە چەشنی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" لە ئێراندا بۆ خەلیل مەلەکی، ئەندامی سەرکردایەتیی حیزبی توودە دەگەڕێتەوە کە ساڵی ١٣٢٦ (١٩٤٧) لەو حیزبە جیا بۆوە. هۆکاری سەرەکیی جیابوونەوەی مەلەکی لە حیزبی توودە بە-ستراوەیی بێ مەرجی ئەو حیزبە بە سیاسەتی دەوڵەتی سۆڤییەت و گوێڕایەڵیی کوێرانە بوو. مەلەکی بە ڕەتکردنەوەی سەرمایەداریی ڕۆژئاوا و کومونیزمی ڕۆژهەڵات، ڕێگاچارەی سێیەمی هێنایە ئاراوە، واتە پێکهاتەیەک لە ئەندێشەی سۆسیالیستی و نەتەوەیی کە بە سۆسیالیزمی ئێرانی ناوی دەرکرد. مەلەکی یەکەم ئێرانی بوو کە ساڵی ١٣٤٠ (١٩٦١) لەلایەن ڕێکخراوی "ئینترناسیۆنال سۆسیالست" وەک نوێنەری "کۆمەڵەی سۆسیالیستەکانی بزووتنەوەی نیشتمانیی ئێران" وەک چاوەدێر بەشداریی لە کونگرە و کۆنفرانسی ئەو ڕێکخراوەیە لە

ئەمسا و ئیتالیا کردوە. (خلیل ملکی، خاطرات سیاسی، با مقدمه محمدعلی همایون کاتوزیان، چاپ دوم، اروپا، آذر ۱۳٦۰، محمد طبیبیان و دیگران، اندیشه آزادی (نگاهی به اندیشەی چپ گرایانه در نهضت مشروطه)، چاپ سوم، تهران ۱۳۹۱، ص ٤٦- ٤۷ و غلامرضا نجاتی، تاریخ بیست و پنج سالەی ایران (از کودتا تا انقلاب)، جلد اول، چاپ ششم، تهران، ۱۳۷۹، ص ۱٥۷.

۲۱- جەعفەر شەفیعی، حیزبی دێموکرات: سۆسیالیزم یا سەرمایەداری؟ کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیسم، پێشڕەو، ئۆرگانی سازمانی کوردستانی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران (کۆمەڵە)، ، ژمارە ۱۰، ۳۰ی سەرماوەزی ۱۳٦۳، (۱۱ دیسەمبەری ۱۹۸٤).

۲۲- سارا محمود، سوسیالیزم دمکراتیک یا انتظار برای روز قیامت، نقدی بر نگرش حزب دمکرات، راه کارگر تئوریک، ارگان سازمان کارگران انقلابی ایران (راه کارگر)، شماره ٦، مرداد ۱۳٦۷.

۲۳- عەبدوڵڵا حەسەن زادە، نیو سەدە تێکۆشان، بەرگی دووەم، س.پ، ل ٥۳. گادانی پێی وایە ئەم کۆنگرەیە تا ئەوکات پڕ کێشەترین کۆنگرەی حیزب بووە. جەلیل گادانی، پەنجا ساڵ خەبات (کورتە مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران)، بەرگی یەکەم، دهۆک، ۲۰۰۸، ل ۳۳٥.

۲٤- د. حوسێن خەلیقی، ژان و ژیان، بەرگی سێیەم، ۱۹۸۳- ۱۹۸۸، سوید، ۲۰۰۲، ل ۱۲٥؛ حامید گەوهەری، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دە ساڵدا (۱۹۷۹-۱۹۸۹)، بەرگی دووەم، هەولێر، ۲۰۱۰، ل ٤٥٥.

۲٥- بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، پەسەندکراوی کونگرەی شەشەم، ڕێبەندانی ۱۳٦۲، فێبریوەری ۱۹۸٤ز.

۲٦- حامید گەوهەری کە لە نەیارانی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" بوو دەڵێ: "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" لادان بوو لە ئامانجی "حدکا" لە سۆسیالیزمەوە بۆ سۆسیال دێموکراسی (حامید گەوهەری، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دە ساڵدا، س.پ، ل ٤٥۲). حوسێن خەلیقی، ئەندامی کومیتە-ی ناوەندیی هەڵبژێردراوی کونگرەی شەشەم پێی وایە: سۆسیالیزمی دێموکراتیکی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا بە کورتی و بە پوختی سۆسیال دێموکراسیی ئورووپای ڕۆژئاوایە (د.حوسێن خەلیقی، س.پ، ل ۱۳۲). کەریم حیسامی کە بەشداری کونگرە نەبوو، دواتر نامیلکەیەکی لەسەر کورتەباس بڵاو کردەوە و تێیدا "کورتەباس" بە ڕێبازی سۆسیال دێموکراسی دادەنێ. بڕوانە: کەریم حیسامی، لێکۆڵینەوە، کورتە باسێک لەسەر سوسیالیزم، بەفرانباری ۱۹۸٤.

۲۷- کورتە باسێک لەسەر سوسیالیزم، س.پ، ل ۲۷.

۲۸- بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی "حدکا" پەسەندکراوی کونگرەی شەشەم، ل ۲۱.

۲۹- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ۹.

۳۰- داریوش آشوری، م.ق، ص ۲۰٦.

٣١- "کورتە باس" لەسەر ستالین بەم چەشنە دەدوێ: "ڕێزدانان بۆ پێڕەوی نێو خۆی حیزب بۆ ستالین بێگانە بوو. لە زەمانی دەسەڵاتدارەتیی ستالیندا زۆربەی ئەوانەی کە لەگەڵ شێوەی بەڕێوەبەریی ستالین هاودەنگ نەبوون وەلا نران و پاک کرانەوە، نموونەی بەرچاوی ئەو کارە کومیتەی حیزبی بەڵشەفی بوو لە "لێنینگراد" کە لەناو بران، هەروەها شکستی پڕۆژەکانی ستالین لە ڕووی ئابوورییەوە بە تایبەتی لە بواری کشتوکاڵدا و بە زۆر دروستکردنی (کەلخۆز و سالخۆز) کە چ شوێنەوارێکی خراپی لەسەر بەرهەمی کشتوکاڵی سۆڤییەت دانا. کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ١٥.

٣٢- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، س.پ، ل ٧. مارکس لەبارەی سیستەمی سەرمایەدارییەوە دەڵێ: "پێوەندییەکانی بەرهەمهێنان تێیدا پەکی دەکەوێ و دەبێتە ئاستەنگ لەبەردەم هێزی بەرهەم-هێناندا، بەتایبەتی لە نێوان تەنگژە ئابوورییەکانی نێو دەوڵەتی و شەڕی بەردەوام و درێژخایەن و هەژاریی کرێکاران و کەڵەکەبوونی زیادەی بەرهەم لەلایەن سەرمایەدارەکان، ئەم ناسازییانە لە سیستەمی سەرمایەداریدا کاتێک دەگەنە ئەو پەڕی خۆیان ئیدی هیچ چارەیەکی نابێ و دەبێتە مایەی بەرپابوونی شۆڕش و چینی کرێکارانیش دەسەڵات و دەوڵەت و ئامرازی بەرهەمهێنان بە دەستەوە دەگرن و سەردەمێکی نوێ پەیدا دەبێ (د. هاشم یەحیا ئەلمەلاح، دەروازەیەک لە فەلسەفەی مێژوو، لێکۆڵینەوەیەکی شیکارییە لە فەلسەفەی مێژوو، وەرگێرانی: دەوەن حەسەن، چاپی دووەم، هەولێر، ٢٠١٣، ل ٣٦٨). ئیدریس ئەحمەدی پێی وایە ڕاستە قاسملوو وەک نووسەری "کورتەباس" بەپێی تێگەیشتنی دیالیکتیکی پێی وابوو سەرمایەداری کۆتایی پێ دێ، بەڵام پێمان ناڵێ کە حەتمەن دواشێوەیەک لە کۆمەڵگادا بەدوایدا دێ و بەو شێوەیە مێژوو کۆتایی پێ دێ. بە واتایەکی دیکە قاسملوو بۆچوونی دیترمینستی ([illegible]) نیە و ئەوەش نەوەک تەنیا لە مارکسیستەکان جیای دەکاتەوە بەڵکوو لە مارکسیشی جیا دەکاتەوە (ئیدریس ئەحمەدی، لە هێگڵەوە هەتا قاسملوو، تیشک، گۆڤارێکی سیاسی ڕۆشنبیری گشتییە، ژمارە ٢١، کومیسۆنی لێکۆڵینەوە و فێرکردنی حیزبی دێموکراتی کوردستان ئێران دەری دەکا، ١٣٨٧، ل ١٥ - ٦٥).

٣٣- پاش بەدەسەڵات-گەیشتنی خرۆشۆف (١٩٥٥ - ١٩٦٤) و پێکهێنانی کۆنگرەی بیستەمی حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤییەت، پرۆفیسۆر ئولیانوونسکی و هاوکارانی دیکەی بیردۆزیی "گەشەی نا سەرمایەداری"یان بۆ وڵاتە گەشەنەکردووەکانی ئاسیایی و ئەفریقایی داڕشت. بنەمای ئەو بیردۆزییە لە سیاسەتی دەرەوەدا داشکان بەلای وڵاتانی سۆسیالیستیدا، بەتایبەتی ئەگەر تێکەڵ (بە سیاسەتی دژە ئەمریکا دەبوو) لەلایەک و لەلایەکی دیکە لەسەر پەرەسەندنی دەوڵەت (فراوانکردنی بەشی پیشەسازیی قورس) دامەزرابوو. هۆکاری سەرەکیی ئاڵوگۆڕ لەم بیردۆزییە دەوڵەتەکانی "دێموکراتیکی نەتەوەیی" بوون کە بریتی بوون لە: دەسەڵاتێکی سیاسی لە هاوپەیمانیەتیی بەربڵاوی زەحمەتکێشان، وەک، پرۆلیتاریای گەشەکردوو، توێژەکانی وردەبۆرژوازی لە شار و گوند و هەروەها بووژانەوەی نەتەوەیی کە لە هەڵوێستی دژە ئیمپریالیستی بۆ پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی هاتوونەتە مەیدان. (مهرداد مشایخی، جنبش سۆسیالستی و پروبلماتیک وابستگی، گفتوگو، فصلنامه فرهنگی و اجتماعی، شماره ٣١، تهران، ١٣٨١، ص ٩٦). بنەمای ستراتیژیی حیزبی توودە، بیردۆزیی "گەشەکردنی نا سەرمایەداری" بوو، خاوەن-ڕایەکانی سۆڤییەتی ئەم بیردۆزییەیان داهێنا و دەیانگوت کە ڕیشەی لە ئەندێشەی "لێنین"دا هەیە. بەهۆی ئەم بیردۆزییە ئەو وڵاتانە کە بەرەو گەشەکردن دەچوون بە ڕێبەریی شۆڕشگێرانی ڕەگەزەکانی غەیری کۆمۆنیست بەمەرجی هاوکاریی نزیک لە تەک سۆڤییەت دەتوانن، سەرمایەداری تێپەڕێنن یا بە توندی بەربەستی بکەن و دواجار بەرەو سۆسیالیزم هەڵکشێن (مازیار بهروز، شورشیان آرمانخواه (علل ناکامی چپ در ایران)، ترجمه: مهدی پرتوی،

سەرچاوە
Serchawe

١٣٨٠، ص ٢١٦). ڕاستە ئەم بیردۆزییە ڕیشەی لە ئەندێشەی لێنیندا هەبوو، بەڵام لێنین ئەم تێپەڕاندنەی بە هۆی حیزبی کۆمۆنیست و چینی پرۆلیتاریا ئەنجام دەدا، نەک بەهۆی دێموکراتە نەتەوەییەکانی سەر بە چینی نێوەڕاست و بورژووازیی نەتەوەیی. (بۆ زانیاریی پتر لەم بارەیەوە بڕوانە: (شولودونیکوف و بوگوسلافسکی، تجربە تاریخی راە رشد غیر سەرمایەداری، ترجمە: غلامحسین متین، علیرضا جباری، تهران، ١٣٥٩).

٣٤- شیکردنەوەی کورتە باس، س.پ، ل ٢٢ - ٢٣.

٣٥- هەمان سەرچاوە، ل ٢٢ - ٢٣.

٣٦- ساڵی ١٩٢٤ کە کۆمۆنیستەکان لە مەغوولستان بە دەسەڵات گەیشتن، پاش ٥٥ ساڵ (١٩٧٩) گرینگترین پیشەسازیی ئەو وڵاتە بریتییە لەو پیشەسازییە کە پەیوەندی بە بەرهەمی ئاژەڵییەوە هەیە. بەرهەمی نا پاڵێوراوی مەغوولستان لە ساڵی (١٩٧٩)دا (٣،١ میلیارد دولار) بووە و لە هەمانساڵدا بەرهەمی ناپاڵێوراوی ئاڵمانیای ڕۆژهەڵات (سۆسیالیستی) (٨،٨٩) میلیارد دۆلار بووە. محمود محجوب، فرامرز یاوری، گیتاشناسی کشورها، جغرافیای طبیعی، سیاسی، اقتصادی و تاریخی، چاپ چهارم، تهران، ١٣٦٥، ص ٣٢٢ و ٦.

٣٧- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٧.

٣٨- لنین، آثار منتخب، امپریالیزم بەمثابە بالاترین مرحلە سرمایەداری، ترجمە: م.پ هرمز، مسکو، ١٣٥٧.

٣٩- ساڵی ١٩٨١ لە هەڵبژاردنی سەرکۆماریدا فرانسوا میتران لە حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا سەرکەوت و سێ وەزیری لە حیزبی کۆمۆنیست لە کابینەدا بەشدار کرد. دەوڵەتی سۆسیالیستیی میتران لە ساڵەکانی ١٩٨١ - ١٩٩٢ پێداگر بوو لەسەر بەرپرسیاریەتیی دەوڵەت بۆ کاروباری کۆمەڵایەتی، بەڵام توانای ڕکەبەری لەگەڵ دژبەرەکانی وەک تاچێر و ڕێگانی نەبوو کە خوازیاری کەمکردنەوەی ڕۆڵی دەوڵەت لە کاروباری کۆمەڵایەتیدا بوون و دواجار بە ئاراستەی ئەواندا هەنگاوی نا. عباسقلی غفاری فرد، م.ق، چ ٥١٨.

٤٠- میشێل روکار، سەرۆکی ئینترناسیۆنال سۆسیالیست لە حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا لە وتارەکەی خۆیدا لە بەردەم کونگرەی ئەو ڕێکخراوە لە "لیما"، پێتەختی پیرۆ لە ساڵی ١٩٨٦دا دەڵێ: "ئەزموونی کۆمۆنیستی نیشانی داوە (هەرچەندە لەوانەیە بەدڵی ئێمە نەبێ) هیچ شتێک ناتوانێ ئاڵترناتیڤی هاندانی بەرهەمهێنان لەسەر بنەمای قازانجی تایبەت بێ. ئەو هاندانەی دەبێ کونترۆڵ و بەربەست بکرێ، بەڵام وەلانانی بە مانای سەقەتکردنی کومەڵگەیە و گشتگیرکردنی خاوەنداریەتیی گشتی لەسەر ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و ئاڵووێر دواجار گرفت و کێشەی زۆرتر و ئاڵۆزتر لەوەی کە خۆی چارەی دەکا، بەدوادا دێ و ئیدارەکردنی بە هیچ کەس ناکرێ. سخنرانی میشل روکار، سخنرانی در کنگرە انترناسیونال سوسیالست، لیما (پرو)، خرداد ١٣٦٥، ص ٦.

٤١- کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٩.

٤٢- او. ای، ژیگالینا و دیگران، کردستان معاصر، مترجم: کامران امین آوه، نشر روشنگری، ١٣٩٥، ص ١٣٩.

٤٣- کارۆل پرۆنهووبێر، خولیا و مەرگی قاسملوو، وەرگێڕانی: فەتاح کاویان، پێداچوونەوە: عەبدوڵڵا حەسەنزادە، هەولێر، ٢٠٠٩، ل ١٤٤ - ١٤٥. لە کونگرەی حەوتەمی "حدکا" ١٣٦٤ (١٩٨٥ز) ئەم حیزبانە پەیامی پیرۆزباییان ناردبوو: حیزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا، حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا، حیزبی کۆمۆنیستی فەڕەنسا، حیزبی کۆمۆنیستی بەلجیکا، حیزبی کۆمۆنیستی نەمسا، حیزبی کاری سویسرا اسناد کنگره هفتم "حدکا" ٢٦ - ٢٩ آذرماه ١٣٦٤، کمیسیون انتشارات کمیته مرکزی "حدکا" اسفند ماه ١٣٦٤.

٤٤- کریس کوچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد و ویستی سەربەخۆیی، وەرگێڕانی: حەسەن ڕەستگار، هەولێر، ٢٠١٣، ل ٣١٣.

٤٥- ئینترناسیونال سۆسیالیست: بریتییە لەو هاوپەیمانەتییە جیهانییەی حیزبەکانی (سۆسیالیست، سۆسیال دیموکرات و کار). ئینترناسیۆنال سۆسیالیست بە شێوەی ئێستای ساڵی ١٩٥١ دامەزرێندرا، هەرچەندە پێش دووەم جەنگی جیهانی و پاشتریش پێشینەی جیاجیای هەبووە. ئەندامەکانی پێک دێن لە ١٦٧ حیزب یان ڕێکخراوی سیاسی. ئینترناسیۆنال سۆسیالیست هاوپەیمانێکی حیزبە خوبەڕێوەبەرەکانە و لە بەرئەوە، ئەو مافە بەخۆی نادا کە هیچ بڕیارێکی ناچاری لە بری ئەندامانی بدا. گردبوونەوە سەرەکییەکەی بریتییە لە کونگرە، کە هەر سێ یان چوار ساڵ جارێک دەبەسترێ. لە ماوەکانی ئەم نێوانەدا، ئەنجومەن هەموو ساڵێک کۆبوونەوە دەکا، سکرتاریەتی سۆسیالیست ئینتەرناسیونال (SI) لە لەندەنە (کارزان کاوسین، ئاشنابوون بە سۆسیال دیموکراتی، زنجیرە بیری سۆسیال دیموکراتی (٦) لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ک)، ٢٠٠٨، ل ٢٧. دوو ئامانجی سەرەکی لە بەرنامەی ئینترناسیۆنال سۆسیالیستدا بریتین لە: بەرهەڵستی توندی بەرنامەدارێشتنێکی سەرمایەداری و هەرچەشنە بەرنامەڕێژییەکی توتالیتار، چونکە هەردووکیان لەمپەرن لەبەردەم چاوەدێریی گشتی بەسەر بەرهەمهێنان و دابەشکردنی دادپەروەرانەی بەرهەمدا. سۆسیالیزم بەبێ دیموکراسی پیادە ناکرێ و بە "سۆسیالیست" ناوبردنی ئەو کومەڵگەیانەی کە بە میتۆدی توتالیتار یان دیکتاتۆری بەڕێوە دەچن هەڵەیە. داریوش آشوری، م.ق، ص ٢٠٩.

٤٦- عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نیو سەدە تێکۆشان، بەرگی دووەم، س.پ، ل ١٣٢.

٤٧- ژیگالینا، م.ق، ص ١٣٩.

٤٨- تەنیا بەڵگەیەک کە لە بارەی ڕێباز و بەرنامەی سۆسیال دیموکراسی لەلایەن "حدکا" وە چاپ و بڵاوکرابێتەوە، تا ئەم سەردەم وتاری "میشیل رۆکار"، سەرۆکی ئەوکاتی ئینترناسیونال سۆسیالیست بوو کە لە کونگرەی لیما (پێرۆ) سەبارەت بە ڕێباز و ئامانجی سۆسیال دیموکراتەکان پێشکەشی کردبوو. میشل روکار، م.ق.

٤٩- لە ١٣ی تەمووزی ١٩٨٩ عەبدولڕەحمان قاسملوو سکرتێری گشتی "حدکا" لەگەڵ دوو کوردی دیکە بەناوی عەبدوڵڵا قادری، ئەندامی سەرکردایەتیی "حدکا" و نوێنەری ئەم حیزبە لە ئەورووپا و فازڵ مەلامحموود (فازڵ ڕەسول) کوردی باشووری کوردستان لە ڤییەنا، پێتەختی نەمسا، لەکاتی وتوویژ بۆ چارەسەری پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەهۆی نوێنەرانی کۆماری ئیسلامییەوە تیرۆر کران، کە وەک لایەنی وتوێژکەر لە کۆبوونەوەکەدا بەشدار بوون بەیاننامەی کومیتەی ناوەندیی "حدکا" لەسەر تیرۆری هاوڕێی تێکۆشەر دوکتۆر عەبدولڕەحمانی قاسملوو، سکرتێری گشتی، کوردستان، ئۆرگانی کومیتەی ناوەندی "حدکا"، ژمارە ١٥١، پووشپەڕی ١٣٦٨، تەمموز ١٩٨٩. بۆ زانیاریی پتر لەم بارەیەوە بڕوانە: کارول پرۆنهۆبێر، س.پ؛ عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نیو سەدە تێکۆشان، س.پ؛ هۆشمەند عەلی مەحموود، عەبدولڕەحمان قاسملوو (ژیان و ڕۆڵی سیاسیی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورددا ١٩٣٠ - ١٩٨٩)، هەولێر، ٢٠٠٧؛ پیتیر پیلچ، ئیسکۆرت بەرەو تاران، قاسملوو چۆن بەرەو مەرگ ڕاکێش کرا، وەرگێڕان: حەسەن ئەیوبزادە، ب.س، ب.ش.

٥٠- قاسملوو دەیگوت: بەشی زۆری کادرەکان، لانی کەم لە هەرسێ کەسان دوو کەس بە بیروبڕوای حیزبی تووده پەروەردە کراون، بۆیە پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ لە شێوەی فکر و بیریاندا کارێکی ئاسان نییە. کارۆل پرۆنهووبێر، س.پ، ل ١١٧.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ١٤ی ئاگۆستی ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

ئاوڕێک لە ژیان و خەباتی تێکۆشەر سمایل بازیار

هەیاس کاردۆ

بۆ پێناسەی بژاردەکانی کۆمەڵ چەند شت لەبەر چاون کە: وەدوای ئامانج کەوتن یەک لەوانە. خۆشەویستی دەگەڵ سروشتی ئینسان تێکەڵە، بەڵام وێڵبوون بەدوای ئەویندا کاری هەموو کەس نیە. زۆرن ئەوانەی بیر لە کاری گەورە و گەیشتن بە ترۆپکی ئاوات دەکەنەوە، بەڵام کەمن ئەوانەی فیداکاریی بۆ دەکەن. "فەرهاد" بۆ گەیشتن بە عەشقی "شیرین"، بڕیاری کونکردنی "بێستوون"ی دا و هەر بۆیە لە بژاردەکانی کۆمەڵە. "مارکۆپۆلۆ" ئەوینی گەڕان و دۆزینەوەی نادیارەکان حەجمینی لێ هەڵگرتنبوو، بۆیە وەدوای خەونەکەی کەوت و دنیایەکی نوێی دۆزیەوە. "عیسا" لە سەر پابەند بوون بە ئەوینی مەعنەویی خۆی، بە چوار میخ کێشرا و لە پێ نەکەوت. "قازی محەممەد" لە پێناو عەشقی خزمەت بەخەلکدا، بەرەو پیری سێدارە چوو. پێشمەرگە خەونی رزگاری دەبینێ و بۆ وەدیهێنانی ئەو خەونە بەپێشوازی مەرگەوە دەچێ. ئەگەر پێشمەرگە لە بژاردەکانی کۆمەڵ نەبێ، مانای بژاردە تێک دەچێ.

کە بیر لە پێشمەرگە دەکەمەوە، ورەم بەرز و هیوام زۆر و دوورەدیمەنی داهاتووم روونتر دەبێ. کە باسی پێشمەرگەم بۆ دەکەن، سەرتاپای وجوودم دەبێتە حورمەت و خۆشەویستی. هەر کات بمەوێ بە سەر ترسدا زاڵ بم، ناوی پێشمەرگە دووپات دەکەمەوە. بۆ ئەوەی لە رازی بەسەربەرزیی ژیان ئاگادار بم، ژیاننامەی پێشمەرگە دەخوێنمەوە. لە هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی مێژووی خەباتدا، ناوی پێشمەرگەم وەک جوانترین و پڕماناترین وشەی نێو نووسراوەکان دێتە بەرچاو. بۆ لێکدانەوەی مانای پێشمەرگە وەدوای لۆغەتنامە ناکەوم، چونکە سەرچاوەی باوەڕپێکراوترم پێ شک دێ. کە پێشمەرگە باسی خۆی دەکا، پڕ ماناترین مانای "پێشمەرگە" بەدەستەوە دەدا. هەر بۆیە منی هەڵوەدای زانینی مانای وشەی پێشمەرگە وخولیای ئاگادار بوون لە رازی خۆ فیداکردنی، خۆ بێر و بەوێدا دەدەم بۆ ئەوەی پێشمەرگە بدۆێنم و دەرسی لێ فێر بم. بەووەش وا هەست دەکەم دەبمە دڵۆپێک لە نێو دەریای پڕ هەیبەتی خۆ ماندووکردندا. ئای چەند بەتینە ئەوینی

پێشمەرگە. وەی چەند دڵتەزێنە خەمنامەی پێشمەرگە. تەک چەند پڕ کارەساتە ژیانی پێشمەرگە.

لە گەشتی ئەم جارەی مێژووی زیندوودا تێکۆشەر سمایل بازیار بە سەر دەکەمەوە. ئەو، زەمانێک لە پڕکارترین و هەڵسووڕترین چالاکانی مەیدانی بەرەنگاری و یەکێک لە بەوەرەترین پێشمەرگەکانی نێو سەنگەری خەبات بوو. ئێستاش روناکبیرێکی بەهەڵوێست و تێکۆشەرێکی ماندوویی‌نەناسە.

کاک سمایل لە گێڕانەوەی ژیان و رووداوە تاڵەکانی دەورانی منداڵیی خۆیدا بەجۆرێک سادە و بێ‌تەکەبور دەدوێ کە جێگای ئافەرینە. ئەو باسی خەمنامەیەک دەکا کە دڵ رێک دەگوشێ و لە کارەساتێک دەدوێ کە هەست بریندار دەکا: "وەکی بۆیان گێڕاومەتەوە لە مانگی رێبەندانی ساڵی ١٣٤٠ی هەتاوی کە بەفرێکی ئەستوور بەڕاستی رێبەندانی پێک هێنابوو، لە گەڕەکی باغی سیسەی شاری مەهاباد لە دایک بووم. دوو ساڵ لە تەمەنم تێ‌ناپەڕێ کە دایکم بەهۆی نەخۆشی و ماوەیەکی کەم لەجێ‌داکەوتن ماڵئاوایی لە ژیان دەکا. هەر بۆیە من هەرگیز نەمزانی سیما و رەنگی دایکم چۆن بووە و دواتر کە دەمەویست لە رێگای وێنەوە بەو نیازە بگەم، بۆم نەهاتەدی چون وەکی لە ماڵەوە بۆیان باس کردم دایکم هەرگیز لە بەرانبەر دووربیندا رانەدەوەستا. پێم وایە ٨ - ٧ ساڵانە دەبووم کە وردەوردە لێم حاڵی بوو خوشکی گەورەم دایکم نیە، ئاخر ئەویش لە بوونی منداڵ بێ‌بەش بوو. باش لە بیرمە یەکەم ساڵی خوێندنم بوو باوکم کە کارمەندی ئیدارەی "دادگستری" بوو بەنەخۆشی‌یەکی کتوپڕ بە جێی هێشتین و برا گەورەکەم کە مامۆستایەکی دڵسۆز و سەختگیر بوو شوێنی باوکمی گرتەوە، بە جۆرێک کە لە نێوان من و منداڵەکانی خۆیدا بە لای منی دادەشکاند".

کاک سمایل هێشتا منداڵە کە گوێی بە ناوی سەمبولەکانی خەبات و بەربەرەکانی ئاشنا دەبێ و ناڕاستەوخۆ داستانی نەوەستانی بۆ باس دەکرێ: "ناوی پێشمەرگەم بۆ یەکەم جار لە کاک سەعیدم بیست. ئەو هاوتەمەن و هاودەورەی کاک سولێمان موعینی، سێڕاجی و... بوو. لام وایە لە ٩ - ٨ ساڵی‌یەوە بە دەیان جار سەربوردە و چۆنیەتیی شەهید بوون و قارەمانەتیی ئەو سەمبولانەم لە کاکم دەبیست. ئەو چەند بەڕێز و حیماسەتەوە باسی دەکردن. لە کاتی گێڕانەوەی‌دا بێدەنگی تێکەڵ بە پارێزەوە باڵی بەسەر فەزای ماڵەوەمان دا دەکێشا...".

رەوتی تێپەڕبوونی رۆژگار خەونە لە یادبراوەکانی کاک سمایل وەدی دێنێ. هەر کە کۆمەڵانی خەڵکی کورد دەرفەتی خۆنواندنیان دەست دەکەوێ، خێرا وەخۆ دێن و ریزی خۆیان یەکگرتوو دەکەن. بازیاریش یەک لەو خەڵکە بوو. خۆی گوتەنی: "لە یەکەم خۆ پیشاندان بە دژی حکوومەتی پەهلەوی لە شاری مەهاباد کە بە بۆنەی ناشتنی تەرمی عەزیزی یۆسفی لە جۆزەردانی ١٣٥٧ رووی دا بەشدار بووم و تا ٢٢ی رێبەندانی هەمان ساڵ، لەوانەیە بەشدار بوون لەهیچ خۆپێشاندانێکم نەبواردبێ". بەم جۆرە ئەو لاوە کوردەش وێڕای هەزارانی دیکە بڕیاری خۆی دەدا و تێکەڵ بەکاروانێک دەبێ

کە پڕە لە کەند وکلۆ. کاک سمایل زۆر بوێرانە دەستی پێ کرد و ئازایانە درێژەی دا بەجۆرێک کە ئێستاش هەروا ڕێبواری ئەو ڕێگایەیە.

تەماشای ئەو هەموو تاقەتەی دەو ئینسانە دا بەدی کراوە. لەساڵی ١٣٦٤ی هەتاوی‌ڕا هەتا ١٣٧٣ کە کوردستان شەو و ڕۆژ لە ژێر ئاگر و ئاسنی هێزی دوژمندا بوو، کاکە سمایل ئەم شوێنانە گەڕاوە و خزمەتی لێ کردوە: ناوچەی بۆکان(پێشمەرگە)، ناوچەی شنۆ(کادری لک، فەرماندەری لک)، ناوچەی دالاهۆ(فەرماندەری هێز)، ناوچەکانی ورمێ سەڵماس(فەرماندەری لک)، ناوچەی مەهاباد(فەرماندەری هێز)، ناوچەکانی پیرانشار و نەغەدە(فەرماندەری هێز). ئەو بەهەموو ئەو ناوچانەدا گەڕاوە هەتا تۆوی خەبات و کۆڵنەدانیان لێ بچێنێ و بەرگری لەخاکێک بکا کە کوردستانی ناوە.

بەهەموو ئەو گەڕان و خولانەوە و هەوڵدان بۆ سەرکەوتنی هێزی پێشمەرگەشەوە، تێکۆشەر بازیار تاقەتی نەچووە و هەر کەمەجالی خەباتی چەکداری کەم بۆتەوە رووی لە بەشە سیاسی‌یەکەی خەبات کردوە و هەر لە نێو ریزەکانی حیزبی دێمۆکراتی کوردستاندا توانای فکریی خۆشی تاقی کردۆتەوە کە بەخۆشی‌یەوە تێیدا سەرکەوتوە. بەڵێ، کاک سمایل لە کۆنگرەی دەهەمی حیزبەکەیدا بووەتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی و دواتریش لە کۆنگرەکانی ١١، ١٢ و ١٣دا ئەو ئەرکەی هەر پێ سپێردراوەتەوە. جگە لەوە، ئەو وێڕای راپەڕاندنی ئەرکە قورسەکانی سەرشانی، لە مەجالێکدا کە بۆی هاتوەتە پێش درێژەی بە خوێندن داوە و لەو بوارەش دا سەرکەوتنی بۆ خۆی و بۆ داهاتووی گەلەکەی وەدەست هێناوە. ناوبراو ئێستا مامۆستای بەشی مێژوو لەزانستگای کۆیەی باشووری کوردستانە.

گێرانەوەی "مێژووی زیندوو" بە قەڵەمی کاک سمایل، شتێکە لە نێوان جیهانی بوون و نەبوون(خەیاڵ و ڕاستی)دا. ئەوانەی ئەو دنیایەیان نەدیوە رەنگە بەخەیاڵ وەسفی بکەن، چونکە باوەڕ کردن بەو هەموو فیداکاری‌یە زۆر زەحمەتە. ئەوانەش کە شانازیی بەشداربوون لەو مەیدانە پڕکارەساتەیان بە نسیب بوە، بە رەگ و پێستەوە دەرکی دەکەن و دەگەڵ خوێندنەوەی هەر دێڕێکی، سەدان بیرەوەریی تاڵ و شیرینیان بۆ زیندوو دەبێتەوە. بەڵێ مێژووی خەباتکارانی ڕێی رزگاری مێژوویەکی پڕکارەساتە و هەر بۆیەش ناوی سازکەرانی ئەو مێژوویە نابێ لەبەر چاومان ون بێ.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٤ی ئاگۆستی ٢٠١٦

کۆکردنەوەو ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

جۆزەردانی ٢٧٢٦ی کوردی = جوونی ٢٠٢٦ی زایینی

سپاس و پێزانین

بۆ هاوڕێ د. سمایل بازیار بۆ ئەم کۆمەڵە دیمانە، لێدوان و هەڵسەنگاندنانە

دەستتان خۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی